

MUSEUMSbulletinen

● NORSK FOLKEMUSEUM ● NORSK FOLKEMUSEUMS VENNER

NR. 89 4/2018

Utgiver: Norsk Folkemuseums Venner
Norsk Folkemuseum
Postboks 720 Skøyen
0214 Oslo

Tlf. (+47) 22 12 37 00
post@norskfolkemuseum.no
www.norskfolkemuseum.no

Besøk: Museumsveien 10, Bygdøy

Redaktør: Astrid Santa

Redigering og layout: Astrid Santa

Trykk: Aktiv Trykk AS

Opplag: 3000

© Norsk Folkemuseums Venner,
Norsk Folkemuseum, Oslo 2018.

ISSN 1502-3672

Innhold

- 3 TURISTFORENINGSHYTTE PÅ NORSK FOLKEMUSEUM
Av Astrid Santa
- 4 DNT-HYTTE HOVINKOIA PÅ HOVINKOLLEN
Av Astrid Santa
- 6 DNT-DUGNAD I FRILUFTSMUSEET
Av Trond Bjorli
- 8 DEN NORSKE TURISTHYTTA
Av Trond Bjorli
- 16 I AXEL LINDAHL'S FOTOSPOR GJENNOM JOTUNHEIMEN
Av Oskar Puschmann
- 42 ET PORTRETT AV LENGSEL
Av Pernille Elida Fjoran
- 48 UNG I FJELLET
Av Trond Bjorli og Audun Kjus
- 49 JAKTEN PÅ DE UNGES HISTORIE
Av Åshild Eikemo Lundh
- 52 JAKTEN PÅ DE UNGES HISTORIE
Av Line Hårklau
- 56 SLEKT, HYTTETTER OG FAMILIE
Foto-etnografi og gjenstandsantropologi
Av Marianne Elisabeth Lien og Vatharina Sletner
- 62 NORSK FOLKEMUSEUMS VENNERS MEDLEMSSIDER
- 66 NORSK FARMASIHISTORISK MUSEUMS MEDLEMSSIDER

OMSLAG FORAN:
DNT-hytta Hovinkoia
på Norsk Folkemuseum, juni 2018.
Foto: Astrid Santa, Norsk Folkemuseum.

OMSLAG BAK:
Hovinkoias hyttetermometer.
Foto: Astrid Santa, Norsk Folkemuseum.

DNT-hytta Hovinkoia på Hovinkollen med utsikt over Friluftsmuseet.
Foto: Astrid Santa, Norsk Folkemuseum.

Turistforeningshytte på Norsk Folkemuseum

Vi avrunder Norsk Folkemuseums feiring av Den Norske Turistforenings 150-årsjubileum med et nytt nummer om DNT, tur- og hytteliv, og ikke minst den flotte gaven museet har fått av Turistforeningen: Hovinkoia fra Holleia på Ringerike. DNT-hytta ligger nå høyt og fritt på Hovinkollen i Friluftsmuseet, til glede for publikum og som et verdifullt innslag i museets fortelling om norsk hytte- og friluftsliv gjennom tidene.

Sommerens samarbeid mellom DNT Oslo og museet om å holde hytta åpen med Turistforeningens erfarne hytteverter og turveiledere var ekstra populært. Som prosjektleder Trond Bjorli oppsummerer, ga dugnaden med DNTs frivillige mange mennesker en opplevelse som inspirerte til nye turopplevelser og samlinger med bålkos, kaffe og gode historier.

Trond Bjorli presenterer i tillegg en oversikt over DNTs hyttebygging og motivene for arkitekturen de har valgt for ulike hytter til ulike tider. Som en betydelig byggherre i norsk natur over lang tid, ligger Turistforeningens rundt 550 hytter karakteristiske og gjenkjennelige i det norske landskapet.

Oskar Puschmann har fortsatt å gå i fotografer Axel Lindahls fotospor, denne gangen gjennom Jotunheimen i anledning DNTs 150-årsjubileum. Axel Lindahls fotoekspedisjon i Jotunheimen i 1886 skjedde i Turistforeningens tidlige år. Hans historiske bilder og Puschmanns refotografering langs ruten

frembringer mye interessant historie om Turistforeningen og Jotunheimen på denne tiden.

Pernille Fjoran gir oss en smakebit på bildearkivet som museet nylig har fått fra DNT. Tidligere DNT-leder og journalist Andreas Backer var entusiastisk fotograf. Lite informasjon fulgte med hans bilder, og Fjoran ser bildene i lys av sin bakgrunn som billedkunstner – med spor av lengsel og fascinasjon for fjellet.

Åshild Eikemo Lundh og **Line Hårklau** var de to utvalgte fjellreportererne som Den Norske Turistforening og Norsk Folkemuseum siste sommer sendte ut på jakt etter de unges opplevelser i fjellet. I tekst og bilder får vi et utdrag av deres opplevelser. Det øvrige materialet de samlet inngår som en del av et muntlig-historie-prosjekt og er tilgjengelig på minner.no.

Marianne E. Lien og **Catharina Sletner** i samarbeid med **Haakon Harriss** presenterer sitt forskningsprosjekt «Materialiseringer av Slektskap. Livssykluser på norske hytter». En del av prosjektet skal vises i en utstilling på Norsk Folkemuseum om norske hytter, slekt og familie, som åpner våren 2019.

Med dette takker vi for et begivenhetsrikt jubileumsår i 2018 – i Turistforeningens, turgledens og hyttelivets tegn!

Hilsen Astrid Santa, redaktør

DNT-hytta Hovinkoia i Friluftsmuseet, opprinnelig satt opp i 1937 ved Setertjern i Holleia på Ringerike.
Foto: Astrid Santa, Norsk Folkemuseum.

DNT-hytta Hovinkoia på Hovinkollen

Tradisjonelt og enkelt hyttekjøkken utstyrt med alt en sulten turgåer trenger for å lage seg en god middag etter en krevende turdag. Den åpne kjøkken-stue-løsningen har til og med fire køyesenger!
Foto: Astrid Santa, Norsk Folkemuseum.

Den gode varme ovnskroken gir romslig plass til tørking av mange turgåeres våte tøy og støvler, – såvel som kluter og håndklær.
Foto: Astrid Santa, Norsk Folkemuseum.

Nok en trofast DNT-varde viser veien for en vandrør. Her leder den opp en gamle veltråkket sti mellom Stavkirken og Husmannsplassen – til Hovinkollen der turisthytta fra Holleia nå ligger.
Foto: Astrid Santa, Norsk Folkemuseum.

«Bibliotek- og kartkroken» med standard utstyr – og selvsagt hytteboka.
Foto: Astrid Santa, Norsk Folkemuseum.

Køyerommet klart for storinnrykk, med dobbelt sett madrasser for soveplasser på gulvet om nødvendig, i ekte DNT-ånd.
Foto: Astrid Santa, Norsk Folkemuseum.

DNT-dugnad i Friluftsmuseet

av Trond Bjorli

I 2018 har en av stasjonene i Friluftsmuseet på Norsk Folkemuseum helt og holdent vært bemannet og formidlet av frivillige. I sommer rykket frivillige fra DNT inn og formidlet norsk hytteliv og turkultur til museets besøkende. Dette har ikke vært gjort på Folkemuseet i en slik skala tidligere, og mange var nok i utgangspunktet spente på hvordan det ville gå. Nå vet vi svaret – jeg tipper mange besøkende husker akkurat dette hyttebesøket med glede.

Det var erfarne hyttevertene som publikum møtte i DNT-hytta Hovinkoia denne sommeren. DNTs turveiledere har gjennomgått viktige deler av DNTs egen kursstige og har – ofte lang – erfaring i å lede og veilede større grupper av mennesker. De kjenner DNT-systemet og DNTs historie godt, og friluftsliv er noe de kan. Men først og sist har de alle hver på sin måte representert DNTs dugnadsånd. De besøkende i Hovinkoia har rett og slett vært så heldig å møte noe av sjelen i Turistforeningen.

Det har også blitt mange møter. Svært mange har gjennom hele sommeren funnet veien til DNT-hytta. Det er som om plasseringen oppe på Hovinkollen virker som en magnet. Medvirkende til at trafikken har vært så stor kan være at hytta markerer «toppen» på en form for høydeløype mellom Stavkirken og Husmannsplassen.

TURLEDERE FORMIDLER

Turistforeningen stier og nettverket av hytter har blitt forklart av hyttevertene. Det samme med den lille nøkkelen som gir adgang til så mange hytter. At det finnes hytter både i skogen og på fjellet, at Hovinkoia er en skogskoie som en gang

var tenkt å inngå i et nettverk som binder byer, skoger og fjell sammen. At dette har en historie, og at å vandre «skauleis til fjells» i dag endelig er mulig.

Men hvis det kommer mange? Turveilederne forklarer at sengene har dobbelt sett med madrasser, og at dette ikke handler om prinsessen på erten; dette er for at folk skal kunne legge seg til på gulvet. At ingen blir avvist er vanskelig å forstå. Men når hytteverten rydder vekk stolene, legger ut madrassen og plasserer nærmere to meter turveileder fra DNT under kjøkenbordet. Klart det går! Selv i en liten skogskoie

De selvbetjente matvarelagrene møter både hoderisting og begeistring og blir nok for mange et bilde på den norske eller nordiske samfunnsmodellen. De er dog liten tvil om at mange får inspirasjon til fremtidige turer. Dette blir ofte også til konkrete turdiskusjoner – DNTs turveiledere har oversikt og erfaring og kan gi veiledning til passende turmål. Ofte blir et av DNTs planleggingskart brettet ut på bordet for å angi ruter og hytter. Formidlingen av DNTs hyttesystem, hytte, natur og friluftsliv kan være både en praktisk hjelp, men fungerer samtidig godt som inngang til Norge og norsk kultur for mange turister.

ORGANISERINGEN

Formidlingen av DNT-hytta Hovinkoia sommeren 2018 har vært et samarbeid mellom DNT Oslo og Norsk Folkemuseum. Forbildet var DNTs formidling av Hovinkoia i Slottsparken i anledning regentjubileet 2016. De frivillige ble rekruttert blant turledere i DNT Oslo og DNT Ringerike. Mange av dem hadde også vært med på å formidle Hovinkoia i Slottsparken. Det var

en erfaren gjeng som tok på seg formidlingen av Hovinkoia: Flere var eller hadde vært ansvarlig for en DNT-hytte, de fleste hadde turlleder-utdannelse og/eller annen bakgrunn fra DNT-systemet.

Målet har vært å ha to vakter hver dag, men en god del vakter har folk måttet ta alene. Vaktene har vært fra kl. 10 til kl. 17. Noen syntes nok det ble litt lenge, men flere har meldt at det var helt greit – «Det var så travelt så tida gikk så fort allikevel». Som «uniformering» har det blitt laget en egen T-trøye med DNT og NFs logoer og tittelen hyttevert på framsiden, og med en skildring av Hovinkoias reise fra dype skoger til Slottet og til Folkemuseet på baksiden.

Et minstekrav for å arbeide i Friluftsmuseet er at man kan håndtere brannslukkingsapparater og har kjennskap til museets sikkerhetsrutiner. Dette er blitt av formidlet av Sikkerhet og drift ved Einar Tveit på kurskvelder der Linnea Hægeland og Lars Olav Muren fra Formidlingsseksjonen samtidig har kurset vaktene i henholdsvis museets publikumsbehandling og viktig kunnskap og rutiner ved arbeid i Friluftsmuseet. I tillegg har gjerne en fra DNT administrasjon holdt en forelesning om DNTs historie, mens undertegnede har snakket om Hovinkoias historie. Til orientering om museet har alle hyttevertene fått museets bok om Friluftsmuseet.

Hovedansvarlig på DNTs side har vært Kari Merete Horne, leder for kommunikasjonsavdelingen i DNT Oslo. Kari Merete og kolleger har stått for den første rekrutteringen, mens Folke-

museet har fulgt opp vaktlister og holdt kurs. Til å følge opp de frivillige gjennom sommeren har Folkemuseet hatt en koordinator i 40% stilling, Dagmara Maslowska, som også har fulgt opp vaktbytter og selv tatt vakter når det trengtes.

Linnea og Lars Olav har fulgt vaktene opp på daglig basis for å forsikre seg at de hadde det de trengte, være seg fyrstikker, brosjyrer eller annet.

Hyttevertenes belønning har vært glede og tilfredstilteisen ved oppgaven – tror jeg vi må si. I tillegg har hver vakt fått en egen fribillett med adgang til museet for fire personer gjennom hele året. Dessuten skal vi samles alle sammen, de frivillige og involverte fra DNT og Folkemuseet, på en samling 8. oktober. Da har vi både en faglig del med et godt spennende foredrag og deretter et festlig samvær i annen etasje på Collett-gården. Dette skrives samme helg som formidlingen i Hovinkoia avsluttes og leses lenge etter at denne festen er holdt, men jeg vil likevel si at akkurat dette gleder vi oss til – å møte hele denne fantastiske gjengen samlet for første gang.

Da skal vi også evaluere prosjektet fra alle sider, så får vi se hvordan det blir i fortsettelsen. Deretter møtes i Hovinkoia under julemarked til bålkos, kaffe og turhistorie(r)!

Trond Bjorli er konservator og prosjektleder for DNT-hytta Hovinkoia på Norsk Folkemuseum.

NY HOVINKOIE

Lørdag 18. august åpnet DNT Ringerike den nye Hovinkoia. Hytta står på nøyaktig samme sted der den gamle Hovinkoia stod, som nå er blitt «museumshytte» på Norsk Folkemuseum. Mye folk og mye moro med musikk, diktopplesninger, taler og gaver. Hilsenen fra Norsk Folkemuseum var et innrammet bilde av den gamle koia, som nå henger i den nye koia og minner de besøkende om hyttas tradisjoner
Foto: Trond Bjorli, Norsk Folkemuseum.

Frivillige fra DNT ønsker besøkende velkommen i Hovinkoia på Hovinkollen sommeren 2018. Foto: Trond Bjorli, Norsk Folkemuseum.

Den norske turisthytta

av Trond Bjorli

Den Norske Turistforening (DNT) er en stor byggherre i skog og fjell i Norge. Med sin medlemsmasse (over 300.000) og sitt store antall hytter (DNT Oslo over 100 hytter, og DNT samlet ca. 550 hytter) er Turistforeningen på flere måter en svært synlig hyttebygger. DNT skiller seg dessuten fra de fleste andre hyttebyggere ved å reise hytter for andre, for hjemlige og gjestende turister, på steder der ingen andre får bygge. I sum gir dette foreningen et særskilt ansvar som byggherre – organisasjonens hytter er en form for offentlige bygg. Ved siden av å gi en kort oversikt over foreningens hyttebygging, forsøker denne artikkelen å si noe om «nasjonale motiver» i DNTs hyttearkitektur.

En av pionérene i norsk hyttebygging var Den Norske Turistforenings stifter Thomas Heftye. Heftye bygde fra 1856 opp sitt landsted Sarabråten i Østmarka utenfor Christiania, som skulle bli en viktig arena for flere av dem som han fikk med seg i stiftingen av DNT i 1868. Det første huset han lot bygge her var en kopi av en østerdalsk sperrestue, tegnet av arkitektene von Hanno og Schirmer. Dette kan sees som en av Norges første hytter, og fikk også omtale av Eilert Sundt i hans blad Folkevennen. Sperrestua på Sarabråten var for Sundt den første prøven på en norsk arkitekts modernisering av den gode, gamle bygningsskikk. For Eilert Sundt er den kunstneriske bearbeiding av tradisjonen en mulighet for å utvikle «... noget baade Hjemligt og Tækkeligt». Både tradisjon og modernisering er nødvendig for å utvikle en nasjonal stil. Sundt gir med dette en tidlig formulering for det nasjonale som motiv for norsk arkitektur, som noe som skapes gjennom en moderne og kunstnerisk behandling av tradisjonell norsk byggeskikk.

Dette «nasjonale» kan sies å være et arkitektonisk motiv for DNTs hyttebygging helt frem til i dag. Måtene dette har blitt løst på har til tider blitt sterkt utfordret i møte med varierende stilidealer. Denne artikkelen skal gi et kort riss av DNTs hyttebygging gjennom 150 år, og samtidig antyde noen av de måter DNT har løst Sundts utfordring på. I DNTs tilfelle handler dette ikke bare om ytre og indre estetiske løsninger, men også hva slags hyttekonsepter som kan tjene fellesløsninger ute i naturen. Historisk har DNT operert med to svar på dette, og dette har også gitt denne artikkelens struktur.

DE STORE BETJENTE HYTTENE

Omkring midten av 1800-tallet fantes det praktisk talt ikke hoteller i Norge. De første turistene i fjellet var avhengig av velvilje på setrene. Den viktigste oppgave for Den Norske Turistforening når den startet sitt arbeid i 1868 var derfor å «skaffe husly og mat for dem som færdedes over fjeldet» (Damsgaard, E. 1918:3. Den Norske Turistforening i 50 aar). Dette ble gjort slik det den gang var naturlig, det vil si å bygge betjente hytter med en betjening som lagde mat og vasket etter gjestene. Hyttene ble derfor også helst bygd i tilknytning til eksisterende setre, der seterdriverne gjerne også ble hyttenes vertskap. Dette var både praktisk og økonomisk for begge parter, da seterdriften også produserte mye av maten. Dagens treretters middag i fjellet har slik lange røtter i foreningens historie, og det er mulig å se

Sarabråten ble tegnet for Thomas Heftye av arkitektene von Hanno og Herman Schirmer. Den kan sees som et tidlig eksempel på en hytte, og som et arnested for Den Norske Turistforening. Bildet er tatt mellom 1890 og 1910. Foto: Severin Worm-Petersen, Norsk teknisk museum.

På jubileumsutstillingen på Frogner i 1914 deltok Turistforeningen med en turisthytte tegne av Carl Berner. Hytta ble overtatt av Kristiania Idrætsforening og står fortsatt ved Kolsåstoppen i Bærum og er kjent som KIF-hytta. Foto: Pål Giørtz, Lokalhistoriewiki.

DNTs hytte på Bergensutstillingen i 1910 ble beskrevet som å være i «Gudbrandsdalstil». Arkitekt Carl Berner.

Foto: Alfred Brundtland, Universitetsbiblioteket i Bergen.

dette også i et historisk sosialt perspektiv: Turistforeningens medlemmer tilhørte et sjikt av befolkningen som på den tiden i regelen hadde hushjelp og kanskje andre tjenestefolk. Det er derfor nokså naturlig at DNTs første hyttekonsept blir den betjente hytten.

Hovedprinsippet for DNTs hyttebygging skulle derfor i de første rundt 60 år bli mat og tak over hodet. Nesten alle hyttene frem til andre verdenskrig ble derfor reist som store betjente hytter med vertskap som kunne lage mat og vaske sengetøy. Dette gjaldt Krokan 1871 (nedlagt og solgt), Tvindehougen 1871 (nedlagt), Gjendebu 1871, Krækja 1879, Gjendesheim 1878, Skogadalsboen 1888, Sandhaug 1890, Steinbergdalshytta 1895, Glitterheim 1901, Demmevasshytta 1902 (fast betjening fra 1909), Nybod 1905 (omdøpt til Torfinnsbu 1909, solgt 1913), Gjeiterygghytta 1914, Iungsdalshytta, Litloshytta 1922, Reinheim 1923 (nå Snøheim), Grimsdalshytta 1923, Svukuriset 1926, Fanaråshytta 1926 (først kun 2 senger i værstasjonen, betjening fra 1934 da DNT-hytta ble bygget), Litlos 1933, Rondvassbu 1928 (ny stor hytte 1930), Bjørnholla og Reineseter, begge kjøpt 1941.

Naturlig nok var DNTs første hytter ikke særlig store. I blant var de til og med små og primitive, som steinbua ved Gjendebu, som ble innkjøpt i 1871, og som markerer startpunktet for Gjendebu som DNT-hytte (den eldste av DNTs hytter som fortsatt er i drift), da var imidlertid tomten besluttet kjøpt (1869), og tomten utstukket (1870 av Heftye selv) og den første tømmerhytta – tegnet av arkitekt Blix – stod ferdig i 1872. Denne hadde sengeplass for opptil 12 personer. Dette ble imidlertid raskt for lite. Gjendebu fikk et tilbygg allerede i 1878, og i 1889 begynte man å forberede et nytt losjehus etter arkitekt Welhavens tegning (ferdig først 1892). Gjennom denne ombyggingen fikk Gjendebu nye sengeplasser, og gjennom ytterligere utvidelser hadde Gjendebu tidlig på 1920-tallet 50 senger.

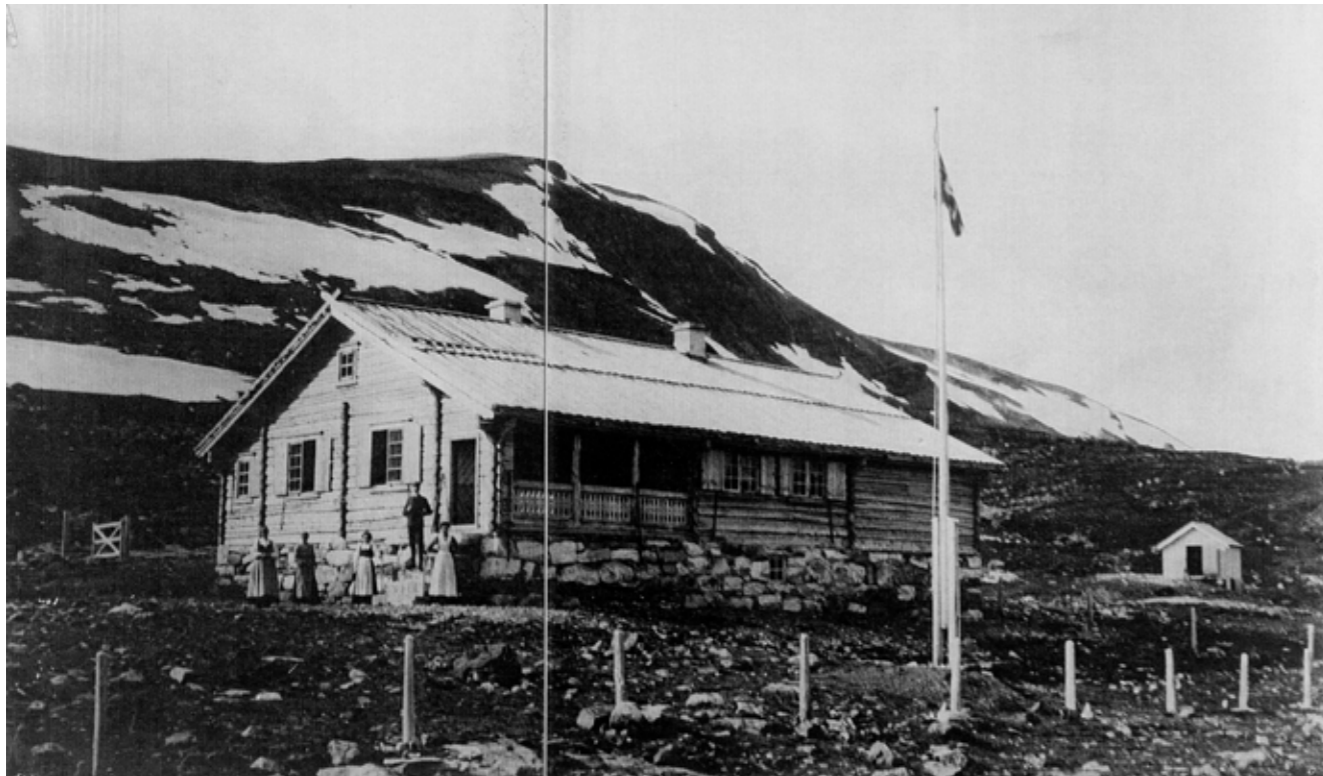
En lignende historie om en relativ beskjedne start, etterfulgt av raske ombygninger, tilbygg og nybygg kan fortelles om de fleste av DNTs tidlige hytter. Typisk var at de med noen få unntak vokste fort, og som Gjendebu, allerede fra starten hadde en betjening, en bestyrer med hjelpere, som sto klar til å ta imot turistene. Faktisk vokste de raskt til noe som egentlig sprenger begrepet «hytte» – hvis man med hytte mener en bygning til fritidsbruk med en begrenset størrelse. De fleste av DNTs betjente hytter vokste i størrelse raskt til noe som mer lignet en fjellstue, pensjonat eller vandrerhjem – eller hotell som noen

medlemmer kalte det, når de som Gjendesheim ble liggende ved bilvei.

At DNT fortsatte å kalle dette «hytter», kan ha vært et utslag av romantisering. Den store utbredelsen av norske hytter er et ganske nytt fenomen, men forestillinger om hytta dukker tidlig opp. «Hytta» har ifølge litteraturviter Ellen Rees helt siden opplysningstiden (og forsterket gjennom nasjonalromantikken) i litteratur og annen kunst fått symbolisere nøysomhet som en viktig nasjonal dyd i Norge. Når Turistforeningen hele tiden har valgt – og fortsatt står fast – på begrepet «hytte» på alle sine store betjente hytter, så kan det sees som å knytte an til og å holde fast på en tradisjon. Sett i sammenheng med de diskusjoner som har vært ført og løpende føres i DNT om verdier og verdivalg, så kan det fra dagens ståsted også sees som et hensiktsmessig valg.

De første godt og vel seksti årene bygde DNT bare betjente hytter, med unntak av noen små nødbuer som mellomstasjoner eller på utsatte steder. En slik mellomstasjon var den gamle steinbua på Memurubu kjøpt 1870 (overdratt den private turiststasjonen Memurubu fra 1893) og steinbua ved Leirvassbu reist 1875 som tilsvarende gikk ut av bruk ved bygging av private turiststasjonen Sletthamn, senere Leirvassbu. Steinbua på toppen av Høgronden ble reist i 1882, Skagastølhytta, også ei lita steinbua reist på bandet under Store Skagastøltind 1890 og hytta på toppen av Glittertind ble reist i 1905. Både Høgrondbua og Glittertindsbua ble raskt ofre for været og forsvant nokså fort. Fanaråshytta begynte i samme kategori, med ett rom med to senger i den meteorologiske stasjonens hytte fra 1926. Her var imidlertid pågangen så stor at Turistforeningen fra 1934 fikk reist sin egen hytte. Men da fikk også Fanaråshytta betjening på linje med de fleste andre av DNTs hytter.

DNTs tidlige hyttebygging hadde en parallell i mange av de tidlige markahyttene for skiklubber rundt Kristiania. Selv om disse kunne være mer beskjedne bygg, tjente de liknende formål, sprang ut av den samme tidens sans for organisering og representerte alle en eller annen type fellesløsninger i samarbeid om hytter som ga tilgang til marka eller til fjellet. DNTs hytte på Jubileumsutstillingen i Kristiania i 1914 (som var et eksempel på Turistforeningens beste fjellhytter), ble for øvrig gjennom utlodning og videresalg en Markahytte. Denne, i dag kjent som KIF-hytta (Kristiania Idrætsforening, senere Oslo Idrettslag), står fortsatt på Kolsås.

Glitterheim, åpnet i 1910, fikk mye ros for sitt ekssteriør. Noen syntes dette burde være malen for DNTs hyttebygging. Arkitekt Hjalmar Welhaven. Foto: Ukjent. DNTs historiske bildedarkiv, Norsk Folkemuseum.

ARKITEKTENE

Turistforeningen engasjerte tidlig arkitekt til utforming av hyttene, og har fortsatt med dette helt opp til i dag. Disse har gjerne vært fremtredende arkitekter i samtida, noe som gjør det særlig interessant å se på behandlingen av det nasjonale motivet i møte med skiftende stilidealer som historisme, sveitserstil, dragestil – ofte kalt nasjonal stil, 1920-talls klassisisme, funksjonalismen, gjenreisningstid, svenskestil og etterkrigsmodernisme. Turistforeningens aller første hytta, Krokan på Rjukan, ble realisert gjennom kjøp av et våningshus, men den første arkitekten ble engasjert allerede 1870. Dette var arkitekt Peter A. Blix. Blix tegnet Gjendebu (ferdig 1871), den eldste DNT-hyttasom fortsatt er i drift.

Blix var, som nesten alle arkitektene DNT senere engasjerte, en sentral arkitekt i sin samtid. Han stod bak en rekke turisthoteller, jernbanestasjoner og villaer i tiden. Han var antikvarisk interessert, kjøpte og restaurerte Hove kirke for egen regning og engasjerte seg også i restaureringen av Hopperstad stavkirke. Blix var tyskutdannet, og ifølge arkitekt Kjell Borgen er hans stil generelt preget av et kontinentalt middelalderpreg, slik det for eksempel kan sees i Mundal hotell. Dette preget imidlertid ikke hans arbeider for Turistforeningen, der han i Borgens karakteristikk av arkitektens utforming av Gjendebu så «verdiene i de enkle formene». (Borgen og Schiøtz s.5).

Blix ble etterfulgt av slottsforvalter og arkitekt Hjalmar Welhaven i Turistforeningens tjeneste. Welhaven tegnet i 1891 Gjendebu, i 1895 Stenbergdalshytta, og i 1900 Glitterheim. I hovedbygningen på Kjærsmo gård i Akershus så vel som Polhøgdas interiør og eksteriører som han tegnet for Nansen, så er det sveitserstilen som dominerer. I arbeidene for Turistforeningen finner imidlertid Welhaven – som Blix før ham – inspirasjonen til turisthyttenes utforming i den gamle byggeskikken.

Welhavens fineste arbeid var Glitterheim. Den åpnet i 1901 var den første hytta som ble bygd for vinterbruk, og den ble også sterkt hyllet for sin utforming. I årboken 1909 ble Glitterheim utførlig kommentert av den neste arkitekten for DNT, Carl Berner. I Berners vurdering av Welhavens arbeid gis et program for DNTs hyttebygging som man kan spore innflytelsen av helt opp til i dag.

ET ESTETISK PROGRAM FOR DNTS HYTTET

Berner ser Glitterheim «som ... et mønster paa en sund og vakker utvikling af gamle motiver»...»...et lidet mesterværk» (DNT 1909: 131). Samtidig er han klar på han hverken vil ha sveitserstil eller dragestil i fjellet. «Ingen spidse gavler med løvsagornamenter og tynde verandastolper forstyrrer indtrykket af kraftig konstruktion».

I fjellet skal man holde seg til den gamle byggeskikkens kompakte former. De motiver som kopieres er form og takvinkler – idealet er seterhusenes lange og flate bygninger uten ornamentikk: «Deres «stil» er nøie afpasset efter forholden: Lave og lange ligger de der med flade tagvinkler, saa vinden ikke faar tag....Med en rolig silhuet fortøner de sig mod himlen, kun afbrudt af peispibens uregelmæssige linjer. Ingen spidse gavler løvsagsornamenter og tynde verandastolper forstyrrer indtrykket karftig konstruksjon; det er generasjoners omtanke, som har præget denne stil. Den passer til naturen, til vidden og de kneisende tinder.»

Dette gjaldt det ytre. Planløsningen var Berner mindre fornøyd med. I stedet for Glitterheims store kjønnsdelte sovesaler ønsket han seg Gjendesheims inndeling i tomannsrom. Berner ønsker seg også Gjendesheims løsning med å spre funksjoner på flere hus, for å unngå å «... give indtryk af «hotel» eller sanatorium».

Henrik Nissens første utkast til nybygg på Gjendesheim ble for drøy kost for mange. Utkastene ble presentert i avisene og skapte mye diskusjon. DNTs tegningsarkiv.

Ikke alle var enig med Berner tanke om å imøtekomme de voksende krav til komfort – og de krav det satte til bygningene. I 50-årsberetningen (1918) klager forfatteren, Eivind Damsgaard, på at turistenes krav til komfort ødelegger for videreutvikling av Glitterheim som mønster for fremtidige fjellhytter: «Kun skade, at med de stigende hyttepriser og turisternes krav til mindre soverum med enkeltenger har denne type ikke kunnet lægges til grund for foreningens senere hytter.» (DNT 1918:15–16). Resten av teksten beskriver hvordan byggingen i biter gjøres om innvendig og utvendig, ikke bare for å gi rom for flere, men også for å tilfredsstille turistenes krav til mindre rom, og fremstår som en liten sørgesang over en hyttetype som forfatteren gjerne så at Turistforeningen kunne fortsatt.

Berner og Damsgaard var imidlertid enig om Glitterheim i sitt ytre var «en overordentlig vakker arkitektonisk løsning av en fjeldhyttes ydre utseende, efter motiver hentet fra vore bedste sæterhuse og passet harmonisk ind i omgivelserne» (DNT 1918:15). Berner og Damsgaard uttrykte slik et ideal for DNTs hyttebygging som mange skal gjenta etter dem, helt frem til Norberg Schultz – og også til Kjell Borgen selv, en sentral arkitekt for DNT de siste tiårene av 1900-tallet.

FUNKSJONALISMEN UTFORDRER

Interessen for utformingen av DNTs hytter synes bare å øke utover på 1900-tallet. I mellomkrigstidens årbøker er det ifølge Schiøtz og Borgen hele 22 artikler om bygningstradisjoner i norske bygder. Denne interessen henger sammen med at det nå er norskutdannede arkitekter som begynner å innta banen. De fleste norskutdannede arkitektene skal raskt fanges av funksjonalismen. Samtidig ville arkitektene hvis de gikk på den nyopprettede arkitektutdanningen (1910) på Norges Tekniske Høyskole vanskelig kunne unngå Johan Meyer og Erling Gjones innføring i den gamle norske byggeskikken på bygdene. Slike utfordringer i møtet mellom tradisjon og modernisme gav opphav til mange diskusjoner om DNTs hyttarkitektur i mellomkrigstiden. Den som lagde mest rabalder, arkitekt Henrik Nissen d.y., var imidlertid tyskutdannet.

DNTs mest benyttede arkitekt i mellomkrigstiden, Henrik Nissen, kom inn som foreningens arkitekt etter arkitektkonkurransen om utbyggingen av Valldalseter i 1926. Utkastet her minner ifølge arkitekt Kjell Borgen mest om den nyklassistiske villabebyggelsen ved Blindern i Oslo. Men da de første skissene av Gjendesheim kom i 1931 var Nissen blitt en radikal funksjonalist som ville åpne opp for naturutsikten med store ubrutte vindusflater.

Vindusrekken på Nørdstedalseter (1937, arkitekt Henrik Nissen) går helt ut og rundt hushjørnet og viser funksjonaldetaljer til fjells. Bildet er fra 1958.

Foto: Ukjent. DNTs historiske bildedarkiv, Norsk Folkemuseum.

Nissens utkast ble trykt i avisene og vakte sterk kritikk. Debatten fortsatte på generalforsamlingen i 1932. Styret forsvarte både planarbeidet og utkastet, men måtte finne seg i at generalforsamlingen vedtok følgende forslag fra Eivind Damsgaard (som vi så ovenfor forsvarte Welhavens utforming av Glitterheim):

«Generalforsamlingen uttaler at Den Norske Turistforening ved sine hyttebygg i fjellet bør, så langt de praktiske hensyn og økonomien tillater det, søke å gi bygningens ytre et utseende der harmonerer med god, stedegen byggeskikk og med naturomgivelsene.» (DNT 1932: 293–294)

Gjendesheim fikk beholde mange trekk fra de første skissene, men «Byggekomiteen var kritisk og energisk og kasserte det ene utkastet etter det annet», skrev byggekomiteens formann, Chr. L. Jensen. I hovedsak førte denne drakampen mellom arkitekt og byggekomiteer til at de neste bygg fra Nissens hånd – «Nissehytta» på Krækkja, Litlos og Nørdstedalseter – ble annerledes. Nå «tegnet Nissen helt i Berners ånd, inspirert av den lange, lave seterbygningen.», skriver Borgen, som synes dette resultatet var vellykket.

Etter krigen fortsetter utformingen av de nye store hytteanleggene med utgangspunkt i denne konfrontasjonen mellom modernisme og tradisjonen, og med den forsiktede moderniseringen av en arkitekturtradisjon med synlige røtter i tradi-

Bjørnhollia. Foto: Eivind Haugstad Kleven, DNT.

sjonell byggeskikk og med solide enkle former som forbilde. Et eksempel som Kjell Borgen roser, er Sandhaug, her gjengitt som illustrasjon i arkitekt Biongs strek. Et annet eksempel kan være Bjørnhollia i Rondane som åpnet i 1948, det siste anlegget Henrik Nissen sto bak var. Dette fikk Sel kommunes byggeskikkpris på 1980-tallet, etter en omfattende utbygging og modernisering utført av arkitekt Rannei Lingjerde som tidligere hadde arbeidet i Nissens firma. Lingjerdens fine arbeid kan kanskje sees som et av eksemplene på ivaretagelsen og den fortsatt forsiktede moderniseringen.

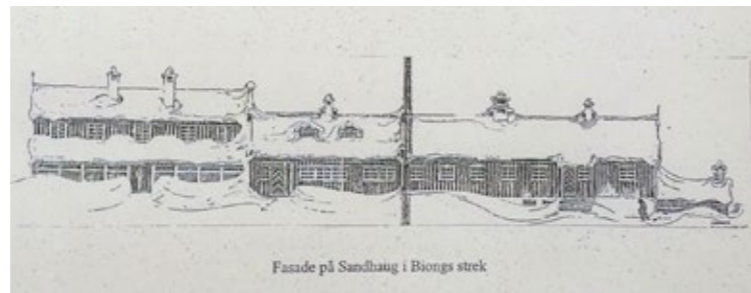
ET NYTT HYTTEKONSEPT

Standarden som Turistforeningen etablerte i fjellet med sine betjente hytter innebar i virkeligheten relativt kostbare fjellturner. I 75-årsberetningen i 1943 peker den tidligere formann Chr. L. Jensen på at foreningens medlemsmasse beholdt et elitistisk preg lenge:

« ... stort sett i over 40 år. Men fra midten av det femte tiår og særlig fra 1920-årene fikk foreningen også stor tilslutning fra andre lag. I dag finnes det ikke et yrke som savnes på medlemslistene. Kontorfolk og butikkbetjening og andre funksjonærer, offentlige og kommunale tjenestemenn av alle grader, arbeidere og bønder – skjønt ennå i begrenset antall – er kommet med og videre ungdom og barn og kanskje især damer i alle aldre.»

En gang rundt foreningens 50-års jubileum i 1918 – og i økende grad fremover – synes det å ha blitt tydelig for flere sentrale medlemmer av foreningen at man burde komme opp med nye løsninger. De økonomiske krisetidene på 1930-tallet må ha gjort dette enda mer tydelig, samtidig som for eksempel Det norske arbeiderpartiets vekst og fra 1935 regjeringsmakt etter kriseforliket med Bondepartiet for mange må ha bidratt til å synliggjøre konturene av et nytt samfunn. Alt dette må ha bidratt til å gi støtet til kursendring – eller utvidelse av DNTs hyttetilbud. Det som ble diskutert var både generelle prisreduksjoner, enklere og rimeligere tilbud til ungdom, og etter hvert også et nytt hyttekonsept.

Å utvikle et tilbud for større deler av befolkningen viste seg

Henrik Biongs tegning av nyv Sandhaug viser hvordan hyttearkitekturen i Biongs visjon går nærmest opp i elementene. Gjengitt etter Borgen og Schiøtz i DNTs strategiplan 2001.

Foto. Ukjent. DNTs historiske bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

i praksis å (gjen-)åpne nye områder for fotturisme: Jotunheimen var langt unna hvis man hadde lite ferie og dårlig råd. En annen grunn var at det var vanskelig for Turistforeningen å utvikle rimelige tilbud i fjellet. « ... det har likevel ikke vært til å unngå at en fottur til fjells med opphold på turisthyttene er forholdsviss dyr. Hyttene ligger langt til fjells, frakten av matvarer, brensel og annet er tungvint og kostbar og sesongen er kort.» (DNT 1943:27). Skogen var nærmere for de fleste. Samme år som årboken (1924) tok opp Østlandets skogstrakter, besluttet styret å merke opp en rute gjennom Nordmarka fra Sørkedalen til Krokkleiva (merkingen gjennomført 1925). (1943:27). Symbolsk nok ser dette ut til å ha vært en rute nokså lik den som det første styret fikk merket i 1870 eller -71, noe styret ikke unnlot å gjøre oppmerksom på.

Kampen om skogen (og skogskoiebygging) var på noen måter en kamp om foreningens fremtid. Referatene i årbøkene er svært forsiktede, men det er tydelige også at dette skiftet mot en bredere medlemssatsing og oppbygging av et tilbud for bredere befolkningslag ikke skjedde uten kamp. Da styret tok skogmerkingen inn i foreningens nye formålsparagraf, møtte dette i 1926 motstand på generalforsamlingen. Forslaget om en hytte i Oslomarka som ble satt frem av Turistforeningens propagandakomite (datidens kommunikasjonsavdeling) i 1929, endte til slutt i en skriftlig avstemning, der man tapte mot partens mobilisering.

Den utrettelige dr. Andersen Aars og hans støttespillere

Grønknutkoia. Foto: Trond Bjorli, Norsk Folkemuseum.

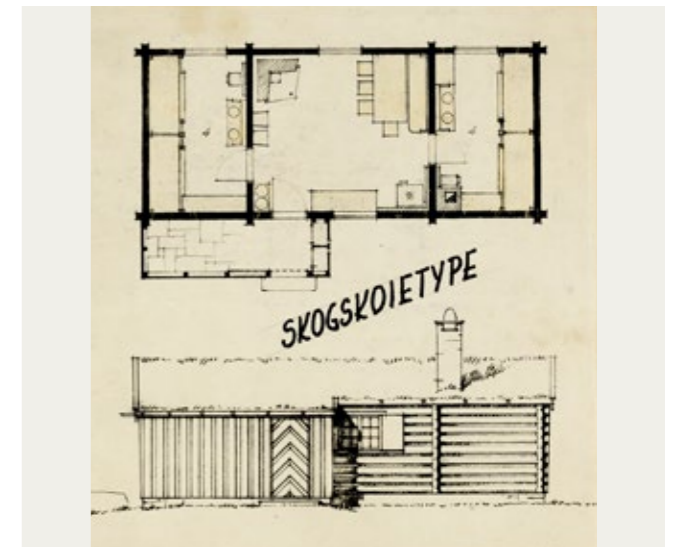
i og rundt Turistforeningens styre gir seg imidlertid ikke. De lanserer konseptet «Skauleis til fjells» og det nye begrepet «Stormarka». Med det siste begrepet ble de nye skogskoiene presentert som et tilbud også til Oslofolk – innenfor et markabegrep som nå også omfattet skogene vest og nord for Hønefoss. Samtidig ble det arbeidet på andre fronter. På foreningens generalforsamling i 1936 henstilles til styre og råd om å «utrede spørsmålet om en delvis omlegging av foreningens virksomhet i retning av at der blir lagt mere vekt på å gjøre fotvandringen billigere.»

DNTS FØRSTE TYPEHYTTE - SKOGSKOIE

I denne nye «Stormarka» skal skogskoiene nokså raskt reise seg. Allerede samme år som styret tapte avstemningen om å få bygge hytte i Oslomarka, så bygde Turistforeningen Vikerkøia nord for Hønefoss. Med denne første skogskoia settes også utlån av hyttenøkkel i system. Utenfor sesong, når setra ikke er betjent, kunne nøkkel lånes hos tilsynsmann eller på Turistforeningens kontor.

Fem år etter, i 1937, åpner Turistforeningen Hovinkoia i Holleia sør for Hønefoss. Hovinkoia ble oppført av byggmester G. Kausrud etter tegning av arkitekt Henrik Nissen. Også her innføres det et system med utlån av nøkkel. I årsberetning for 1937 opplyses det også under avsnittet om gaver at grosserer A.I. Engebretsen og L.Andersen Aars hver har innbetalt kr. 371,83 som andel i garanti mot overskridelse ved oppføring av Hovinkoia. Samme sted oppgis det også et medlem som ikke ønskes navnet sitt offentliggjort har gitt tusen kroner til oppføringen av Hovinkoia (1938:269). Gavene kan sees som et tegn på hvor viktig noen mente det var å drive frem denne hyttebyggingen og dette hyttekonseptet.

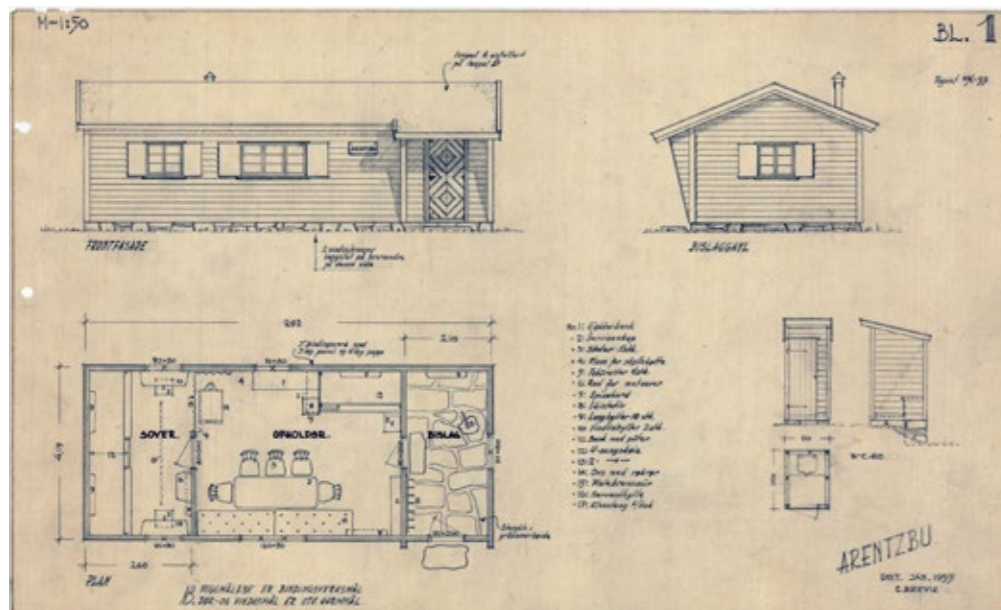
Arkitekt Nissen tegner i en videreutvikling av Hovinkoia kort tid etter det som blir Turistforeningens første typetegning for en hytte. Denne blir realisert i Grønknutkoia, Tjueborgkoia og Ådalskoia (fra 1952 Buvasskoia), alle reist i 1942. Mens Hovinkoia er en enkel hytte, så ble den nye type skogskoie en rommelig hytte med gang utenpå laftekassa, et stort rom i midten med peis, spisestue og kjøkken og et soverom på hver side. Nissen tegnet også deler av interiøret. Grønknutkoia som fortsatt stort står uendret, er verd et besøk for å se på Nissens løsninger.

Etter å ha tegnet Hovinkoia (åpnet 1937) lagde Henrik Nissen en typetegning for skogskorier. Denne ble realisert i Grønknutkoia, Tjueborgkoia og Ådalskoia i 1942. (Ådalskoia flyttet til Buvatnet og fikk navnet Buvasskoia i 1952.) DNTs tegningarkiv.

Skogskoiene representerer begynnelsen på DNTs nye hyttekonsept, de mindre og ubetjente hytter. Denne nye hytteprofilen trekkes frem og flyttes til fjells av formannen i talen ved 75-årsjubileet i 1943 når han sier at: «Vi må romslige hytter i de store knutepunktene, og derfor må vi fremdeles drive på med utvidelser og utbedringer der, men det store mål er å bygge mindre hytter, kåter og koier i nye strøk hvor det er vanskelig å komme frem». Begrunnelsen for å flytte dette hyttekonseptet til fjells, var også motivert i den voksende interessen for fjellsport. Mange var ikke lenger tilfreds med å vandre dalene mellom hyttene, men ønsket seg flere og bedre utgangspunkt for bre- og toppturer.

Fem år senere – ved 80-års jubileet i 1948 – opererer Turistforeningen med to kategorier hytter, dvs A. Turisthytter og B. Koier. Turisthyttene er betjente, med unntak av Medalsbu som betegnes som et rent «nødherberge». Koier og buer omfatter nå ikke bare de fem skogkoiene, men her omtales også tre nye

T.v.: Arentzbu i Carsten Breiviks originaltegning. DNTs tegningarkiv.

Under t.v.: Arentzbu (1956) ble tegnet av DNTs bygningssjef Carsten Breivik, og ble den første av en rekke slike hytter som DNT bygde de neste 20 årene. Foto: Ukjent, UT.no.

Fuglemyrhytta under oppføring høsten 2018. Foto: Dag Olav Brækkan, DNT Oslo og ømegn.

planlagte ubetjente hytter i fjellet: Rausmesdalen, Storkvelvbua og Tverråbua. Av disse står Storkvelvbua ferdig samme år, mens Tverråbua aldri blir reist.

ARENZHYTTENE

Etter krigen blir de første ubetjente hyttene reist også i fjellet. Dette er Storkvelvbua (1948), Skridulaupbu (1950) og Olavsbu (1952), som alle ble bygget som ubetjente hytter ved hjelp av gavemidler. Virkelig fart i sakene ble det imidlertid først da generalkonsul Erik Arentz ved sin store gave i 1956 opprettet Lege Fredrik Arentz's legat til fremme av norsk fjellvandring. Legatet var til minne om faren Fredrik som i 1914 omkom på en tur i Jotunheimen. Midlene skulle gå til å bygge hytter i «ubeferdede strøk».

Med grunnlag i blant annet dette legatets midler skjedde de neste 15 årene en eksplosjon i bygging av ubetjente hytter i Turistforeningen. Allerede åtte år etter, i en artikkel i årboka 1964, kan DNTs inspektør Claus Helberg i en artikkel om selvbetjeningshyttene slå fast at DNT nå har til sammen 22 slike hytter, det vil si 15 selvbetjente og 7 ubetjente hytter over hele landet. «15 av dem er bygget eller restaurert og innredet de siste 10 år, bare i 1963 ble 5 selvbetjeningshytter bygget eller tatt i bruk.» (1968:196).

Som man ser av Helbergs inndeling ovenfor har DNTs hytter uten betjening fått en ny kategori: selvbetjente hytter. Ideen skal ha vært Claus Helbergs egen, som i samme artikkel viser

til at trafikken på de ubetjente hyttene hadde vært mindre enn forventet. Løsningen var å legge ut proviant på hyttene. Første forsøket med selvbetjent matvarelager ble sommeren 1957 på Olavsbu og var ifølge årsberetningen vellykket:

«Hytta var i 1957 utstyrt med proviant. Proviant og ved ble våren 1957 fløyet opp med et lite sportsfly. Turistene har tatt ut proviant for kr. 4.458,23 og ved for kr. 342,06. Alle rapporter tyder på at den selvbetjening som ble innført sommeren 1957 er meget populær, og det har ikke forekommet svinn.» (1958:237)

Ved hundreårsjubileet i 1968 bringer årboken en oversikt over alle DNTs hytter. En gjennomgang her viser 11 hytter oppført med midler fra Arentz legat (såkalte Arentzbuer som de også ble kalt): Arentzbu 1957 (første), Breitjønnbu 1966, Dividalshytta 1966, Eldåbu 1966, Gappohytta (kjøpt for midler fra Arentz 1960), Gråhøgdbu (1967), Losistua 1966, Lågaros 1959, Reinsvassbu 1965, Rembedalsseter 1964, Rostahytta 1964. Gråhøgdbu blir for øvrig i 2019 flyttet til Maihaugen.

De var mange – og de var stort sett like. Arentzhyttene er ikke bare en hytte reist med midler fra Arentz legat, men er også svært ofte en bestemt hyttetype. Den første Arentzbu ble tegnet av DNTs bygningssjef Carsten Breivik. Denne tegningen ble med små forandringer lagt til grunn for en rekke av Arentzbuene, og representerer slik sett DNTs andre typetegning for hytter. Arentzbuene viderefører for øvrig i interiørdetaljer som senger, pult- og hylleløsninger løsninger fra for eksempel Hovinkoia.

Estetisk kan Arentzbuene sees som uttrykk for tidens «gjenoppbygging og svenskestil,» som er en av merkelappene på arkitekturen i det første tiåret etter 1945. Dette passer også godt som en karakteristikk av et «nasjonalt» motiv i denne hytta. Hvis man prøver å forestille seg en nasjonal hyttebygging fra DNT på 50-tallet, i et etterkrigssamfunn basert på materi-alknapphet og gjenoppbygging er Arentzbuene et svært godt forslag – forsterket gjennom innføringen av selvbetjente matlagre fra 1957 (Olavsbu) og den sosiale kontrakten som dette systemet uttrykte. I et slikt bilde passer det trolig også at Breivik er bygningssjef og ikke arkitekt, og ikke minst at Arentzbu

blir forelegg for en typehytte som rasjonelt kan plasseres ulike steder i fjellet. Dette er også noe av begrunnelsen når Riksantikvaren som del av kulturminneåret 2009 freder den første Arentzbu som fortsatt står nokså uendret i Breheimen.

Breivik tegnet for øvrig også følgende hytter i perioden fra krigen og frem til 1968, finansiert med andre midler: Hellevassbu 1966, Instestølen gave 1943/nybygg 1959, Middalsbu 1966, Olavsbu 1952, Reinheim III i Stropplsjødalen 1961, Skridulaupbu 1950, Storkvelvbua 1948, Torehytten 1964 og Torsbu (ny hytte) 1961.

DE SISTE FEMTI ÅR

Etter hundreårsjubileet i 1968 fortsatte DNTs hyttebygging. I min (trolig ikke helt presise) optelling blir 20 nye hytter reist de neste drøyt tredivetvårene: To i 1969, sju på 1970-tallet, fem på 1980-tallet og seks på 1990-tallet. Denne optellingen gjelder rene nybygg – i tillegg kommer store ombygginger, utvidelser og forbedringer.

Siden år 2000 har DNT Oslo kun bygd to nye hytter – den forrige var Thomashelleren. Når DNT Oslo høsten 2018 åpner Fuglemyrshytta er det altså 18 år siden forrige hytte. I denne sammenhengen er det verdt å merke seg at Fuglemyrhytta også er DNT Oslos første nybygde hytte i Oslomarka. Dr. Andersen Aars og andre i DNTs ledelse på 30- og 40-tallet smiler nok fornøyd et sted oppe i markas himmel.

Fuglemyrshytta gjenbraker den ubetjente hytta fra det nye store hytteanlegget på Tungestølen som snart skal bygges. Etter at den gamle hytta her ble tatt av orkan, ble det utlyst en arkitektkonkurranse som arkitektfirmaet Snøhætta vant. Vinnerutkastet, Virveltret, har skapt mye diskusjon om brudd med DNTs byggetradisjoner. Ut fra bildene som er presentert på nett synes jeg også at anlegget på Tungestølen gir et helt annet inntrykk enn gjenbruket av det enkelte elementet, selvbetjeningshytta, gjør i Nordmarka. Eksponeringen av de ulike formene på Tungestølen gir assosiasjoner til fjell og (nesten rullende) steinformasjoner. Den ene ubetjente hytta kan med sin enkle form og plassert blant trærne i Nordmarka kanskje lettere assosieres med DNTs gamle skogkoier – og slik med tradisjonen.

AVSLUTNING

Gjennom denne artikkelen er DNTs hyttebygging presentert ordnet ifølge Turistforeningen to hyttekonsepter – den store betjente og den mindre ubetjente hytta. Et premiss for denne presentasjonen har vært at en «nasjonal stil» eller motiv i hytte-

byggingen kan knyttes til ulike løsninger for felleshytter i fjellet.

Hva binder de to løsningene sammen? Innledningsvis ble det trukket frem Rees påpeking av at hytta i norsk litteratur har stått for nøydsomhet som en nasjonal dyd. Overført på DNTs to hyttekonsepter, kan begge løsningene sees som å videreføre slike verdier i «hytta». Begge gjør det grunnleggende på det konseptuelle planet, ved å bringe ulike løsninger for å skape tilgang til hytteliv og naturopplevelser for mange – det er et visst måtehold i selve delingsprinsippet som er den viktigste karakteristikken ved DNTs hytter, enten de er store betjente turisthytter eller er mindre ubetjente og selvbetjente hytter – med eller uten matlagre.

Begge kan også sees som å gjøre det i ytre utforming, der de store betjente hyttene i mange av sine utforminger viderefører en reflektert og gjennomarbeidet videreføring og bearbeiding av tradisjonen og utfordringen som Sundt la frem i forbindelse med Heftyes første hytte – kanskje en av Oslos første hytter.

Den samme arkitektoniske bearbeidingen av kjernen i denne arven, nøydsomhet som en nasjonal dyd, er også lett å legge til de mange Arentzbuene som ble reist fra midten av 1950-tallet – og selvfølgelig også i det nye tilskuddet i Folkemuseets friluftsmuseum, DNT-hytta Hovinkoia, som er plassert tidlig i denne vendingen fra DNT mot et nytt hyttekonsept på midten av 1900-tallet.

I kontrast til Arentzbuas nøkterne fremtoning, signaliserer Fuglemyrshyttas noe helt annet. Dens enkle og samtidig raffinerte design gir en følelse av luksus – og kanskje eksklusivitet. I forhold til denne artikkelens spørsmål om det nasjonale, representerer Fuglemyrshytta likevel en videreføring av både skogskoiene og Arentzbuene ved å ta utgangspunkt i enkle former og saltak – i en svært moderne behandling av arkitektfirmaet Snøhætta.

Trond Bjarli er konservator og prosjektleder for DNT-hytta Hovinkoia på Norsk Folkemuseum.

KILDER

De viktigste kildene til denne artikkelen er årsmeldinger og artikler i DNTs årbøker (referert til som DNT og årstall), Riksantikvarens forvern av Arentzbu, samt DNTs tegningsarkiv og bildarkiv. Kjell Borgen og Aina Schiøtz korte historikk i innledningen til DNTs strategiplan 2001-2020 har vært viktige, ikke minst Borgens arkitekturhistoriske vurderinger. I artikkelen er også vist til Ellen Rees fine artikkel «Det egentlige Norge» – hytter i norsk litteratur, ca. 1814-2005. Takk til Mattias Bäckström, Erik Edvardsen og Jens Treider for å peke på og ta frem Sundts vurderinger i Folkevennen av Heftyes hytte på Sarabråten. Takk til Thomas With, DNT Oslo, for guiding i arkivene og spennende diskusjoner.

I Axel Lindahls fotospor

av Oskar Puschmann

Fotograf Axel Lindahl (1841 – 1906) fra Sverige, fotograferte i Norge fra 1884 til 1896. I disse årene opparbeidet han en samling på rundt 3200 norske motiver. De fleste av disse originalene eies av Norsk Folkemuseum. Selvportrett, ca. 1870. (c) Bohuslän museum.

I 1884 begynte fotograf Axel Lindahl sitt livs dokumentasjonsprosjekt, nemlig å gjennomfotografere Norges mest kjente turistregioner. Hans viktigste samarbeidspartner var papirforhandler Rich. Andvord i Kristiania, som forble Lindahls hovedforhandler i Norge fram til Lindahls død. Som ivrig medlem i Den Norske Turistforening (DNT) var Rich. Andvord spesielt interessert i norsk reiselivs raske vekst og unike potensial. Han så imidlertid gjennom eget salg av landskapsfotografier, at Norge i 1884 trengte en fornyet og mer systematisk oppbygd bildeserie for et kjøpesterkt og økende turistmarked. At han engasjerte den svenske fotografen framfor en norsk, skyldes nok at Lindahl var særdeles dyktig i sitt fag. Vel så viktig var det at Andvord ved å inneha salgsrettigheter til Lindahls bilder, også fritt fikk bruke dem som han (og dermed også DNT) ville i markedsføringen av Norge som et nytt turistland.

Da Lindahl og Andvord etter bare ett års virksomhet publiserte over 400 bilder fra Sør-Norges mest kjente turiststeder, skrev *Morgenbladet* begeistret: «Hr. Lindahl maa siges at være en Kunstner i sit Fag, – i Besiddelse af megen Smag og Evne til at vælge de rette Punkter og derhos istand til at lade saavel Landskabets Karakter som dets Enkeltheder og Stemningen gjøre sig gjældende i det fotografiske Billedet, klart og fint.» I samme anmeldelse kritiserte avisa også de norske fotografene ved å hevde at bilder som allerede var i salg, ikke svarte til den

Urdadalen i Jotunheimen 1886. Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum.

gjennom Jotunheimen

Ca. 30. juli 1886 – 1. juli 2018.
Fra Juvflya mot Styggebreven og Galdhøpiggen, Norges høyeste fjell.
Foto: A. Lindahl, Norsk Folkemuseum & O. Puschmann, NIBIO.

«Mangfoldighed, Rigdom og Skjønnhed» som lå i de norske landskapene. «Dels har de Fotografer, som herhjemme have gjort Landskabsfaget til sin Opgave, for Størstedelen mere eller mindre ladet savne den særlige tekniske Fuldkommenhed, hvortil denne Gren af Fotografier i vore Dage er drevet op.»¹

Etter to års fotografering hadde Lindahl rukket over det meste av Norges vakreste og mest attraktive turistregioner, bortsett fra det som lå DNT aller nærmest: Jotunheimen. I 1886 ble derfor også de gamle «Jotunfjelde» lagt inn i Lindahls omfattende reiseplan, og omtalen fotografiene fikk i *Aftenposten* året etter var det beste skussmål han kunne få. Avisa skrev blant annet:

«I disse Dage foreligger der fra Hr. Lindahls Atelier en Samling af Billeder fra Jotunheimen, hvilken vistnok er enestaaende i sit Slags. Ialfald ved vi ikke at have set saa ypperlige Fotografier af Landskaber, specielt ikke fra Jotunheimen. (...)»

Fotografier som de af Udsigten over Tvindehaugen, Breikvamsbræen og Falketind eller over Gjendin eller af Udsigterne fra Uladalen og Memurutungen eller fra Frikken er rent udvidunderlige ved sin Renhed, sin Skjønnhed og ved den Skarphed, hvormed alle Enkeltheder i Landskabet træder frem. Jo længere man stirrer paa Tinderne, Bræerne, Vandene, Fonderne og de sorte Fjeldvægge, desto mere levende bliver Indtrykket. Man ser Bræerne med deres rue Overflade saa forskjellig fra de jevne

Fonder, man ser indstyrtes Snemasser, som Elven har undergravet, man ser Skodden drive om Tinderne, kort, det er som om man befandt sig midt i Ødemarker blandt de vilde Fjelde. (...)»

Hr. Lindahls vakre samling af Fotografier fra Jotunfjeldene vil fremkalde Hundreder af Minder hos dem, der nogensinde har besøgt Jotunheimen, og giver dem, der aldrig har besøgt denne Landsdel, et mere levende Indtryk af den end nogen anden Fremstilling, som vi kjende. Det vilde være at ønske, at Hr. Lindahls Fotografier kunde faa saa vid Udbredelse i Udlandet som muligt.»²

At Lindahl fikk så god kritikk for sine fjellbilder, viser hvor faglig sterk han må ha vært. Studier av Jotunheimens værtilsatsjon i de 2 – 3 ukene Lindahl befant seg der sommeren 1886, viser at det kun var solskinn noen få dager og ellers overskyet, regn og snø – altså ganske dårlig fotovær. At han likevel på sine bilder unngikk dis og tåke rundt de fleste topper og tinder, viser at han både var dyktig, heldig og tålmodig.

I 2018 er det 132 år siden Axel Lindahl sammen med assistent Axel Lundin, reiste gjennom Jotunheimen. Fortsatt fremstår hans høyfjellsbilder som vakre og stemningsfulle. De er historisk unike. I forbindelse med DNTs 150-års jubileum, ønsket jeg derfor å refotografere noen av hans 63 publiserte Jotunheimenbilder – og dermed bokstavelig talt gå i Axel Lindahls fotospor.

Bildetolkning, kildebruk og DNT-arvesølvvet som forsvant

Uttrykket «et bilde forteller mer enn tusen ord» har nok en symbolsk berettigelse, men da må det også spørres hvilken kunnskap som kan knyttes til bildet. Axel Lindahls bilder fra Jotunheimen i 1886 har utvilsomt inspirert til mange og interessante ord, men nærmest ingen av disse sier noe om selve fotografen, om hans reisemåter og slit, om motivvalg og værforhold, om hvem han møtte og hvor han bodde. I litteraturen er altså Lindahls egne opplevelser fraværende, mest fordi slik informasjon synes å aldri ha vært etterspurt, men også fordi Lindahl selv ikke publiserte noe skriftlig fra sine reiser.

For å finne ut mest mulig om Jotunheimreisens omfang og de enkelte bildemotivers bakgrunn, har jeg valgt å søke kilder som ligger nærmest tiden da bildet ble tatt. Utallige aviser fra DNTs stiftelsesår i 1868 til Lindahls ferd i 1886 er blitt lest i jakten på små Jotunheimen-gløtt som kan kaste nytt lys over både fotograf, folk, hytter, landskapsmotiv og turopplevelser.

En unik kilde til å avdekke Lindahls og andre turistfers gjennom Jotunheimen ville ha vært de gamle turiststasjonenes eldste gjestebøker. Her skrev besøkende ned dato, navn, hvorfra de kom og hvorhen de dro, samt små kommentarer om værforhold, fjellfører og vertskap. I søket etter slike bøker var det særlig nedslående å oppdage at alle av DNT-barndommens unike gjestebøker nå er borte. Det mest skuffende er at flere av dem er forsvunnet i løpet av de siste 10 – 25 år. Det gjelder bl.a. Juvasshyttas eldste gjestebok (stjålet?), kopi av Røisheims skyssdagbok (kastet?), samt gjestebøker fra Gjendebu, Eidsbugarden og Tvindehaugen, hvorav den siste i 1993 ble avbildet i DNTs 125 års jubileumsbok.³ Det var først ved å studere en kopi av Spiterstulens eldste gjestebok jeg virkelig forstod hvilken unik historisk dokumentasjon slike gjestebøker faktisk er. Og

særlig hvis de ulike turiststasjoners gjestebøker kunne blitt sett opp mot hverandre. Jeg tror likevel de fleste av Jotunheimens eldste gjestebøker fortsatt finnes, men at det trengs en samordnet leteaksjon for å finne dem fram igjen.

NIBIOs refotografering som dokumentasjonsmetode kan også bidra til ny kunnskap om gamle fotografer og bilder. Ved å gjenfinne Lindahls eksakte fotoståsteder kan man f.eks. se om han bare forevige datidens etablerte attraksjoner, samt om statusen til attraksjonene har endret seg fram til i dag. Man kan også finne konkret informasjon om hvorfra han valgte å fotografere, hvilke objektiver han brukte samt at evt. skygger på bildet vil som et solur røpe når på dagen han fotograferte. En sammenligning av det gamle og nye bildet vil også enkelt vise hvilke elementer i motivet som er bevart og hvilke som er forsvunnet.

I så måte er bildeparet fra Røisheim et godt eksempel. Lindahls kjente bilde av fjellturister foran den gamle skysstasjonen var godt arrangert, og hadde trolig som mål å vise at Røisheim i 1886 både var et sentralt samlingssted og et viktig utgangspunkt for turer i Jotunheimen. Til sammenligning viser 2018-bildet at det fredete gårdsanlegget er godt bevart, mens fravær av folk og en stengt port tydeliggjør at Røisheim i dag har mistet sin posisjon som både Galdhøpiggen og Jotunheimens viktigste innfallsport. Den enslige bobilen som suser forbi kan bidra til å understreke dette.

Lindahls bilde fra Røisheim reiser også et annet spørsmål: I hvilken grad kan vi stole på ulike kilder? For eksempel har flere forfattere oppgitt at mannen lengst til høyre er den kjente historikeren, DNT-mannen og reisehåndbokforfatteren Dr. Yngvar Nielsen. Dessverre er nok det feil, da Nielsen i et reisebrev i *Morgenbladet* 10. august selv indirekte oppgir at han ikke var på Røisheim i 1886.⁴ Vedrørende mitt søk etter Lindahls ferd gjennom Jotunheimen var dette et trist funn, mest fordi det er grunn til å tro at det var Yngvar Nielsen og Rich. Andvord som instruerte Lindahl til å fotografere i Jotunheimen. Som DNT-styremedlemmer la de også trolig opp hans reiserute, og derved også bestilte fjellheimens fem viktigste fjellførere til å bistå Lindahl og Lundin på denne unike fotoekspedisjonen.

T.h.: 1886 – 2018. Røisheim, Jotunheimens historiske inngangsport der fjellfolk samlet seg og reisende ble skyssset videre.
Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

T.v.: Lindahls reiserute gjennom Jotunheimen i 1886 basert på både hans egne landskapsbilder og NIBIOs refotografering.
Design: M. Angeloff / O. Puschmann, NIBIO. Grunnlag: Statens kartverk.

I påvente av «piggvær» på Røisheim

«At være i Bæverdalen og ikke bestige Galdhøpiggen er verre end at komme til Rom og ikke faa see Paven.»⁵

Da Lindahl og Lundin kom til Røisheim i Bøverdalen i slutten av juli 1886 stod de trolig foran den tøffeste fototur de noen gang skulle foreta, nemlig å gå Jotunheimen på kryss og tvers. På sine to første år i Norge hadde de riktignok reist mye i ulendt terreng, men da foregikk det meste av fotograferingen fra hovedveier. Nå stod de to svenskene foran porten til Jotunheimen og visste nok ikke helt hva de gikk til. På Røisheim skyssstasjon var det alltid masse liv og røre i juli og august. Her var reisende som skulle mellom Øst- og Vestlandet over Sognefjellet, her dro man inn til – eller ut fra – Jotunheimen, og her var viktigste samlingssted for de som skulle på toppen av Norges høyeste fjell, Galdhøpiggen. Og én ting ble alltid diskutert på Røisheim: piggværet. Men, dessverre for turistene var det ofte dårlig piggvær. Den lunefulle Galdhøpiggen var sommerstid jevnlig omgitt av tåke, regn, snøføyke eller vindfulle stormer, og under slike forhold ble det fort trangt på Røisheim. Aftenposten skrev 29. juli 1884: «Paa Røisheim befinder sig for Tiden 82 Turister, Damer og Herrer, hvoraf flere har ligget her i mange Dage i Paavente af vakkert Veir («Pigvejr») til Besigtigelse af Galdhøpiggen».⁶

Om Lindahl hadde dårlig piggvær da han kom til Røisheim vites ikke, men kanskje benyttet han nettopp turistenes venting da han tok sitt kjente manglebilde. Her må fotografen ha utkommandert det meste av det som var på Røisheim denne dagen. En høyst uventet plassert «Velte-Petter» danner det naturlige blikkfanget. Lar man blikket vandre videre ser man en skyssgutt med hest og kjerre, turister, vertinner, bygdefolk, hjemkomne geiter og en gris, alt både kaotisk og vakkert arrangert av fotografen foran Røisheims gamle hus.

Da jeg i 2016 kom til Røisheim med Lindahls bilde i hånda, føltes det som at tid virkelig kan stå stille. Allerede i 1923 ble tunet fredet, og sammen med etterslekters kulturforståelse har dette bidratt til en unik bevaring. Det eneste som manglet nå var folk og dyr, hektisk puls og aktivitet. Dessverre evnet jeg ikke å lokke fram noe av dette ved min refotografering.

T.h.:1886 – 2016. Røisheim – et særdeles godt bevart tunanlegg.
Foto: Axel Lindahl, Nasjonalbiblioteket⁷ & Oskar Puschmann, NIBIO.

HVEM OPPDAGET EGENTLIG JOTUNHEIMEN?

For fjellførerne var turistsesongen ofte veldig hektisk og varte som regel bare i 8 – 10 uker. Og straks de kom ned fra fjellet måtte de gjerne umiddelbart opp igjen med en ny gruppe.

Lindahls bilde fra Røisheim viser to turister, fjellfører Knud Vole med tau og isøks, samt den gamle fjellføreren «Vetl-Kleiven».

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum. Utsn.

Alle sier at Columbus oppdaget Amerika, hvilket er nokså urettferdig siden det jo bodde noen oppdagere der fra før. Men, selvfølgelig, lokalbefolkning regnes ikke med! Sånn var det også med Jotunheimen. Det var studenter og fjellklatrere som «oppdaget» Jotunheimen, i hvert fall ifølge utallige bøker som er skrevet om dette myteomspunnete fjellmassivet. Men i motsetning til sverd og rustning hadde de lærde oppdagerne fjærpenn og det skrevne ord som sine våpen. For den som først skrev noe ned ble selvsagt også «oppdageren». Bygdefolk

som hadde brukt fjellene i århundrer telte ikke med. De hadde jo ikke skrevet noe! Og da som nå var det mer prestisje å gå i fjellet for å klatre opp på topper enn å gå i fjellet for å produsere mat. Lindahls bilder fra 1886 viser flere fjellførere som også var bønder, skysskarer, seterbrukere og turistverter. De var også blant de mange som Turistforeningen betalte for å rydde stier, bygge varder, legge klopper, bære bagasje og føre rike oppdagerne fram til fortsatt ubeseirede tinder. I min fortelling om Jotunheimen er det fjellførerne som er de virkelige heltene.

1875. Gudbrandsdalen, Røisheim, Diverse Kjørefredskaber.

Juvasshytta og Knud Vole — husmannen som annekterte Galdhøpiggen

«Hvem er Knud Olsen Vole? (...) Han er ingen historisk Personlighed, han er endnu blant de levendes Tal, han er i sine bedste Aar – hans Alder er 36 Aar. (...) Han er af de Personer, som ved første Sammentræf indgyder en uindskrænket Tillid; hans Aasyn er mandigt, aabent og bestemt, Trækkene røbe Karakterfasthed, Aandsnærværelse, Ihærdighed og Selvsikkerhed forenet med venlig Forekommenhed: man hengiver sig med fuld Fortrøstning til hans Ledelse. Han har været Fører over Vidderne i Jotunheimen i 9 Aar og nyder almindelig Tillid og Agtelse.»⁸

Slik startet bokholder Joh. M. Bernhoft fra Trondheim sin artikkel i *Morgenbladet* 12. oktober 1885 om fjellføreren Knud Vole. Bakgrunnen var at Bernhoft samme år hadde vært på Galdhøpiggen. Der lot han seg mest av alt imponere av en liten hytte som høsten 1884 ble bygd i en steinørken 1841 meter over havet, og det attpåtil av en husmann som levde i beskjedne kår på plassen Vole under Røisheim i Bøverdalen.

Fra Røisheim til Juvasshytta er det vel 8,5 km i luftlinje, med en høydeforskjell på 1325 meter. En vanlig mellomstasjon var Raubergstulen (1000 m.o.h.), og hit fikk Knud Vole kløvet materialer og inventar til hytta. Fra Raubergstulen til Juvvatnet var det fortsatt 840 høydemetere igjen langs en steinfull, bratt og ulendt sti. Opp her enten bar Knud på sin rygg eller trakk på kjelke over småis og fonner, fem stk. 5,6 meter lange takbjelker, takbord, dører, vinduer, sengeklær, kokeovn med tilhørende rør og vel 90 kg med never til å tette taket. Knud innrømmet selv at han nær slet seg ut med det harde arbeidet, og at han også fikk mèn av det. Et hold i siden kunne fortsatt merkes året etter, særlig «naar han paa sine Førertog i længere Tid maatte sulte.»⁹

Selve hytta ble bygd med doble vegger av stein, tettet med jord skrappt fram her og der rundt Juvvatnet. Innvendig ble den kun 2,5 x 5 meter stor, men som for en stivfrossen turist opplevdes som et lunt himmelrike. Bernhoft skriver videre: «I Hytten er 4 faste Sengesteder, men paa Gulvet kan endvidere placeres 2 til, hvilke have i Beredskab for Tilfældet – desuden er der Plads for Knud selv. Sengestederne ere forsynede med Madratser, stoppede af Renmose, og med Uldtepper. Knud beværter med Kaffe, The, Chokolade, Øl, stegt Flesk, Kjæx, Fladbrød etc. (...). Hans Priser ere yderst moderate.»¹⁰

Motivet for hytteprosjektet lå i Knud Voles lange erfaring som fjellfører på Galdhøpiggen. Utallige ganger hadde han opplevd at selv om turen startet i det beste piggvær, kunne været slå fullstendig om når de kom opp i høyden. Været skifter fort i høyfjellet. At det da ikke fantes ly for tåke, regn, snøføyke eller stormkast gjorde at turistene svært så skuffet ofte måtte snu. Nå derimot kunne turistene finne et varmt og sikkert ly mens de ventet på bedre vær, og best av alt – komme opp om

Knud Vole, 1910.
Foto: A. B. Wilse, NF.

kvelden, overnatte og så rekke soloppgangen neste morgen fra selveste Galdhøpiggen.

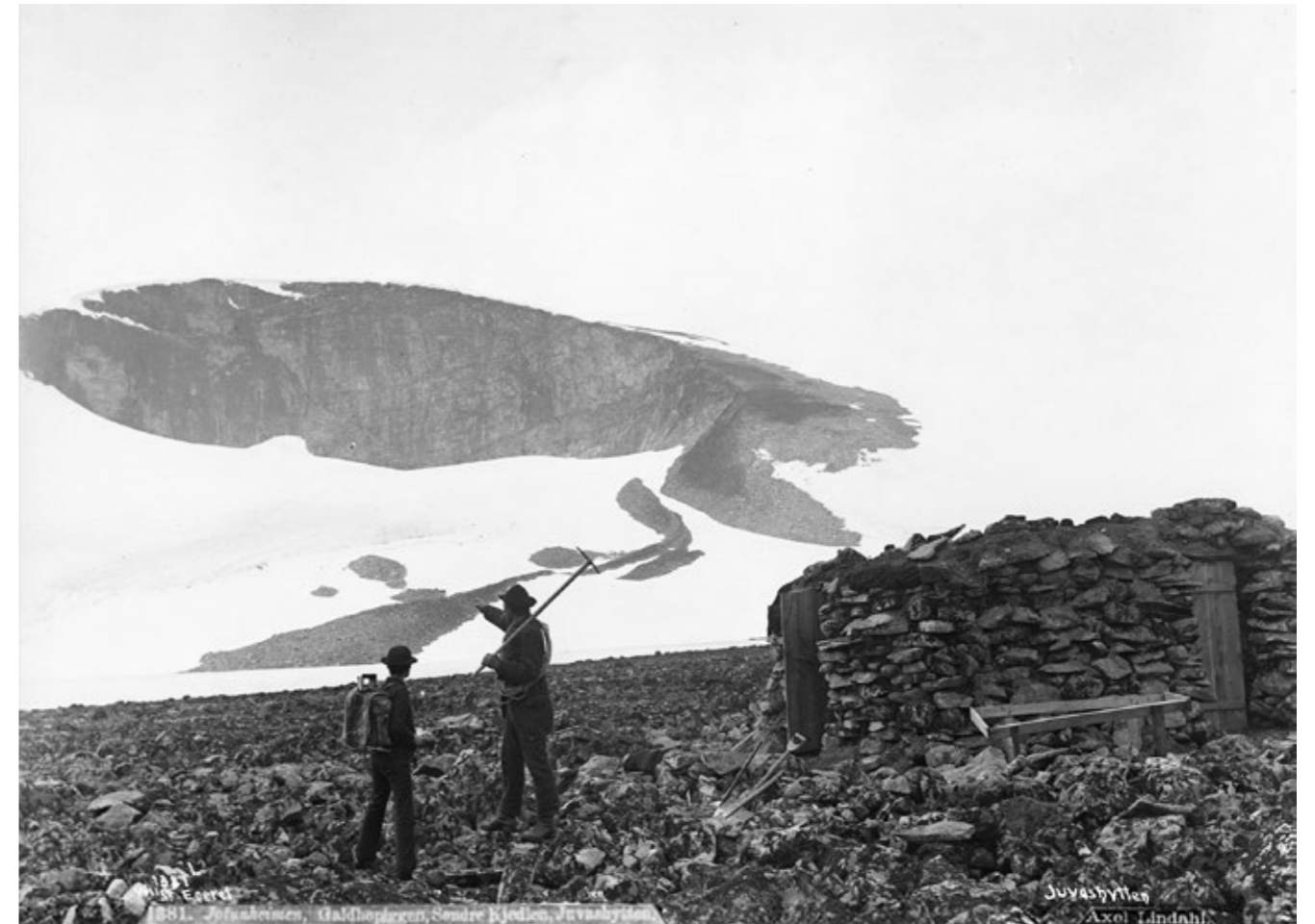
Da Knud Vole lanserte idéen om å bygge hytte ved Juvvatnet, fikk han støtte av DNT som også ga 80 kroner til inventar. Johan Bernhoft ble likevel hans ivrigste støttespiller. Både private brev han fikk fra Knud samt egne artikler om Juvasshytta og Galdhøpiggen havnet hyppig i avisene. At en husmann på eget initiativ hadde bygd landets høyest beliggende hytte for turister var eksklusivt avisstoff.

Da Lindahl og Lundin 1886 fulgte Vole til Juvasshytta hadde hytta allerede hatt nær 150 besøkende første året.¹¹ Men Lindahl var trolig første fotograf der oppe, for bildet av fjellfører Knud og sønnen Stor-Ola mot Juvasshytta anses å være det eldste.

Siden da har Juvasshytta vært en familiedrevet fjellstue som gradvis har utviklet seg til et stortilt nasjonalt turistanlegg med bilvei helt fram til resepsjonsdøra. Den opprinnelige steinhytta fra 1884 ble raskt påbygd og senere revet. En kopi er siden oppført på nesten samme sted, og det er dette steinhuset som dannet utgangspunktet for refotograferingen.

I 2018 førte en uvanlig varm sommer og DNTs 150 års jubileum til at titusener besøkte Juvasshytta, og nesten alle skulle opp på Galdhøpiggen. Kl. 10. den 1. juli satte 300 mennesker seg i bevegelse mot Styggebreven og Piggen. De aller siste klarte jeg å holde igjen. Sammen med fører Kolbjørn Vole, tipp-tipp-oldebarn av selveste Knud Vole, ble de med på et bilde tilnærmet likt det første tatt av Juvasshytta. På samme sted som Lindahl tok sitt bilde smilte 33 forventningsfulle tindebestigere nok en gang inn i en landskapsfotografers kamera – 1841 meter over havet.

1886 – 2018: Fra toppturismens spede start til masseturisme.
Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Over Styggebreen til Norges høyeste fjelltopp

Da DNT ble stiftet i 1868 var fjellklatring ingen norsk friluftskategori, selv om Galdhøpiggen i åra før sporadisk hadde vært besteget av turister. Blant erfarne utenlandske klatrere ville ikke Galdhøpiggen vært noen stor utfordring. Den falt nok heller inn i den engelske tindebestiger Lesley Stephens kategori 4 i beskrivelsen av et klatrefjells utviklingsstadier: «1) Tinden er ubestigelig. 2) Den kan kun bestiges af meget øvede Fjeldbestigere. 3) Tinden frembyder ingen særlig Vanskeligheder. 4) Den kan bestiges af Damer».¹² At Galdhøpiggen i så måte ble et «damefjell» bidro Knud Vole til, der han utallige ganger førte damer opp på vår høyeste tind, særlig etter at Juvasshytta ble bygd.

Fra Juvasshytta er det fortsatt to-tre timers marsj og vel 630 høydemeter opp, før man er på toppen av Galdhøpiggen. I godvær er dette en grei tur, men når det striregner eller tjukk tåke tar sikten kan det være slitsomt nok for mange. Den største utfordringen med Galdhøpiggen er likevel ikke selve toppen, men Styggebreen som ligger innunder fjellets fot. Den morgenen i 1886 da Vole, Lindahl og resten av følget gikk mot breen var været trolig skyet, for hans bilde herfra viser litt tåke rundt selve piggen. Ved varden, som dengang lå i snøfonna før selve

Styggebreen, gjorde følget holdt, og det livsviktige bretaet kom fram, trolig mest til ære for fotografen. Da som nå gikk nemlig føreren med turfølge helt fram til brekanten, d.v.s. over moreneryggen som ses bak Knud, før tauet ble bundet fast.

Da Lindahl forevige turfølget brukte han intuitivt atelierfotografens knep, d.v.s. at ulike «rekvisitter» skal vise yrket til de avbildede. I dette motivet er det liten tvil om at mannen fremst er fjellfører. Plassert først i gruppa, med et livreddende tau rundt midjen og isøksa trygt over skulderen, står Knud Vole klar til å lede laget over Styggebreen, opp den steinfulle «Urryggen», over den bratte og ofte besværlige Piggbreen og så endelig fram til Piggens topp. Eldste sønnen, Stor-Ola Vole, står stramt i tauet bak faren. For fotografen spiller de fem turistene rollen som rekvisitter i fjellførerens rike, og viser dermed også hva som er mannens levebrød. Da fotograferingen var over ble kamera og stativ pakket ned, og Lindahl og Lundin føyde seg pent inn i taurekken. Så bega de seg ut på breen.

«Det første Stykke af Bræen og en 6 – 8 Alen høi Stenvold (Moræne), passeredes uden videre Anstalter. Derefter bandt vi

1. juli 2018 – Taulag på Styggebreen. Foto: Oskar Puschmann, NIBIO.

os sammen med stærke Touge og marscherede med forsigtige Skridt i en Række trædende i hinandens Fodspor. Dels gik det i Vand til Anklerne, dels i Sne til midt paa Læggen. (...) Sprækkerne? Ja der var virkelig Sprækker, som godt kunde gjemme vort Selskab.»¹³ Etter en time var breen passert, og så fortsatte turen opp storsteinet ur, før tauet igjen måtte på opp den siste bratte breen. «Og saa stod vi paa det høieste Punkt i det nordlige Europa. (...) Idet vi ser, vi er naaet op, føler vi en stor Glæde, og idet vi lader Blikket fare udover, fyldes vi med Forbauselse og Beundring. En betydelig Del af vort Fædreland ligger udbredt for os, maaske et Stykke paa henimod tusinde Kvadratmil.»¹⁴

Om Lindahl nøt utsikten fra Galdhøpiggen er imidlertid uklart, siden han aldri publiserte bilder fra selve toppen. Om det skyldtes at bildene derfra ble misslykket eller at følget måtte bryte bestigningen kan ingen lenger si. På panoramaet han tok fra Juvflya ca. kl. 12, ses både skyer og motlysskygger rundt Galdhøpiggen. Men, fjellet er som kjent lunefullt, og i 2469 meters høyde kan været skifte raskt. At han hadde Vole som fører taler likevel for at Lindahl kom til topps, men at fotograferingen kan ha blitt spolert av sterk vind eller tåke, eller at glassplatene hans rett og slett ble knust underveis på hans lange og kronglete ferd.

Som førstegangsbestiger av Galdhøpiggen i 2018, følte jeg mye av den samme stemningen som utallige turister opp gjennom

årene har uttrykt når de både har krysset Styggebreen og nådd toppen. Været var strålende og det var vindstille og varmt hele veien fra Juvasshytta og opp til toppen. At det den dagen gikk vel 300 mennesker i samme turfølge, viser vel også hvor utrolig populær vårt høyeste fjell fortsatt er.

Tre år etter at Knud bygde Juvasshytta satte han også opp ei lita hvilehytte på toppen av Pigg. Også dette var et slitets prosjekt, men som bidro til at Knud Vole som fjellfører ble en legende i vår fjellhistorie. For som tidligere DNT-formann Yngvar Nielsen i 1909 sa: «Knut Vole har overtaget Pigggen og gjennom et stort og tungt personligt Arbeide har han vundet Retten. Gjuvasshytten og den lille Stue på Toppen er de ugjendrivelige Vidnesbyrd om, hvad denne ene kraftige Mand har udrettet.»¹⁵

Da Lindahl fulgte Knud til Galdhøpiggen i 1886, var det likevel hardt arbeid og til dels armod som preget fjellførerens liv. Stundene med de høyere samfunnsklasser på landets høyeste topp skaffet nok Vole mange gode bekjentskap, men når sommeren var over kom husmannshverdagen brått tilbake. En turist skrev om ham etter endt førersesong i 1886: «Her skilles jeg ogsaa fra denne trofaste Vaabenbroder. Han gaar tilbage til sin Kone og sine syv Børn, som han skal forsørge hele Vinteren igjennem med 80 Øre Dagen; jeg sætter mig op i en bekvem Kariol og kjører langs Bæverdalen ned til Vaage.»¹⁶

Ca. 30. juli 1886 – Taulaget stiller for fotografen på snøpartiet før selve Styggebreen. Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum.

Spiterstulen

— turistsetra med tindebestigninger i alle retninger

Etter at Lindahl og Lundin hadde vært på Galdhøpiggen, gikk ferden videre til Spiterstulen. Om de først gikk tilbake til Røisheim er usikkert. Sikkert er det i hvert fall at i Røisheims gamle skyssdagbok sto Lindahl oppført med to hester til Spiterstulen 30. juli 1886.¹⁷ Hestene ble brukt til å frakte bagasje, glassplater og fotoutstyr til deres totalt 2 måneder lange norgesreise. Hvis de ankom Spiterstulen sammen med hestene, må de også ha overnattet der. Her kunne Spiterstulens egen gjestebok gitt svar, men dessverre er akkurat den siden revet ut. De øvrige sidene gir likevel et verdifullt historisk inntrykk av stedet.

Spiterstulen hadde siden 1850-åra gitt trengende fjellturister et kjærkomment sted å overnatte. Særlig populær var setra for en stadig økende skare turister som ville på Galdhøpiggen. I 1879 skrev Yngvar Nielsen at «Bekvemmelighetene paa Sæteren ere kun smaa; der findes en eneste Seng. Forfatteren har i 1865 tilbragt en Nat der, sammen med 20 Mennesker, i 1866 med 14.»¹⁸ Plassmangelen var altså til tider prekær. Også DNT ville gjøre noe med kapasiteten, og i 1881 lovt eier Rolv Sulheim å «sætte i stand en stue til på sæteren til de reisendes bekvemmelighed.» Til den nye hytta ga DNT et tilskudd på 200 kroner, og meddelte i 1884: «Hytten er bygget lige ved det gamle sæl med en lukket gang imellem, og kommer fuldt færdig til at indeholde 3 rum, et større med peis og 2 mindre med 5 dobbelte senge.»¹⁹

Da Lindahl ankom Spiterstulen var det altså en nesten ny turisthytte han foreviget. At utvidelsen forbedret turistenes trivsel ses i stedets gjestebok. Før nystua kom var det fra 1878 til 1884 ingen kommentarer om bevertningen, men det endret seg. I 1885 til 1886 ble det bl.a. bemerket: «Rikelig med mat og varme, uvanleg hyggelege og hjelpsame folk.» – «Snille Folk, ypperlig Beværtning.» – «The house have been much improved and the cooking is excellent. The Sulheims most obliging.»²⁰

Og nettopp endringen fra seter til profesjonell turiststasjon er det Lindahl her fanger med sitt kamera. Bildet er strengt registrert, og både folk og utvalgte gjenstander skal vise publikum hva man nå får på Spiterstulen. I forgrunnen står gruppens fremste personlighet, fjellfører Lars Sulheim. Med fjellstav i hånda og pipe i munnen signaliserer han stoisk ro og ansvarsfølelse. Lengst til venstre står den nye føreren, Hans Jonssen Tårud²¹, som også viser at stedets førerkapasitet har økt. Viktigst for bildets stemning er likevel de tre Sulheim-søstre. Dette er Spiterstulens vertinner, de som alltid gir mat, husly og omsorg til både morgenforventningsfulle og kveldsslitne turister. Men de er også buedeier på en travel melkeseter med kuer og geiter. På bildet ser vi dem i sine hvite skjorter: Anne ved gjerdet, Marit i døra og (halvparten av) Live med ei bøtte på armen. De seks turistene er alle bykleddede unge menn, hvorav den ene står noe komisk med ei grøtbolle i hånda.

Fram til 1886 var det ikke skrevet mye om vertskapet på Spiterstulen, men samme sommer skrev finske Edvard Westermarck om sine tindebestigninger i Jotunheimen: «Spiterstulen er et jordisk Paradis. Ingen gamle Faareskindsfælder med sorte Indbyggere forstyrrer ens Nattero (...) Man har en Appetit og en Søvn som paa intet andet sted i Verden. De tre Søskende Sulheim er ogsaa det mest indtagende Kløverblad under Solen. Med en Taalmodighed, værdig en Rafaels Madonna, puslede Marit og Liva om mig, hvergang jeg fillet og vaad kom ned fra Tinderne. De fiffede op mine gamle Klæder, de stoppede mine hullede Strømper, de madede mig med Kirsebærsyltetøi, hentet herop lige fra Kristiania, og stegte Pandekager til mig paa mit mindste Vink, til og med midt om Natten. (...) Spiterstulen lyser i mit Minde som en Stjerne blant alle Norges Sætre.»²²

Og da Vole og Westermarck 23. august 1886 besteg både Galdhøpiggen og Glittertind på én dag, kom de etter første topp kl. 13 til Spiterstulen, hvor Lars, Marit og Live var. «Nu skal du være rask med Maden, Marit, for om en Time skal vi op paa Glittertind'. Marit blev lang i Ansigtet og saa snart paa mig, snart paa Liva. Sluttelig brast hun ud i en klingende Latter og mente, at jeg ikke skulde spøge. (...) Marit og Liva grebes af en næsten større Begeistring end Knud og jeg. Vedtræerne haglede ind i Peisen, og det varede ikke længe, før jeg sad og gnavede paa kogt Gjedebog. Kl. 2 brød vi op. (...) At Liva fulgte med fra Spiterstulen, forlenede vor Expedition et vist poetisk Skjær uden at hæmme Farten. For Liva er en saa rask Pige, at hun kan tage mange Karle i Kraven.»²³

Den 29. juni 2018: På Spiterstulen er det som vanlig hektisk om morgenen. Vertskapet har mer enn nok med å betjene fjellvandrere som skal på dagstur i alle himmelretninger. Jeg bruker tiden til å finne stedet som ligner mest på Lindahls motiv. Den gamle hytta er flyttet, men inngangspartiet ved resepsjonen ser ut til å stemme med Lindahls bilde. Mens skygger fra den 2033 meter høye Spiterhøe i øst langsomt glir bort fra tunet, blir tre generasjoner Sulheim ferdig med sitt morgenrush. Og når vertinne Bente Sulheim Ovesen inntar den gamle fjellfører Lars Sulheims plass i motivet, omgitt av (fra venstre) sønnesønn Tor Espen S. Ovesen, sønn Bjørn Andreas Ovesen, ektemann Svein Ovesen, bror Lars Sulheim og svigerinne Anne Sulheim, føles det nærmest som en høytid. Hvor stolt ville vel ikke damen i døra, Marit Sulheim, være over stedet og sine etterkommere.

I bakgrunnen ser vi den 2213 meter høye Styggehøe og elva Visa som renner gjennom Visdalen. Det var videre inn her Lars Sulheim førte de to fotografherrer Lindahl og Lundin.

1886 – 2018. Spiterstulens vertskap da og nå.

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Lars Sulheim som fører og fotoguide gjennom Visdalen

Siden turistene etter hvert ble mange og førerne tidvis for få, hendte det at reisende ved ankomst Spiterstulen skuffet fikk beskjed om at Lars var ute på andre oppdrag. Som studentene Møller og Christophersen skrev i 1883: «Maatte desverre gaa til Røshem for at faa Fører, da Lars Sulheim allerede i forveien var tinget af en tysk Dr. at følge ham til Gjendeboden.»²⁴ Og nettopp i dette utsagn ligger trolig suksessen til Lindahls reise gjennom Jotunheimen: Han må ha «tinget» noen av de mest kjente førerne i forveien. Trolig var det sentrale DNT-folk som stod bak, mest sannsynlig Yngvar Nielsen eller Richard Andvord.

At slike bestillinger fant sted ser vi av et utsagn fra fører Anfind Vetti i 1881 vedrørende en annen turist: «Jeg har Brev fra Hefty, at jeg skal være Dig tilhjælp paa det bedste...»²⁵ Eksemplet viser at folk med innflytelse kunne sende slike brev til førerne, med instruks om å gi ekstra bistand til bestemte turister. Det er derfor sansynlig at det ble sendt lignende brev på vegne av Lindahl til Jotunheimens DNT-tro førere. At Lars Sulheim var blant disse skyldes at han allerede var kjent som en særlig flink fører, noe som også kan leses i Spiterstulens gjestebok: «Lars

Fjellfører Lars Sulheim 1886.
Foto: Axel Lindahl (utsn.), NF.

Sulheim er en prægtig Fører» - «Lars Sulheim viste seg som en særdeles punktlig og hyggelig Fører» - «Galdhøpiggen with Lars Sulheim who was most considerate».²⁶

Men hva trengte Lindahl fører til? Og hvor vanlig var det å ha fører på Jotunheimens mer ordinære ruter? De kostet jo penger, og de fleste turister mente nok at de godt kunne klare seg uten:

«Stop, tror du ikke, vi skal tage en Fører?» sagde Doktoren. (...) «Min Ven, der findes ingenting i Verden saa degraderende som at gaa med Fører. Disse Klenodier vil altid spille et Forsyns Rolle, og alle andre synker ned til Maskine. Tænk dig en lang Rad af vandrende Mennesker. I Spidsen gaar en Fører: træder han paa en Sten, saa træder alle de andre paa samme Sten, hopper han op paa en Tue, saa hoppe alle de andre paa en Tue, vender han paa Hovedet, saa vender alle de andre paa Hovedet. Ingen tænker noget, ingen ser noget: alt gaar mekanisk. Nei, hundre Gange bedre da at gaa vild iblandt end saaledes at tabe Individualitet, sin Selvbevidsthed, sit eget Jeg.»²⁷

Utsagnet kom fra finske Westermarck under sin ferd i Jotunheimen kun to uker etter Lindahl. Men, det var før finnen engasjerte førere som Ole H. Røisheim og Knud Vole. Likevel var det med Lars Sulheim at Westermarck skulle innta både Memurutinden, Heilstuguhø, Leirhø, Styggehø og - med Knud Vole i tillegg - den prestisjefulle første bestigningen av Veotinden.

1886 - 2016. «1418. Tværraabræen og Sveinosbræen fra Visdalen.»
Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

1886 - 2016. Visdalen mot bl.a Store Urdadalstinden og Tverrbythornet. Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Lars Sulheims tur med Lindahl til Gjendebu var nok langt roligere, men bød på andre utfordringer. Det skulle nemlig fotograferes. Nå var ikke Lars ukjent med fotografer, for allerede året før hadde han vært med engelskmennene John og William Fairbank på Glittertind med kamera: «Tog seks fotografi på veg opover, eit av tre reinsdyr, som opførde seg på det mest eksemplariske vis. Lars Sulheim bar fotografiapparatet, og viste seg å vera ein førsteklasses førar.»²⁸ Når det gjaldt Lindahl og Lundin var altså ikke Lars sitt føreropdrag bare å løse dem fram, men også å lede de to fotografene fram til turens vakreste punkter. Min egen refotografering av Lindahls bilder viste at Lars må ha tatt oppgaven alvorlig. Bare i Visdalen forlot følget både sti og kløvhester to ganger for å gå adskillige høydemeter lenger opp i dalsida for å ta bedre utsiktsbilder. Hensikten var å kunne se terrengformasjonene fra dalbunnen til brekanten mer fra et fugleperspektiv. Det er nærliggende å tro at Lars Sulheim selv må ha foreslått dette, siden Lindahl ikke hadde forutsetning for å vite om nettopp disse to fotostedene.

Refotografering av Lindahls «1418. Jotunheimen. Tværraabræen og Sveinosbræen fra Visdalen», tok forholdsvis lang tid. Mye av isen på Lindahls bilde hadde smeltet, samt at fjelltoppene i bakgrunnen denne dagen var dekt av lave skyer. Da rett fotosted omsider var funnet, måtte jeg vente på et solgløtt og bedre lys. I mellomtiden fikk jeg studere forskjellene i våre motiv, bl.a. hvordan breenes bekkefar stadig endrer sine løp.

Med slike fotostopp underveis ble nok den normalt 8 - 9 timers lange turen til Gjendebu kraftig forlenget. At Lindahl i tillegg var ny i den norske fjellheimen og sikkert ble mektig imponert av hva han nå fikk se, kan anes av tettheten mellom hans bilder fra både Visdalen og Urdadalen. Etter turen til Galdhøpiggen var dette hans første lengre fjellvandring, og det må ha vært uendelig mye nytt og vakkert som fristet en iherdig landskapsfotograf. Sikkert er det at han publiserte langt flere bilder fra denne første lange vandringsdagen enn han gjorde fra noen av sine resterende dager i Jotunheimen.

Over snøfonner og blokkhav gjennom Urdadalen

Oppe på høyden ved inngangen til Urdadalen (den gang Uladalen) lot Lars Sulheim hestene hvile og Lindahl fotografere. Stedet var ikke tilfeldig valgt, men godt kjent for sitt flotte utsyn. «Derpaa frem did, hvor Dalen aabner sig, og hvor man fra Uladalsmunden ser ud over Visdalen, der gjennemstrømmes af Visa, med de mægtige Pyramider, Tværbottenhornene, Tværbottenbræen og tilv. den forunderlige, spidse Kirke».²⁹ Herfra tok Lindahl bilder av disse og av Store Urdadalstinden. Han utnyttet også at han hadde en fører med hest, og to bilder ble tatt av Lars ridende langs den skummende Urdadalsbekken.

I snøfattige somre var turen gjennom Urdadalen regnet som en stri ferd på grunn av de mange, langstrakte urene som har gitt dalen navn. Dette ønsket DNT tidlig å gjøre noe med, og allerede i 1883 ble deler av en sti ryddet gjennom dalen. Foreningens sekretær inspiserte arbeidet og fant det tilfredsstillende gjennom Urdadalen til opp på Urdadalsbandet. Sekretæren konkluderte: «Man kan nu altsaa med lethed passere Uladalen med Hest. Dette heldige Resultat, næst de overordentlige gunstige Sneforhold, skyldes (...) Gudbrand Rep, der med så megen Dygtighed har udført Veudbedringen i Uladalen.»³⁰

Da jeg første gang jaktet på Lindahls fotomotiv i Urdadalen kunne jeg ikke forstå at DNT i 1883 hevdet at man med letthet kunne passere dalen med hest. Her var jo stein overalt og lite ryddet sti, men heldigvis tett med DNT-varder som viste vei. At en hest lett kunne gå der jeg nå slet, var vanskelig å tro. I tillegg hadde jo Lars Sulheim med seg to pakkhester! Lindahls vakre bilde av Semletinden, tatt like nedenfor Nedre Urdadalstjønne, oppklarte imidlertid hvordan dette var mulig og sekretærens uttrykk «overordentlige gunstige sneforhold» falt på plass: Sulheim, Lindahl, Lundin og to hester gikk nemlig det meste av Urdadalen på hardpakka snø, mens jeg på nær samme dato 130 år senere ofte måtte hoppe fra stein til stein. Dette vanskeliggjorde også refotograferingen, siden jeg på barmark ble

stående 1 – 2 meter lavere enn det Lindahl hadde gjort på sine snøskavler.

Det finnes flere eldre kilder om gunstige snøforhold i Urdadalen: «Uladalen var næsten fuld af Sne, heldigvis dog ikke altfor blød.»³¹ – «Sneen er fremdeles i Jotunfjeldene, overalt stor, men fast og ikke til Hinder. Undertiden, som f. Ex. i Uladalen, er Sneen endog til megen Lettelse, da man undgaar besværlige Urer.»³² I dag er den gamle turveien på harde snøfonner sommerstid gjennom Urdadalen for det meste blitt historie. Bildet fra 2018 er årstidsmessig tatt vel en måned før Lindahl sitt, noe som kanskje bør hviske oss sterkere i øret hvilke klimaendringer som nå skjer i våre høyfjell med den såkalte «evige sne».

«Ved Enden af Uladalen har man en af de pragtfuldeste Udsigter, man kan tænke sig. Foran os taarnede sig i en Strækning af 3 a 4 Mil de snedækte 7000 a 8000 Fod høie Takker, Tinder og Horn, der udgjør den vældige Klippemasse, som strækker sig mellem Bygdin og Gjendin. Det var Sletmarkhø, Svartdalspiggen, Knudhulstinden, Thorfinstinderne, m. fl.»³³ Og nettopp her, ved dette storslagne punkt, lar Sulheim igjen dyra få hvile. Alt utstyr blir lagt på bakken, og Lindahl bruker igjen føreren som modell.

I flere av bildene tar han også med to steinvarder. I denne ville og urørte høyfjellsnaturen ønsket Lindahl å vise at DNT også bygde varder slik at en fjellfører trygt kunne ta folk over en trøblete fjellovergang. Ved refotografering 130 år etter oppdaget jeg at fundamentet til begge vardene fortsatt hadde de samme grunnsteinene. Her, i noe av Norges mest værutsatte strøk har altså to varder bygd i 1870- eller 80-åra trosset tidens tann, og en trofast anonym bygdemanns enkle arbeid er blitt til et kulturminne for nasjonens friluftsliv og fjellgleder.

Jeg vet ikke hvorfor, men du verden hvor disse enkle varder der og da grep meg. Samtidig innså jeg at hvis ikke Lindahl på sin ferd til Gjendebu så ofte hadde fotografert sin fører i hans gjerning, så hadde jeg heller ikke visst noe særlig om fjellmannen Lars Sulheim. Han døde dessverre alt for ung 24. juni 1889.³⁴ Rørt av både øyeblikket og Lindahls bilde nr. 1393, påtok jeg meg å minne hans navn ved å døpe de to vardene til «Lars Sulheims port». Og om du som leser lurer på hvor de er, så finner du fram med GPS og koordinatene UTM 32V 467068, 6820263.

Venstre: 1886. Bilde «1393. Skarvdalseggen og Raudalstind fra Uladalen» viser føreren og «Lars Sulheims port».

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum.

Høyre: 1886 – 2016. Gjennom Urdadalen mot Semletinden.

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Turistforeningshytta Gjendebu ved Gjendin

Når på dagen Lindahl, Lundin og Sulheim kom til Gjendebu vites ikke, men fotograferingen i Visdalen og Urdadalen tyder på at det kan ha blitt seint. Å komme seint til Gjendebu i 1880-åras høysesonger, kunne være en nervepirrende opplevelse. Med beliggenhet vel en dagsreise fra alle øst-Jotunheimens innfallspor var Gjendebu et svært populært turmål, og dermed visste turistene heller aldri sikkert om det var sengeplass å få.

Den i sin tid kjente jotunolog Emanuel Mohn forteller allerede i 1877 levende om Gjendebus plassutfordringer: «Livet i Jotunheimen befinner sig for Tiden paa et Overgangsstadium, som ikke er hyggeligt. Det er forbi med det gamle Vildmandsliv i Dalene, da man kunde gaa dagevis fra Fjeld til Fjeld og fra Dal til Dal uden at lugte Mandeblood og høre Byrøster.» Æren for denne utviklingen gir Mohn til Jotunheimens nye hytter, mens skylden gir han, naturlig nok, til damene: «... det Uvæsen, som er kommen op i de senere Aar, at Damerne, som vi saa gjerne ser i Jotunheimen naar de kommer i sømmelige Følger, ælter sig sammen i store Flokke eller Bøler med hvilke de farer herjende fra Hytte til Hytte, sig selv, formoder jeg, til liden Fornøielse, andre til Skræk og Forargelse.»³⁵

Ved Gjendebu opplevde Mohn et slikt damefølge og alt bråket som fulgte når de hverken fikk sin vilje eller sine sengeplasser. Mannfolka skulle og måtte vike; de var da gentlemenn selv om de var DNT-medlem med sengerett aldri så mye. Den som likevel alltid fikk orden i rekkene var Gjendebus vertinne, Ragnhild Haaven: «Imidlertid gik Ragnhild, senere under al denne forvirrede Støi med sin sædvanlige blide Ro og sit stille Smil, horte paa alle og hjalp alle; det var nok ikke noget nyt for hende al denne Spetakel. Men hvor greit fik man ikke alt ordnet! En Snor blev spændt tværs over Værelset, og paa den hængtes alle Damerne Regnkaaber, saa at de dannede en Skillevæg helt ned til Gulvet. Hvad der siden foregikk bag denne Skillevæg, og hvorledes Damerne der ordnede sig, derom ser jeg mig ikke istand til at fortælle. Men naar man ved, at der var to Senge, hver med Plads til Tre, og to Hængekøier, hver med Plads for en, og man tillige ved, at der var ti Damer, saa kan man selv regne ud, hvor mange Damer der fik tilfredsstillende sin Lyst til at ligge paa Bænk.»³⁶

Mohn konkluderte med at: «Det kan vel i en vis Henseende blive noget bedre, naar man faar egne Hytter byggede for Damerne; men nogen rigtig Hygge bliver der ikke i Jotunheimen igjen, førend man faar flere Huse, med mange Værelser, Stabbure og Tun, - før man, kort sagt, faar et lidet Røisheim oppe ved Gjendebu.»³⁷ Og ser man på Gjendebu anno 2018, er det vel akkurat det stedet har blitt til i dag.

Naturligvis tok DNT anno 1877 både denne og andre klager på Gjendebus manglende husrom og senger til etterretning, og

allerede året etter ble hytta fra 1871 påbygd. Et nytt tilbygg ga plass for spiserom, oppholdsstue og fire nye soverom.³⁸ Dette forbedret situasjonen vesentlig, i hvertfall for noen år. Da Lindahl kom til Gjendebu i 1886 var stedet samme sommer godt besøkt, og Ragnhild kunne etter endt sesong stolt rapportere til DNT om 399 reisende i 1886 mot 303 i 1885.³⁹

Hvem som er forevige på Lindahls Gjendebu-bilde er ikke kjent. Men, at to av personene må ha hatt tilhold på turiststasjonen vises ved måten Lindahl har organisert dem på. Som på Spiterstulen ses her hva som dannet grunnlag for 1880-tallets turiststasjoner i Jotunheimen, nemlig turister og vertskap og som alle poserer foran motivets viktigste element: turisthytta. I 1886 var Ragnhild Haaven vertinnen som i hovedsak tok seg av turistenes ve og vel. Men Gjendebu hadde også en stor seterdrift, og ansvaret for den hadde Anne Slaalien. Hun var gift med Eirik Slaalien, Gjendebus første bestyrer (1872-1876) og eier av stedet før det ble solgt til DNT i 1870. I 1886 var Eirik fortsatt fjellfører på Gjendebu, men det er ingen førerkledde skikkelser på Lindahls bilde. At det derimot er Ragnhild og Anne som står ved porten er mer sannsynlig. De øvrige fire personene er helst tilfeldige turister, som alle kjekt poserer og viser at de er klare for tur. Et artig kulturtrekk i Lindahls bilde er ellers stedets snaubeita vegetasjon. Den viser på alle måter Gjendebu sitt historiske opphav som både felæger og seter – uendelig lenge før Jotunheimen havnet under fjellturistenes føtter.

Siden huset på Lindahls bilde for lengst er revet og nye er bygd, tok refotograferingen i 2018 utgangspunkt i den bygningsdelen som lignet mest på 1886-utgaven. Samtidig måtte landskapets bakgrunn forbli helt lik. Ut fra dette fotoståstedet, kunne jeg av skyggene i Lindahls bilde anslå at sola hadde stått 200° sør, dvs. rundt klokka 13.20. For vertskapet i 1886 var nok denne tidlige middagsstunden nærmest å regne som en hviletid. Turister som hadde overnattet var da enten reist eller ute på tur, mens de fleste av dagens nyankomne enda ikke var kommet fram. Hvorfor Lindahl var ved Gjendeboden klokka ett på en så vakker solskinsdag vites ikke, men kanskje måtte han vente på sin nye fører. Lindahl og Lundins ferd gikk videre østover Gjende til Memurubu, og derfra over Besseggen til Gjendesheim.

Bildet fra 30. juni 2018 ble tatt rett etter frokost og like før «Gjendine» skulle frakte en mengde turister østover Gjende. Det krydde altså av folk på Gjendebu som alle skulle rekke samme båt, men som likevel velvillig tok seg tid til å stille opp for en historisk refotografering i DNTs jubileumsår.

1886 – 2018. Fjellturister ved Gjendebu.

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

1402. Jotunheimen, Gjendin og Bessvatnet fra Besseggen.

Rich. Andvord, Eneret 1897.

Over Besseggen med Lindahls mann og hund

Besseggen er i dag Jotunheimens største attraksjon, og årlig krysser vel 50.000 turister den smale eggen ned fra Veslefjell. Allerede før DNT ble stiftet i 1868 var Besseggen sagnomsust, og mange tidlige Jotunheimen-skrivere streifet innom den. Så også Yngvar Nielsen, som skrev fra en tur med Ole H. Røisheim i 1866: «Paa Besseggen blev en af Englænderne greben af Svimmelhed. Jeg maatte da krybe udenom det Sted hvor han stod, og befri ham for hans Ransel, medens Ole tog et kraftig Tag og fik Fyren over det farlige Punkt.»⁴⁰ Svimmelheten til engelskmannen kom nok da som for mange nå høyt oppe der eggen er på sitt smaleste og bratteste, og hvor utsikten ned mot det blå Bessvatnet på den ene sida og grågrønne Gjendevatnet på den andre er spektakulær. Besseggen, eller Gjendineggen, sitt ry som en uvanlig attraksjon ble nærmest skapt av Henrik Ibsen i 1867:

Har du set den
Gjendin-Eggen nogen Gang?
Den er halve Milen lang,
hvas bortefter, som en Ljaa.
Udfør Bræer, Skred og Lider,
rakt nedover Urder graa,
kan en se till begge Sider
lukt i Vandene, som blunder
svarte, tunge, mer end
tretten hundre Alen
nedenunder.⁴¹

Det skulle likevel gå nesten 20 år før en fotograf klarte å fange opp den stemningen Ibsen beskrev i Peer Gynt i 1867. Fotograf Knud Knudsen hadde forevige eggen allerede i 1877, men da nedenfra og opp, et perspektiv som absolutt ikke formidler den dramatiske Peer Gynt-opplevelsen. Axel Lindahl gjorde det samme, men på vei opp eggen fikk han se hvilken fantastisk utsikt det var motsatt vei. Og som fothistoriker Odlaug Reikvam skrev: «Det skulle faktisk bli den svenske landskapsfotografen Axel Lindahl, Knudsens samtidige konkurrent på turistmarknaden, som formulerte det visulle omgrepet for Besseggen – kontrapunktisk til Ibsens Gjendineggen – sett fra aust mot vest, i flog utover og nedover egga.»⁴²

På min ferd fra Memurubu mot Besseggen i 2016 var jeg spent på hvordan refotograferingen av Lindahls kjente motiv ville bli. Det var en strålende julidag, og iflg. DNT var ca. 1500 – 2000 mennesker på vei over Besseggen. Jeg visste derfor at det ikke kom til å mangle modeller, snarere tvert i mot.

1886 – 2016. Besseggen med utsikt mot Bessvatnet og Gjendin.
Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Mens jeg refotograferer Lindahls Besseggen-motiv fra ryggen vest for Bessvatnet, ser jeg plutselig i vrømmelen av turgåere en mann med en bordercolli sette seg for en rast. Wow, selveste drømmeparet for en Lindahl refotografering! Jeg skynder meg ned, presenterer prosjektet, viser bildet og spør om jeg får lov til å forevige ham. Mannen er veldig hyggelig, svarer ja og går samtidig med på å vente en halvtime sånn at jeg får tid til – et eller annet sted oppe i Besseggen – å gjenfinne Lindahls nøyaktig ståsted. Det går som ei kule oppover eggen, og med Lindahls bilde i hånden rygger jeg meg nærmere. Til slutt er jeg i samme høydelag, og blir litt overrasket over hvor langt nede på eggen bildet faktisk er tatt. Febrilsk leiter jeg etter Lindahls forgrunnssteiner, konturer og ymse formasjoner. Jeg jobber intenst og flytter stativet utallige ganger innenfor de samme fire-fem kvadratmeterne, samtidig som det ene turistfølget etter det andre strømmer forbi. Og plutselig er jeg der. Alle detaljer stemmer, og jeg står og kikker i kameraet på Lindahls 2016-verden. Akkurat da kommer mann og hund over kanten. De setter seg raskt ned der jeg peker, blir justert litt her og der, og så er vi klare: Bildet blir tatt. Jeg er så ivrig at jeg ikke har merket at vi en kort stund faktisk har vært alene. Først når jeg roper «OK!» strømmer det igjen nye turister over kammen og fyller motivet. For en flaks! Og der Anders Rusnæs⁴³, fører og turistvert på Gjendesheim, satt med hund på Besseggen i 1886, der ble Thomas Amundsen fra Asker med hunden Sjøf forevige 130 år etter.

1886 – 2016. Besseggen fotografert nedenfra. På DNTs generalforsamling våren 1886 foreslo konsul Heftye å lage en «støvfoss» ved å sprengne en kanal mellom Bessvatnet og eggen mot Gjende. Konsulen hadde allerede hatt ingeniører på befaring og sikret seg grunneierens tillatelse.⁴⁴ Men, som man ser, ble ikke dette noe av.
Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum.

Gjendesheim

Fra Besseggen og Veslefjell gikk Lindahl og Lundin til Gjendesheim i østenden av Gjende, der et aksjeselskap hadde bygd et hotell allerede i 1878. Hotellet ble svært populært, og førte ikke minst flere damer til fjellheimen: «Fra Gjendesheim i Jotunheimen skrives at alle Turistboder og Hytter iaar er overfyldte af Turister og Damer. Gamle Jotunologer drager derfor skyndsomt ud af Jotunheimen for at undgaa Kollisjon.»⁴⁵ I Abelsteds Lom-meriserute fra 1886 fikk stedet svært god omtale. «Gjendesheim er den bedste touristhytte i Jotunfjeldene, meget stor Dagligstue og mange Kamre, overordentlig renselig, hyggeligt og pent, samt extra god Beværtning og hyggelige Folk.»⁴⁶

At våre to svenske fotografer også trivdes der er nærliggende å tro. Lindahls morgenbilde med to damer i turistdrakt, vertskapet symbolsk i hotelldøra og vakre Gjende i bakgrunn, er i hvert fall idyllisk. I dag er Gjendesheim godt utvidet, og kapasiteten tidoblet uten at det i travle helger nødvendigvis hjelper. Løsmadrasser i hopetall med turister liggende tettepakket på gulvet forekommer fremdeles. Gjendesheim er også den DNT-hytta hvorfra flest turister starter sin tur inn i Jotunheimen. Men om mye er forandret – Lindahls «damestein» den ligger der enda ...

1886 – 2016. Gjendesheim ved Gjendeosen.
Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Raufjordheim

Fra Gjendesheim valgte trolig Lindahl og Lundin den enkleste ruten til Bygdin, nemlig veien fra 1881 over Valdresflya. Målet var Raufjordheim, en turiststasjon som lå vakkert og strategisk til ved fjellet Bitihorn, med kort vei til Beito og Øystre Slidre i Valdres. Ved Raufjord, en sidearm til Bygdin, hadde den allsidige gårdbruker, fjellfører, bjørne- og reinsdyrskytter Knut Lykken allerede i 1869 satt opp et hus sammen med sin bror for de reisende i høyfjellet. Dette var i likhet med Eidsbugarden ingen DNT-hytte, men Knut Lykken skjønnte tidlig at turistforeningens vekst og organisering ville passe godt med hans fører- og turistvirksomhet med Raufjorden som utgangspunkt.

I 1873 tok Knut derfor selv kontakt med DNT om et samarbeid. «Som velkendt Fører i Jotunfjeldene har den ovennævnte Knud Løkken bedet sig anbefalet af Foreningen. Han er villig til at fremmøde med eller uden Hest, naar man desangaaende henvender sig skriftlig til ham en 8 Dages Tid i Forveien. (...) Knud Løkken, der derhos er en fortrinlig Rens- og Bjørnejæger, kan forrette som Fører til følgende Steder: Hestvold, Nybud, Eidsbud, Tvindehaug, Gjendeoset over Valdresflyerne, Aardal, Lyster, Vaage, Lom og Sjodalen.»⁴⁷ Knut Lykkens førergjerning strakk seg altså over hele Jotunheimen, et område han siden ungdomstiden hadde gjennomtrålt som jeger. Speket bjørnekjøtt var heller ikke uvanlig turistkost på Raufjord hotell i Knuts

1886 – 2016. Raufjordheim under fjellet Bitihorn.
Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

1886 – 2016. Utsikt fra Bitihorn over Raufjorden, Bygdin og tinderekka mellom Bygdin og Gjende. Den morgenen Lindahl og Lundin var der gikk heldigvis de høyeste toppene akkurat klar av det lave skydekket. Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

dager. Det var da også en stor ære da en prins fra Preusen i 1879 valgte ham som personlig fører under sin reinsjakt i Jotunheimen. Dessverre for både prinsen og Knut fikk de ingen dyr.

Losjhuset ved Raufjorden ble stadig utbedret under navnet Raufjord Hotel. Da Lindahl ankom ca. 10. august 1886 hadde Yngvar Nielsen snaut 10 dager før vært innom. Nielsen skrev bl.a.: «(...) paa Raufjordheim er blevet adskillig bedre Stel end før, og at den derværende Bygning har modtaget en større Udvidelse. Den er nu omtrent paa Størrelse som Eidsbugarden og kan rumme mange Gjæster. Ved Siden af Raufjordheim ligger der en privat Hytte, fortiden tilhørende et Fallitbo i Christiania, der for Sommeren havde udleiet den til nogle Damer. Denne Hytte er kjendt under Navnet Bitiheim og husede i 1879 inden sine Vægge Prins Friedrich Carl af Preusen, da denne foretog sin mislykkede Rendyrjagt op paa Kalvaahøgda.»⁴⁸

Lindahls bilde viser Raufjordheim (t.v.) og Bitiheim med de nevnte damer knapt synlig sittende foran huset. Ved Raufjordheim står vertinnen i døra. Hun er trolig Knuts datter Sigrid.⁴⁹ Om Knut selv var tilstede ved fotograferingen er usikkert, men kanskje er sønnen Andris en av de som klargjør båten. Andris Lykken var en av Raufjord hotells rommenn og betrodde førere, og han ble etter hvert også en anerkjent tindestiger. At mannen i båten holder opp et seil skal nok vise at man på Raufjordheim får roskyss, men at man på den ofte vindfulle Bygdin også kunne sette seil. Båtturen til Eidsbugarden i Bygdins vestre ende var ca. 25 km lang, og varte vel 6 ½ timer under normale værforhold. Skyssen kostet for 1 eller 2 personer med to roere henholdsvis 8.40 eller 10 kroner.

Knut Knutson Lykken, avfotografert i hytte på Raufjordheim. Privat eie: Stein Dieserud.

De fleste reisehåndbøker fra 1886 foreslo i beskrivelsen av Raufjordheim at man burde bestige fjellet Bitihorn tidlig om morgenen, og deretter bruke resten av dagen til å komme seg over Bygdin. Det var trolig også det Lindahl og Lundin gjorde før de satte kursen mot Eidsbugarden.

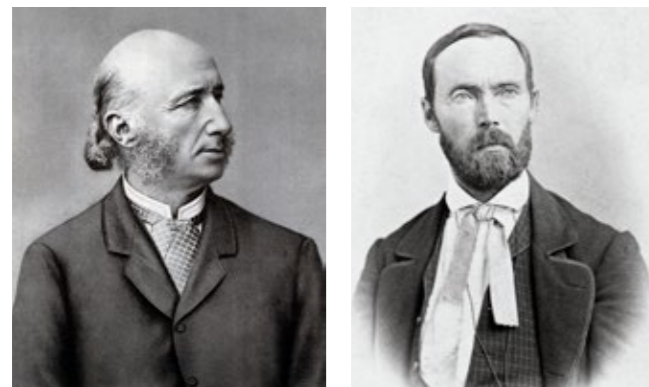
I dag har mye av Lindahls motiv endret seg ved Raufjordheim. Hotellet ble nedlagt allerede i 1903 da veien ble omlagt, og huset ble siden delt og flyttet lenger inn på land. Selve Bygdin virker nå som magasin for et kraftverk, og en ni meter høy reguleringssone har fått gnage godt på Raufjordens gamle strandlinje. I 2016 fikk jeg likevel et hyggelig møte her. Nedenfor tomta til Raufjordheim hotell, holdt Eirik Bøe Karlsen på å sette en nybygd trebåt på vannet. Og som tipp-tippoldebarn til Knut Knutson Lykken hadde han selvsagt mangt å fortelle.

1886 – 2016. Panorama fra Utsikten på fjellet Skinneeggen.
Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Eidsbugarden ved Tyn og utsiktsfjellet Skinneeggen

Fra Raufjordheim tok Lindahl robåt over den mektige Bygdin, og havnet på den privateide Eidsbugarden – den eldste turist-skansen i selve Jotunheimen. Her ved Bygdins vestre ende fikk dikteren Aasmund Olavsson Vinje, sammen med sine venner Sars, Boll og Berner i 1868 satt opp den første hytta i Jotunheimen eksplisitt bygd av og for turister. At Eidsbugarden ble innviet samme år som DNT ble stiftet, var ei heller tilfeldig. Det var nemlig DNTs grunnlegger konsul Thomas J. Heftyes kongstanke at foreningen skulle arbeide aktivt for å lette turistfersdel i fjellet. For som han sa: «Lad os gjøre det let og billigt, at rigtig mange kan komme og se, hvad der er stort og vakkert i vort land!»⁵⁰ At Heftye lånte Vinje penger til dikterens hytteandel, viser at også Heftye hadde et forhold til Eidsbugarden. Da Vinje døde i 1870, overtok konsulen hans andel, kjøpte ut de andre eierne og åpnet året etter «Vinjebua» for alle turister. Fra 1878 lot Heftye så den kjente fører og eier av Røisheim, Ole Halvorsen Røisheim forpakte stedet – hvilket han årlig gjorde fram til 1906.

Ole Halvorsen Røisheim hadde allerede tidlig i 1860-årene fått rykte som en særlig dyktig fjellfører, og etter at han fra Røisheim fant veien til Galdhøpiggen ledet han også utallige turister opp på Piggen. Yngvar Nielsen omtalte Ole H. Røisheim i sine reisebøker som «Norges mest kjendte Fører»,⁵¹ og Oles varme personlighet gjorde at han knyttet nære bånd til de fleste menn som senere både skulle stifte, styre og videreutvikle DNT. Som Heftyes høyre hånd og personlige venn utførte Ole de første oppvinger og forbedringer av de store rutene rundt bl.a. innsjøene Gjende og Bygdin. For ukjente turister var han stifinneren som fant fram overalt «hvor der var ulendt og vanskelig, farligt eller tilsynelatende ufremkommelig (...) Naar Ole ledede vor kløvhest, kom vi frem paa steder, hvor selv gjederne havde vanskelig for at finde udvei.»⁵²

At Ole H. Røisheim trivdes på Eidsbugarden er heller ikke vanskelig å forstå. Stedet har en usedvanlig vakker beliggenhet, og danner også utgangspunktet for mange av Jotunheimens flotteste turer. En av de vakreste og enkleste er fra Eidsbugarden og opp til Utsikten (1484 moh.) på fjellet Skinneeggen. Fra varden har man her et av Norges vakreste tindepanorama, og om det kun var én topptur man skulle foreta i Jotunheimen i 1886 så var det opp på Skinneeggen. Da Lindahl og Lundin kom til Eidsbugarden i midten av august måtte de selvfølgelig også dit. Og kanskje følte de noe av begeistring forfatteren Holger Drachmann uttrykte, da han bare noen få dager tidligere

F.v.: Thomas J. Heftye, 1884. Foto: Szacinski, Trondheim Byarkiv.
Aasmund Olavsson Vinje. Foto: NN, Nasjonalbiblioteket.

sammen med Edvard Grieg fullstendig hadde latt seg bergta av Skinneeggens utsikt: «... bestig Toppene – se Dig møet paa den, drik Dig sund Rus af den, lad dit Sind løfte sig ved den til store Beslutninger, Du, som vakler og sygner og overbyrdes og er segnefærdig i vor vanskelige, vanskelige Tid!»⁵³

Fra varden tok Lindahl et fem bilders panorama mot vest, nord og øst, og som innbefattet mange av Jotunheimens mest kjente fjell. Etter dager med dårlig vær kunne Lindahl endelig glede seg over klarvær og solskinn. Selv våknet jeg en høstmorgen i 2016 til vel mye snø, noe som gjør sammenligningen med Lindahls bilde vanskeligere enn ønsket ...

Ole Halvorsen Røisheim med familie.
Foto: A.B. Wilse, 1910, Norsk Folkemuseum.

Høyre: 1886 – 2016. Eidsbugarden ved Bygdin mot Sletmarkhø.
Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Ned fra fjellet og videre mot vest

Fra Eidsbugarden dro Lindahl vestover til de to DNT-rutene i Melkedalen og Koldedalen. Bildene indikerer at han valgte Melkedalen først, for som *Morgenbladet* skrev 4. august 1886: «Melkedalen er nu godt opvarmet helt til Midten af nedre Melkedalsvand, hvilket er Maalet for mindre Udflugter fra Eidsbugaren. Det er ogsaa det heldigste Punkt, hvorfra man kan se Uranostinderne med Bræen i al deres vilde Skjønhed.»⁵⁴ Og nettopp på dette punktet var det Lindahl stoppet og fotograferte.

Fra Melkedalen gikk de trolig tilbake til Eidsbugarden og via Skinneeggen til DNT-hytta Tvindehaugen, så over Tyn og deretter opp Koldedalen. Lindahls staute mann ved Koldedalsvatnet er antagelig turistvert og fører ved Tvindehaugen, Gudbrand Skattebø.⁵⁵ Fra Koldedalen passerte de Smoget og Fleskedalen fram til fjellet Friken, hvor de så dreide nordover mot Skogadalsbøen, den gang kun en enkel seter. DNT hadde imidlertid samme vår bestemt at det skulle bygges en hytte der for derved å fullende Jotunheimens nettverk av turiststasjoner.⁵⁶ Derfor var det viktig for Lindahl å også få med Skogadalsbøen. Hvem som er på bildet er usikkert, men på Eidsbugarden henger et bilde hvor det hevdes at Anfind Vetti er en av dem. Det ville være logisk, siden Anfind var blandt fjellets mest rutinererte førere og kjente Vest-Jotunheimen som sin egen lomme.

Fra Skogadalsbøen gikk følget tilbake over Friken og ned til Anfinds egen gård, turiststasjonen Vetti i Utladalen. Herfra ble de så ført til Vettisfossen, Avdalsfossen og andre attraksjoner i det spektakulære Vettisgjelet. Ved Hellefossen tok fotturen omsider

1886. Skogadalsbøen. Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum.

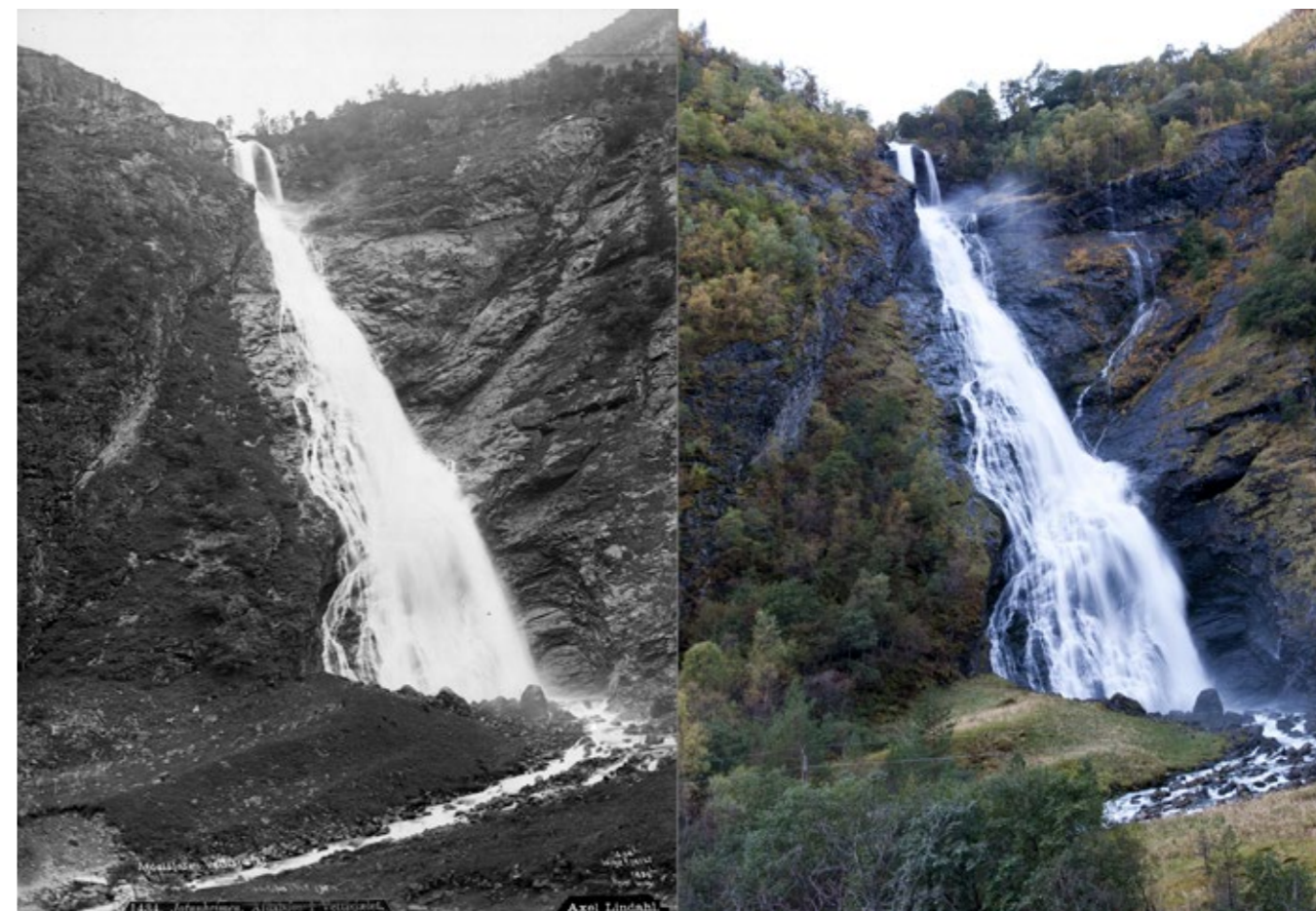
1886. Ved Koldedalsvatnet mot Falketind, antagelig fjellfører Gudbrand Skattebø. Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum.

slutt, og etter tre uker i fjellet vandret de ned til sivilisasjonen i Årdal. Derfra dro de videre til Luster, Sogn, Hardanger og Bergen før de 15. september fra Lærdal satte kurs mot Christiana via Valdres. En to måneder lang reise var fullført, og Rich. Andvord kunne i 1887 stolt presentere 301 nye landskapbilder.

Oskar Puschmann er landskapsgeograf og fotograf ved NIBIO. Hans fagområde er norske landskap, landskapets kulturhistorie og landskapsendringer vist gjennom refotograferinger av eldre norske fotografier, særlig av Axel Lindahl og A. B. Wilse.

NOTER

- 1) *Morgenbladet* 29.08.1885, 434.
- 2) *Aftenposten* 27.04.1887, nr. 227.
- 3) Lyngø, Inger Johanne & Schiøtz, Aina. 1993. *Tarvelig, men gjestfritt. Den Norske Turistforening gjennom 125 år*. Utgitt av DNT. Side 41 viser Tvindehaugens gjestebok med bl.a. Edvard Grieg i august 1886.
- 4) *Morgenbladet* 10.08.1886, nr. 397.
- 5) *Bergens Adressecontours Efterretninger* 22.08.1879, nr. 193.
- 6) *Aftenposten* 29.07.1884, nummer 174 A.
- 7) Hentet fra Nasjonalbibliotekets nettside: www.nb.no/search 8, 9, 10, 11) *Morgenbladet* 12.10.1885, nr. 520.
- 12) *Dagbladet* 19.09.1884, nr. 314.
- 13, 14) *Bergens Adressecontours Efterretninger* 22.08.1879, nr. 193.
- 15) Nielsen, Yngvar. 1909. *Erindringer fra et halvt aarhundredes vandreliv*, s. 54. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- 16) *Aftenposten* 19.08.1888, nr. 490.
- 17) Kopi av bevart enkeltside fra skyssdagbok for Røisheim, 29.07. - 03.08.1886. Fra Brynjulv Aartuns etterlatte arkiv, i privat eie.

1886 – 2016. Avdalsfossen i Vettisgjelet, Utladalen. Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

- 18) Nielsen, Yngvar. 1879. *Rondane og Jøtunfjeldene*, spalte 31. Forlagt av Alb. Cammermeyer, Kristiania.
- 19) Østgaard, H. R. (red.) 1884. *Den norske turistforenings årbog for 1883*. s. 141-142. Alb. Cammermeyers forlag, Kristiania.
- 20) *Gjesteboek for Spiterstulen* 09.07.1878 – 10.09.1889 i privat eie.
- 21) Bildet henger på Spiterstulen og fører «Hans Tåro» er påskrevet av Live Sulheim, avbildede Marit Sulheims datter.
- 22) *Aftenposten* 07.08.1888, nr. 467.
- 23) *Aftenposten* 31.07.1888, nr. 455.
- 24) *Gjesteboek for Spiterstulen* 09.07.1878 – 10.09.1889 i privat eie.
- 25) *Aftenposten* 17.08.1881, nr. 189 A. Anfind Vetti fikk brev fra Heftye for å følge turist Tønsberg rundt i Vest-Jotunheimen.
- 26) *Gjesteboek for Spiterstulen*, 09.07.1878 – 10.09.1889 i privat eie.
- 27) *Aftenposten* 29.07.1888, nr. 453.
- 28) *Gjesteboek for Spiterstulen*, 09.07.1878 – 10.09.1889 i privat eie. En norsk oversettelse er her innlimt i gjesteboka.
- 29) Nielsen, Yngvar. 1883. *Reisehaandbog over Norge*. 3. utg. Spalte 256. Alb. Cammermeyers Forlag, Kristiania.
- 30) *Aftenposten* 26.04.1884, nr. 97 B.
- 31) *Aftenposten* 13.07.1894, nr. 404 A.
- 32) *Morgenbladet* 31.07.1874, nr. 209 A.
- 33) *Morgenbladet* 23.08.1876, nr. 232 A.
- 34) *Kirkebok for Lom 1885-1898*, register over døde i 1889 side 156 nr. 29.
- 35, 36, 37) *Bergens Adressecontours Efterretninger* 02.03.1878, nr. 52.
- 38) Kopperud, Lars. 1995. *Besseggen og Gjende – skjønnhet og myte*, s. 67 og s. 70. Grøndahl Dreyer.

- 39) Sjøgaard R. G. (red.) 1887. *Den norske Turistforenings årbog for 1886*, s. 115. Forlagt av Alb. Cammermeyer, Kristiania.
- 40) Nielsen, Yngvar. 1909. *Erindringer fra et halvt aarhundredes vandreliv*, s. 54. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- 41) Ibsen, Henrik. 1867. *Peer Gynt*. Forlagt av den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel), København.
- 42) Reiakvam, Oddlaug. 1994. *Bilderøyndom – Røyndomsbilde. Fotografi i kulturanalytisk perspektiv*, s. 139-141. Institutt for kunsthistorie og kulturvitenskap. Universitetet i Bergen.
- 43) Ola Røisheim d.y. medd. 1970 til B. Aartun (arkiv p.e.).
- 44) *Fredriksstad Tilskuer* 13.05.1886, nr. 59.
- 45) *Aftenposten* 29. 07.1884, nr. 174 A.
- 46) *Abelsteds Lomme-Reiseroute for 1886*. 44. utgave, s. 87.
- 47) *Morgenbladet* 11.07.1873, nr. 189 B.
- 48) *Morgenbladet* 10.08.1886, nr. 397. (Kilder viser forfatter Y. Nielsen.)
- 49) Hermundstad, Knut. (red.) 1964. *Valdres Bygdebok. V. Næringsvegane*. Utgitt av Valdres Bygdeboks Forlag, Leira, Valdres.
- 50) Sjøgaard, Rasmus. 1887. *Konsul Thomas Johannesen Heftye*, artikkel i DNT årbok 1886, s.VI. Forlagt av Alb. Cammermeyer, Kristiania.
- 51) Nielsen, Yngvar. 1885. *Reisehaandbog over Norge*, s.285. Alb. Cammermeyer forlag, Kristiania.
- 52) *Valdres* 23.01.1904, nr. 377.
- 53) *Aftenposten* 18.09.1886, nr. 541.
- 54) *Morgenbladet* 04.08.1886, nr. 387.
- 55) Ola Røisheim d.y. medd. 1970 til B. Aartun (arkiv p.e.).
- 56) *Aftenposten* 15.04.1886, nr. 210.

Et portrett av lengsel

av Pernille Elida Fjoran

I bildearkivet etter Den Norske Turistforening, som kom til Norsk Folkemuseum i 2017, finnes et stort negativarkiv etter Andreas Backer (1895–1975), journalist og mangeårig leder av DNT. Blant disse finner vi en samling på 1050 planfilmmnegativer fra slutten av 1920-tallet og begynnelsen av 1930-tallet. Backer ser ut til å ha vært den i DNT som fotograferte i omfattende mengder på sine turer som del av en større mediestrategi. Mange motiver fra disse negativene finner vi igjen på kort i det moderne bildearkivet som senere ble etablert under Backers ledelse av DNT.

Denne tidlige negativserien har det vært spennende å digitalisere, da museet i utgangspunktet ikke visste noe om innholdet. Under dette arbeidet har jeg prøvd å analysere fotografen Andreas Backer og det jeg leser i hans bildeproduksjon. Et gjennomgående tema i både bildene og tekstene til Backer er lengselen etter fjellet, et emne som ikke er mindre aktuelt i dag. Med utgangspunkt i min bakgrunn som billedkunstner skal jeg i denne artikkelen drøfte Backers fascinasjon for det å vandre i fjellet i lys av vår egen tid.

ART BY ACCIDENT, ELLER REN INSPIRASJON?

Ut ifra de eldste negativene fra ca. 1927 er det fristende å tolke Backer som en utålmodig fotograf. Bildene er ofte uskarpe og han tok seg trolig sjelden tid til å sette fotografiapparatet på et stativ, for så å stille skarpheten med den nøyaktigheten enkeltnegativer på 9x15 cm krever. I starten av hans arkiv er det mange uklare bilder av fjell og hytte hvor motivet er altfor nært eller veldig langt vekk, og i tillegg med for mye eller for lite kontraster.

Utrykket er derimot annerledes når Andreas Backer tar nære portretter av mennesker og dyr, eller når han dokumenterer turutstyret i pauser mellom vandreturene. Da er bildene så skarpe som de trenger å være. Her oppleves det som om det er en annen inspirasjon som ligger til grunn for å fotografere, kanskje er det mindre pliktbasert i forhold til «jobb» og gråskalaens store spekter kommer frem i sine mange nyanser. Det er mulig det er «art by accident», men det er mer sannsynlig at disse bildene er tatt med en annen motivasjon som skinner gjennom til oss som betraktere. De utvalgte fotografiene i denne artikkelen har et uttrykk som vi i vår tid kan gjenkjenne som fotokunst og poetisk historiefortelling.

I 1931 var Andreas Backer selv redaktør for boken *Gløtt av Norges natur*. Dette er en ren fotobok med utvalg av landskapsfotografier tatt av flere fotografer i Norges land, men mest representert er den kjente fotografen Andreas Beer Wilse. Det viser at Andreas Backer har en god kjennskap til, og trolig interesse for fotografi som medium. Det er nok derfor ikke bare tilfeldig at han av og til treffer så godt og intuitivt når han fotografierer på ren inspirasjon.

LENGSELEN

Andreas Backer var utdannet journalist og ble i 1927 den første heltidssekretær i Den Norske Turistforening til han gikk av i 1956. Han var redaktør for årbøkene til DNT og skrev i tillegg flere bøker. Bøkene handlet om å vandre i naturen og inneholdt tips og bruksanvisninger til friluftsliv. To titler er *Til Fjells*, 1948, og *Til Fots*, 1953. I disse bøkene skriver Andreas Backer gjennomgående om det å drømme seg vekk fra kontorkrakken og opp på fjellet en fin sommerdag med bare en sekk på ryggen.

«Det å bare ha et ønske og en lengsel
- å være et fritt menneske»

De utvalgte bildene til denne artikkelen synes å resonere med denne lengselen etter å være et fritt menneske, ut av kontoret og oppe i fjellet. Dette behovet kan også tenkes som en fortsettelse av det nasjonalromantiske prosjektet på 1800-tallet, nemlig det å vise frem og nyte det spesielle nasjonen vår hadde – den storslåtte naturen. Idealet var å være en intellektuell fra byen som hadde tatt et aktivt valg om å være på tur i naturen. Andreas Backer går i sitt prosjekt i en tettere dialog med de lokale kjente i de ulike fjellbygdene for å høre om deres liv i pakt med naturen og deres tiltrekning av fjellet, ikke bare for overlevelse. I boken *Med beksøm og fiskestang* fra 1941 skriver Andreas Backer om sitt møte med fjellkaren Nils Jensen Fuglefjell, en kar fra fjellbygda Sogn som store deler av sitt liv vandrer rundt på fjellet. Ensom på de storslåtte viddene går fjellkaren seg vill og har iboende tillit til at han finner en hytte når det trengs, han setter til og med sin lit til hjelp fra det overnaturlige. Nede i bygda gikk snakket om den rastløse Nils Fuglefjell, at «han verte diverre fjellteken» og at «han måtte opp i Storheimen for å puste der i einsemd han høyrer hjemme». Dette møtet ble en bekreftelse for Andreas Backer på at lengselen ikke bare var for byfolk, men at også folk fra bygda hadde denne iboende dragingen mot fjellet og lengselen etter å gå i den storslåtte naturen. Han kaller dette kapitelet «Også fjellfolk lengter».

Omtrent 100 år etter at Andreas Backer tok disse fotografiene, viser denne trenden seg igjen. Lengselen etter uberørt natur, et ønske om å disponere vår egen tid bedre og det å være tilstede i øyeblikket sammen over bålet. Se hverandre og føle oss selv. Det er som en kollektiv lengsel, samtidig som vi sørger over et tap som vi ennå ikke vet hva er. Vi bruker uttrykk som «å hoppe av hamsterhjulet» og «å logge av». I dette fellesskapet med det oppriktige ønske om å ha mer tid i naturen, hasjtagger vi fra uberørt natur #liveterbestute. Her ligger det muligens et håp om at vi kan finne og tåle ensomheten i oss selv og noe ektefølt. For mange av oss er det nok også en måte å håndtere det truende bakteppet som ligger i bevisstheten om menneskenes ødeleggelse av naturen og klimaforandringene.

Snebro ved Steinbergdalen.

Foto: Andreas Backer, DNT, Norsk Folkemuseum.

ALT VI TRENGER I EN TURSEKK

DNT har mottoet «Rikt liv med enkle midler» som er uttalt av filosofen Arne Næss. Det er fristende å la sekkene som går igjen i Andreas Backers bilder være et bilde på disse enkle midlene. Det er det enkle utstyret som er motivet. Lerrettssekker og tau som hjelpemiddel for å justere lukkingen og lette bæringen når man går i fjellet. Den enkle sekken er også et tydelig blikkfang og symbol på bildet til Theodor Kittelsen fra år 1900, der slottet Soria Moria er avbildet i det fjerne: «Langt, langt borte så han noget lyse og glitre». I tursekken har man alt det man trenger for å være fri, og hvis man skulle trekke en parallell til vår tid er vi enda nærmere dette nå med våre digitale plattformer. Med solcelleladere og batteribanker, kan vi gå lenge utendørs med hjelpemidlene vi trenger. Vi kan selv bestemme hvor avskåret vi vil være fra resten av samfunnet, for det er ikke den totale isolasjonen de fleste av oss nødvendigvis ønsker å oppnå med disse turene. Vi har uendelig mange verktøy tilgjengelig uten at tursekken blir nevneverdig tyngre. Denne drømmen og lengselen etter å være mer fri burde derfor være nærmere oppnåelig for flere i et hverdagsliv, innimellom alt.

Undertegnede kan lett forestille seg at hvis Andreas Backer levde i vår tid kunne han forfulgt sin lengsel og flyttet opp i en fjellkoie når han måtte ønske. Der han kunne skrive fritt med en kaffe på trappa, og med perfekt fibernettilgang kunne han fortsatt sitt virke som skribent og publisert sine tekster. Alt med en vakker utsikt og med mulighet til å få oppfylt sitt ønske om «å være et fritt menneske».

Pernille Elida Fjoran har Master i billedkunst fra NTNU og arbeider som praktikant hos Norsk Folkemuseum.

ANDREAS CATHRINUS BACKER

var norsk journalist og organisasjonsmann. Han ledet *Den Norske Turistforening* i 30 år og gjorde en stor innsats for å fremme fjellturismen i Norge. Backer var journalist i *Aftenposten* fra 1917 til 1924 da ble han ble redaktør i avisen *Gjengangeren* i Horten. Fra 1927 arbeidet han som sekretær i Den Norske Turistforening (DNT), og i 1945 ble han ansatt som organisasjonens generalsekretær. Her skrev han artikler og bøker om fjellvandringens betydning for rekreasjon og helse. Han var redaktør av DNTs årbøker i perioden 1929–45. Han gikk han av med pensjon i 1956. I Backers periode hadde DNT en sterk medlemsvekst. Fra han startet i 1927 til han gikk av i 1956 økte det fra ca. 9 300 til rundt 41 000 medlemmer. Samtidig økte antallet DNT-eide hytter i fjellet fra 17 til 34, og antallet overnattinger fra 6 200 til 44 000. Denne veksten skyldtes ikke bare okkupasjonstidens begrensede feriemuligheter og velstandsutviklingen i årene etter krigen. Det var også resultater av Backers kontinuerlige arbeid for DNT og friluftslivets sak.

REFERANSER

Backer, A (1949). *Med beksøm og fiskestang*. Oslo: Halvorsen & Larsen forlag

Bjorli, Trond. (2018). *Den norske turistforenings bildearkiv*. Museumsbulletinen 1-2/2018.

Store Norske Leksikon

Foto: Andreas Backer.
Ukjent sted.
DNT, Norsk Folkemuseum.

Foto: Andreas Backer, Ukjent sted. DNT, Norsk Folkemuseum.

Foto: Andreas Backer. Ukjent sted.
DNT, Norsk Folkemuseum.

Begge foto: Andreas Backer, Ukjent sted.
DNT, Norsk Folkemuseum.

Foto: Andreas Backer. Dyrergrav i Grevskaret, lungsdalen.
DNT, Norsk Folkemuseum.

Foto: Andreas Backer: Jo Gjendes gravsted, 1937.
DNT, Norsk Folkemuseum.

Født 1794 Vågå, Jo Gjende var ein legendarisk reinsjeger midt på 1800-talet, som i en periode av livet sitt bodde året rundt ved Gjende i Jotunheimen og levde av jakt. Han var også en naturfilosof med respekt og ydmykhet for sammenhengen og lovmessigheten i naturen, svært skeptisk og kritisk til kirkens rådende lære og akademikernes selvgodhet.

Jotunheimen med Svartdalen, Torfinnstinden og Knutholstinden.
Foto: Astrid Santa.

Ung i fjellet

av Trond Bjorli og Audun Kjus

Stadig flere unge mennesker bruker av fritiden sin til å gå på tur i fjellet. Men hva er det som driver dem opp dit? Hvilken oppfatning har de av det å gå på tur, og hva er viktig for dem i deres friluftsliv?

Denne sommeren sendte Norsk Folkemuseum og Den Norske Turistforening to fjellreportere inn i fjellheimen for å lete etter svar. Oppdraget var å intervju ungdom på vandring mellom DNTs hytter.

I forkant gikk fjellreporterne gjennom et kort kurs på Folkemuseet og hos DNT. Dokumentasjonen i fjellet varte i drøyt to uker for begge to, og dekket sammenlagt store geografiske områder. Line Hårklau begynte turen i Trollheimen, fortsatte i Helgeland og avsluttet i Salten. Åshild Eikemo Lundh startet i Austheiane, fortsatte i Jotunheimen og sluttet i Sunnmørsalpe. Underveis kunne man følge reisene deres på Facebook: Ung i fjellet 2018 og på instagram: dnt_ung.

Da feltarbeidet var unnagjort, bar det rett tilbake til Norsk Folkemuseum for etterarbeid og arkivering. Intervjuene er nå tilgjengelig på nettstedet på minner.no, og er eksempler på hvordan norske fjellferier kunne foregå i 2018. Utdrag av materialet vil dessuten publiseres i DNT-ung og DNTs øvrige kanaler, inkludert medlemsbladet Fjell og Vidde. Intervjuer, videoer og fotografier inngår nå i Norsk Folkemuseums samlinger.

Prosjektet «Ung i fjellet» er første del av et muntlig-historie-prosjekt, som også omfatter intervjuer med DNTs eldre garde av hytteverter på de store betjente hyttene. Begge delprosjektene gjennomføres i et samarbeid mellom Den Norske Turistforening og Norsk Folkemuseum, og er støttet av Kulturrådet. Del to av prosjektet vil det komme mer om i Museumsbulletinen ved en senere anledning.

MINNER.NO

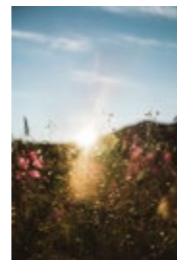
Minner.no er et nettsted der museer og arkiv kan samle inn privatpersoners erfaringer, kunnskaper og minner. Målet er å ta vare på kunnskaper og opplevelser, som ellers lett blir borte. Minner.no er utviklet av Norsk Folkemuseum og Nordiska museet i fellesskap som et

Kompiser på telttur i Jotunheimen.
Foto: Åshild Eikemo Lundh, Norsk Folkemuseum.

I sommer sendte Norsk Folkemuseum og Den Norske Turistforeningen Åshild Eikemo Lundh og Line Hårklau ut i den norske fjellheimen.

Oppdraget var å finne ut hvorfor unge mennesker går i fjellet.

nettbasert verktøy for dokumentasjon av kultur og samfunn. Målet er at minner.no skal gjøre det enklere for privatpersoner og kulturinstitusjoner å samarbeide om å dokumentere kultur og samfunn.

Jakten på de unges historie

Tekst og foto: Åshild Eikemo Lundh

Jeg har fått gleden av å snakke med en rekke ulike mennesker. Noen studerer, enkelte jobber, noen er vokst opp med friluftsliv og andre pakket sin første sekk for to år siden. Historier til enkeltmennesker er dokumentert og arkivert, til evig tid. Etter å tilbragt 17 dager i fjellet på leit etter historier, sitter jeg igjen med mange fine samtaler, refleksjoner, opplevelser og erfaringer.

ENSOMHET

Ensomhet er et ord som ofte får negativ assosiasjon, men for meg har det fått en ny klang. Folk blir overrasket og imponert når de hører jeg har gått alene i fjellet i to og en halv uke, de lurer spesielt på om jeg ikke har begynt å kjede meg. Sannheten er at jeg har stortrivdes. En Bergenser jeg haiket med fra Øye til Leknes sa følgende: «Du er ikke alene når du går i fjellet, du går jo med fjellet.»

Jeg intervjuet ei som het Tuva med sommerjobb på Spiterstulen, og hun introduserte ensomhet på en ny måte. Hun vektla viktigheten av å tørre å være tilfreds med seg selv og med sitt eget hode, positiv ensomhet. Jeg har gått åtte timers etapper, spist lunsj, badet i fjellvann og sett rypekull mutters alene. Da måtte jeg fryde meg over de fantastiske opplevelsene og ikke la det preges av et ønske om å dele opplevelsen med noen som ikke var der. Det tok tre dager i fjellet før jeg virkelig begynte å kose meg. Fraværet av mennesker skjerpet oppmerksomheten på omgivelsene, og naturen fikk min fortjente oppmerksomhet.

På tur ved Hovden i Setesdal.

Solnedgang på Berdalbu.

Lunsjpause ved Hovden i Setesdal.

DET VAKRE MENNESKET

«Hei-hei, ja, hvor kommer du fra nå da?» er en typisk åpningsreplikke når du møter folk på stien. Du vet at foran deg står et menneske som også har satt av tid til å gå i fjellet og har samme interesse som deg. Det er et godt utgangspunkt for en fin samtale. Litt i kontrast til punktet ovenfor, vil jeg trekke fram gleden av fellesskapet med mennesker i fjellet. Det er kanskje akkurat derfor en ensom tilværelse i fjellet har vært så fin. Jeg har fått dekket et sosialt behov når jeg møtte folk på hyttene. «Jo høyere over havet du kommer, jo hyggeligere blir folk.» var det ei som sa. Det tror jeg det ligger mye sannhet i. Fjellet får fram gode sider i folk, og min favoritt er tilstedeværelse. Folk er der de er, og tanker spinner ikke i underbevisstheden om

meldingen som ligger uåpnet på mobilen. Jeg har opplevd folk utrolig imøtekommende, villige til å snakke og hjelpe – jeg har fått tilbud om skyss og gjesterom. Det er kult å tenke tilbake på øyeblikk der mestringsfølelsen har vært sterk og jeg har delt flotte øyeblikk med folk jeg ikke vet hva heter. Friluftsliv skaper samhold og felleskap på en underlig fin måte.

MINIMALISME

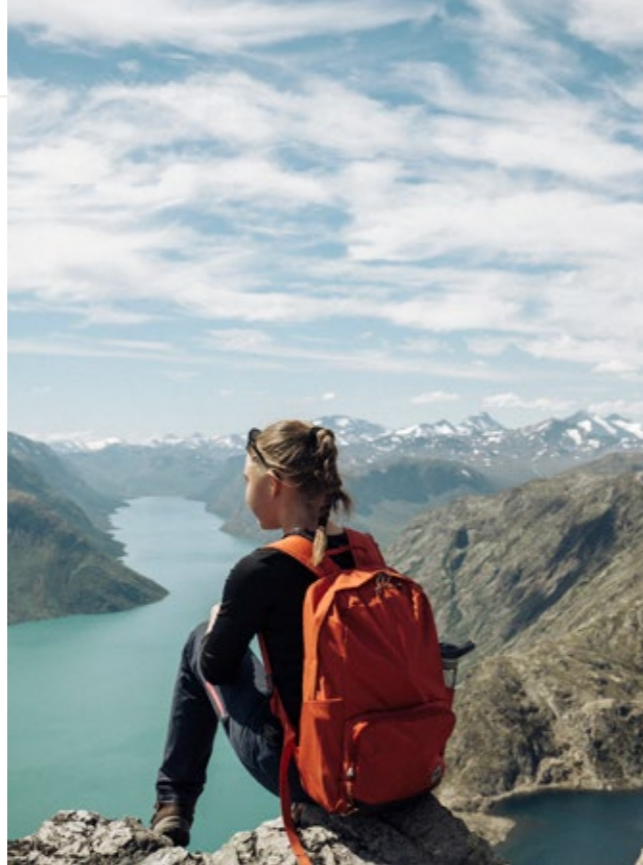
Vi lever i et overflodssamfunn, der vi har alt og mer enn det. Hytteverten på Runde Fyr fikk meg inn på tanken på hvor enkelt vi egentlig kan leve. Det har vært fantastisk å leve på en 40-liters sekk og vite at det den inneholder, det er det jeg har. Etter å ha kommet tilbake til urbane strøk har jeg blitt bevisst på hvor vanvittig bombardert vi er av skrikende reklame. Plutselig uten å trenge noe, er det veldig mye jeg har lyst på. Amalie, som jeg også møtte på Runde Fyr, snakket om materialisme og at friluftsliv er et pusterom fra de ubehagelige sidene materialisme har.

GLITTERTIND

12 m/s og vannrett piskende regn. Dette er en av dagene som satte spor, den ræste og heftigste dagen i løpet av mitt opphold i fjellet. Folk jeg møtte tidligere den uka sa det var uansvarlig og lite lurt å gå Glittertind på onsdag: da skulle det lyne og tordne.

Jeg satte meg ned på rommet på Spiterstulen, så ut vinduet; det høleregnet, tordnet og lynte. Fornøyd smilte jeg: Glittertind var gjennomført med utsikt og forsvarlige forhold, men heftig vær. Da jeg skulle sette et nytt steg, ble foten blåst bort fra stedet jeg planla å sette foten, og mye krefter gikk til å konsentrere seg om å stå imot vinden. Det ble et vanvittig samhold med de jeg nådde toppen med! Jeg tror han ene het Mattis, ellers hørte vi ikke stort av hva vi sa til hverandre p.g.a. vinden. Vi ga hverandre «high five» og feiret 2460 meter over havet. Flere gikk tilbake til Glitterheim, men jeg skulle videre til Spiterstu-

På sti i Jotunheimen.

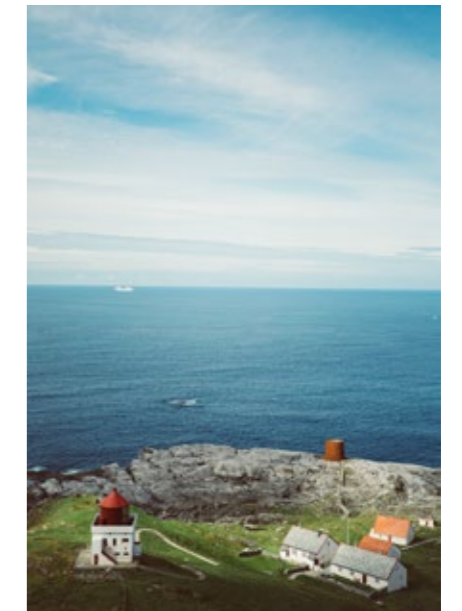

Utsikt over Gjende og Jotunheimen.

Opp eggen på Besseggen.

Utsikt over Sunnmørsalpene.

Runde fyr på Guksøyr.

len. Spørsmålet om det egentlig var forsvarlig dukket opp da jeg småskalv av kulde, men jeg slo følge med Jannike og Eivind fra en tidligere etappe. To timer senere lå vi i en skrent og slappet av i sola. Fjellet er så mektig og kontrastfullt; det er naturen som har makten. I biografien til Cecilie Skog beskriver hun hvordan fjellet bestemmer når du skal få et vindu til å bestige toppen, og det må vi som mennesker bare tilpasse oss.

BESSEGGEN

Jeg visste at «Besseggen» innebar en egg, men jeg ble imponert. Turen startet ved Gjendesheim, over Besseggen og ned til Memurubu, fine 14 km. Til prosjektets fordel var det en rekke unge mennesker som var på vei over Besseggen. Jeg snakket med blant annet Therese (20) som hadde lagt friluftsliv på hylla og tatt seg en pause i noen år. Men, interessen for å komme seg i fjellet var tilbake, forskjellen var at det var hennes eget initiativ – ikke oppfordring fra familie.

Besseggen var en spektakulær tur, og jeg forstår godt at den trekker turister. Jeg var fascinert selv. Denne dagen var stor kontrast fra dagene i Austheiane, der jeg møtte 3 – 4 stykker daglig, men på Besseggen gikk jeg i tog. Dette fikk tankene litt til å spinne, og her er et utdrag fra dagblokka:

«Jeg går i tog, rekke på rad. Sist jeg gjorde det var på ski opp Hardangerjøkulen på 17. mai. Da godtok jeg det, det var en folkefest og tog hører med på 17. mai. Men nå i juli, det skurrer litt. Jeg er stolt av å være Nordmann. Elsker naturen, kulturen og tradisjoner. Jeg ønsker stolt å vise naturen fram til mine norske og utenlandske venner, men noe holder tilbake når jeg går i dette toget. Jeg får avsmak og sympati til naturen, på grunn av skaden det vil påføre over lengre tid (skrives i det jeg sitter å ser på dopapir strødd bak steinene). Mulig det handler mer om min egen stolthet. Jeg vil ikke slippe en sjel forbi, det gir et psykisk og fysisk stress. Eller, kanskje det er irritasjonen over å se mennesker som stresser i fjellet, de har tid å forholde seg til – akkurat som i byen.»

Til syvende og sist har alle rett på å oppsøke og besøke naturen. Takk, Gud, for allemannsretten! Det gir oss frihet og veldig mye glede. Det er fint at turer tilrettelegges med båt, trapper og rekkverk, og at det resulterer i at folk kommer seg ut. Så får vi alle bare oppsøke den formen for tur vi best trives med, om det er å gå i trappetrinn eller å gå 20 km for å nå en utilgjengelig hytte.

Jeg takker for tillitten og æren av å få vandre rundt i vårt vakre land og søke de unges historie om hvorfor de er i fjellet.

Åshild Eikemo Lundh

Liasætra med sne og fjell i bakgrunnen.

Jakten på de unges historie

Tekst og foto: Line Hårklau

Denne sommaren skriv seg inn i historia på fleire måtar. Å få lov til å drive dokumentasjonsarbeid som blir arkivert til evig tid er stort, men denne turen kjem også til å skrive seg inn i mi eiga historie og etterlate heilt unike minner. Her er fem av dei:

1 - DÅ EG LÆRTE MEG Å VANDRE I FJELLET

På Jølster kor eg vaks opp, er konseptet fjelltur veldig enkelt; først går du opp på ein topp, deretter går du ned igjen, gjerne kortaste og brattaste veg. Motivasjonen følgjer i same spor; først gler du deg til å komme opp, deretter til å kome ned. Det betyr ikkje at ein må haste av garde og at sjølve turen opp og ned er uviktig, men det er ingen tvil om at toppen er noko spesielt. Her sleng du frå deg sekken, tek fram matpakka, krockanrullen, kanskje ein boks Pepsi Max på ein god dag. Så ser du utover, og på eit vis blir skiljet frå kvardagen og karusellen der nede så fysisk og konkret. Det blir gjerne klisjefyllt når ein snakkar om dette, men eg kjenner på ein unik fridom når eg står på ein fjelltopp.

I Trollheimen fann eg meg sjølv gåande bortover. Det gjorde det heile komplisert. Når skulle eg ta pause? Når skulle eg finne fram matpakka? Eg hadde ingen topp å forholde meg til, ikkje noko konkret mål anna enn hytta som eg måtte gå mange kilometer før eg fekk auge på. Eg hadde ei uro i kroppen etter å kome fram og gløymde å ete nista mi i starten. Eg måtte rett og slett lære meg ein ny måte å gå i fjellet på, eg kalla det fjellvandring. Fjellvandring innebar for meg å vere mindre oppteken av målet og meir av å vere undervegs, noko som blant anna resulterte i eit fantastisk deilig fjellbad på veg frå Trollheimshytta til Gjevilvasshytta.

2 - MELKESJOKOLADE-LAND

Eg må snakke litt om Jøldalshytta i Trollheimen. Denne staden er som tatt ut frå papiret på Freia melkesjokolade. Kyr og geiter og fjell på alle kantar. Og då eg opna døra til rommet mitt som hadde fått namnet «Lykkeboden», blei eg for alvor betatt av denne staden. Der stod ei lita dobbelseng, stort meir var det ikkje plass til, og frå senga såg du ut på verdas vakraste utsikt. Her sovna eg og vakna først då bjella ringte om at middagen var klar. Blant gjestane fann eg stort sett vaksne og born, men så godt som alle som jobba på hytta var unge studentar. Dei lev ein månad her oppe utan særleg kontakt med omverda, og svært mange søker om å få jobbe på hytta. Det var utruleg fint å bli kjent med denne gjengen og sjå samhaldet deira.

3 - TORDEN OG TRIVSEL PÅ SALTJELLET

Under første etappe på Saltfjellet var det ingen å sjå, og eg kjende meg plutselig veldig åleine. Kjensla blei nok forsterka då det starta å lyne og tordne i nærleiken av meg. Eg håpte eg skulle gå klar, men då dei mørke skyene kom stadig nærare og vinden blåste opp, skjønte eg at eg ikkje kom til å sleppe unna.

Kyr på beite ved siden av Jøldalshytta.

Hytterommet «Lykkeboden» på Jøldalshytta.

Betjeningen ved Jøldalshytta tar et kveldsbad.

Bad i Kamtjønnin.

Beskyttelse for lyn og torden bak en stein på vei mot Steindalen.

Ganske raskt stod eg i pøsregn, og eg veit ikkje om det var slik, men det verka som lynet slo ned tett rundt meg. Eg stod midt i ei steinrøys og gøymde meg bak ein stein medan det stod på som verst. I løpet av kort tid var eg klissblaut. Eg skjønte at eg måtte halde meg i aktivitet om eg ikkje skulle bli altfor kald, og fortsatte å gå. Gradvis forsvann uvêret bak meg, og eg satte for alvor pris på godvêret som eg nærmast hadde tatt for gitt på denne turen.

Etter ni timar på beina kom eg omsider fram til Midtistua, ei svært sjarmerande lita hytte langt inne på Saltfjellet. Det var heilt folketomt då eg kom, og eg har nok aldri opplevd at stillheita har vore så intens før. Det blei nesten litt for mykje av det gode. Men i løpet av nokre timar blei alt snudd på hovudet.

Familien Storteig spiser kveldsmat på Midtistua.

Tannpuss utenfor Midtistua.

Tåkeheimen i tåke.

Morgen på Tåkeheimen, utsikt fra hemsens.

Ut på kvelden var vi 10 personar i den vesle hytta, åtte av dei ein stor familie på tur. Ein etter ein tok mor, far, fire barn, ein tremenning og ein svigerson plass i hytta. Dei var søkkvåte etter tordenvêret som på ny hadde feid over Saltfjellet, og sokkar og trøyer og det som var, blei hengt til tørk. Hytta blei raskt fylt med prat, klirring i tallerknar og aukande luftfukt.

Tenk om nokon der ute i verdsrommet hadde fått auge på denne vesle hytta akkurat no, der den ligg så einsam i tjukkaste fjellheimen. Kva hadde dei tenkt? For det er jo litt snodig. Her sit ein gjeng, dei er slitne, våte og svoltne. Det er knapt plass til alle rundt bordet. Dei et brødkiver og går på do i eit skur. Dei søv i knirkete køyesenger i ei like knirkete hytte. Og verst av alt, dei gjer det frivillig. Er det ikkje fint?

4 - TÅKEHEIMEN MED OG UTAN TÅKE

Tåkeheimen har fått rykte på seg til å vere DNT si mest utilgjengelege hytte, der den ligg på 1073 moh., like ved Svartisen. Den blir også kalla «Institutt for uhensiktsmessig vêr». Eg oppdaga raskt kvifor Tåkeheimen har fått namnet sitt. Etter å ha gått i tåka med vardar som vegvisarar, var det plutselig ingen fleire vardar å sjå. Eg speida rundt meg og fekk etter ei tid auge på ein svak skugge. Der var hytta! Morgonen etter hadde tåka reist sin veg, og eg vakna til ei fantastisk utsikt utover fjella, breen og havet.

5 - FINE FOLK

Det som har gjort denne reisa til noko heilt spesielt er sjølvsagt fin natur, men først og fremst alle dei fine folka eg har møtt undervegs. Tusen takk til alle som har latt seg intervjuje og delt refleksjonar og tankar med ein vilt framand fjellreportar. Takk til alle som har gitt gode råd, alle som har hjulpe med skyss og mobildekning, og alle som har bydd på gode historier og fine samtalar. Eg veit ikkje om vi blir ein betre versjon av oss sjølve i fjellet, eller om det berre er kjekke folk som går i fjellet, men Johannes som eg møtte på Tåkeheimen sa det veldig fint:

«Eg synes det er herleg å tenke på kor mykje flotte folk som flyg rundt i fjell og skog saman med meg. Det ironiske er at eg ofte stikk av garde på lange turar for å kome bort frå nettopp folk, og så endar eg berre opp med fornya tillit til menneskeheta når eg kjem heim.»

Tåkeheimen i kveldssol.

Gruppeselfie på toppen av Helgelandsbukken.

Slekt, hytter og familie

Foto-etnografi og gjenstandsantropologi

av Marianne Elisabeth Lien og Catharina Sletner

Hytter i Norge er både samlende og splittende. Det finnes mange historier om søsken som er røket uklar om hvem som skal arve hytta. Men hytter representerer også for mange en materiell forbindelse til slektninger som har gått bort, og til generasjoner som skal følge etter.

Våren 2019 åpner en utstilling om norske hytter, slekt og familie i Mezzaninen. Utstillingen er del av et forskningsprosjekt med den norske tittelen: 'Materialiseringer av Slektskap, Livssykluser på norske hytter', og er et samarbeid mellom Sosialantropologisk Institutt ved Universitetet i Oslo (UiO) og Norsk Folkemuseum. Prosjektet ledes av Marianne Lien, som er professor ved UiO, og professor Simone Abram som er britisk antropolog og jobber ved universitetet i Durham. I tillegg har vi ansatt stipendiat i antropologi Anita Nordeide og forsker Catharina Sletner. Simone og Marianne ønsket å gi prosjektet en tydelig formidlingskomponent, og kontaktet derfor Norsk Folkemuseum, som gikk inn som partner. Haakon Harriss fikk straks en sentral rolle som fotograf i prosjektet, Trond Bjorli er prosjektkoordinatør utstillingen, og Mette Oppsal er utstillingsprodusent. Den planlagte utstillingen er primært en fotoutstilling, men har også et sofa-hjørne og flere gjenstandskomponenter.

Etter to års forskning, og med et halvt år igjen til åpningen, er vi nå i ferd med å gjøre de viktigste valg for utstillingen, samtidig som vi oppsummerer feltarbeidet og skaffer oss en oversikt over materialet. Det har vært en lærerik og spennende prosess for alle parter. Vi som er universitetsantropologer har blitt kjent med museets indre liv, og lært oss litt om hvordan utstillinger blir til. De som jobber i museet har måttet forholde seg til et forskningsmateriale der det ikke er gjenstandene i seg selv, men forholdet mellom mennesker og ting som er i fokus. Og både antropologene og fotograf Haakon har lært seg mer om grenseflaten mellom etnografi og fotografi, eller det vi kan kalle foto-etnografi.

Det er ikke første gang hytter er under lupen, hverken for forskere eller museumsfolk. Men det er antagelig første gang dette skjer med et så klart fokus på slekt og familie. Antropologien har lange tradisjoner for studier av slektskap, spesielt i statsløse samfunn. Studier av slektskap i Norden har vært mindre vanlig, og lenge antok man at modernisering innebar en bevegelse bort fra slektskap som organiserende prinsipp. Det er nok riktig at slektskap har endret betydning over tid, men det betyr ikke at slektskap ikke lenger er viktig. Tvert imot er det mye som tyder på at slekts- og familierelasjoner har stor betydning for svært mange, ikke minst i Norge. Likevel kan slike forhold være vanskelig å få tak i rent forskningsmessig. Dels fordi slekt og familie er så selvsagt at folk har vanskelig for å sette ord på det, og dels fordi det er forstått som private anliggender, og ikke noe man uten videre deler med en nysgjerrig forsker.

Langt til fjells og langt fra folk er hyttedrommen for mange.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

På Varangerhalvøya er det lite som gir ly for vinden. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Nina og Ellen har arvet hytta etter sine foreldre. Å eie den sammen synes de ikke er noe problem.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Men når det gjelder hytter er det annerledes. Hytter er steder som deles, og gjerne vises fram. De er lette å snakke om, også med en forsker. Samtidig gir hyttfortellinger ofte unike innblikk i organiseringen og forståelsen av både slekts- og familierelasjoner. I våre samtaler med folk som har, har hatt, eller håper å overta en hytte, dukker det ofte opp et helt sett av andre karakterer. Det kan være personer som ikke nødvendigvis

er tett på akkurat nå, men som har en betydningsfull relasjon til den som forteller, som besteforeldre, søskenbarn, foreldre, søsken eller egne barn og framtidige barnebarn. Relasjonene som vokser fram gjennom fortellingene kan være solide og trygge eller ambivalente og uklare. Iblant er de dypt solidariske, andre ganger preget av konflikt og usikkerhet. Felles for dem er at de blir aktualisert gjennom noe som har med hytta å gjøre. Det kan være en gammel kartmappe, en huske, et innrammet håndbrodert bilde på stramei, eller en falmet barnetegning ingen har hjerte til å kaste. Men det kan også være fornemmelsen av et menneskes livsverk, egen barndom, et svik eller glimt av en forestilling om framtid som ikke ble slik man hadde trodd.

FOLK OG TING

Prosjektet 'Materialiseringer av Slektskap' er altså ikke først og fremst en studie av hyttene i seg selv, men av slekts- og familierelasjoner slik de kommer til uttrykk gjennom gjenstander og bygninger som føres videre i slekten. Gjenstandene vi møter er uløselig knyttet til personer, og de blir dermed en inngangsport – en form for vindu – man kan lese slektskap, familiehistorier og tradisjoner gjennom. Samtidig har gjenstandene sin egen biografi, sitt eget iboende forfallsforløp som med mindre man aktivt griper inn og hindrer det, umerkelig forvandler hytta fra ny og 'fraiche' til slitt og sliten. Maling skaller av, vindussprosser råtner, sofamøbler blir gammeldage, barnedyner blir for små, møbler blir slitt, treverk gulner og veggene mørkner med årene. Alt dette er med å mobilisere hytteeiere og hyttebrukere i en stadig kamp mot forfall gjennom felles dugnad, oppussing eller enkeltmenneskers skipperetak.

Gjennom hyttebesøk og samtaler erfarer vi at hytter er mange ting på en gang: De er arena for familiesamvær, forankring for barndomsminner og framtidsdrømmer, en praktisk felles 'oppbevaringsplass' for gjenstander fra avdøde foreldre, et sted man må samarbeide om å ta vare på, bare for å nevne noe. Samtidig kan de være eiendommer med en betydelig potensiell markedsverdi, og de kan være omstridt arvegods. Idet de mobiliseres på slike måter, blir slekts- og familierelasjoner gjenstand for vurdering og refleksjon. Hva kan man forvente av en bror som man eier en hytte sammen med? Hvor lenge skal en avdød morfars hytteregler fortsette å gjelde? Hvordan kan en inngiftet svigerdatter gradvis ta i bruk hytta som sin egen, og når er det hun, og ikke lenger svigermor, som bestemmer

Å velge ut bilder er både viktig og vanskelig. Bilde til venstre viser tolvåringen Tina Fagerhaug Larssen på hytta med Barbiedukkene sine. Det gir inntrykk av en jente i lek og kan illustrere temaet 'barn på hytta'. Men bildet lyver, for Tina leker absolutt ikke med Barbiedukker! Ikke nå lenger. Hun tok dem fram på oppfordring fra oss, og da hun så dem ble hun både lattermild og flau, slik bildet til høyre (bilde 4) viser. Det var som om hun ble konfrontert med en yngre og barnsligere utgave av seg selv, en 'Tina' hun hadde vokst fra. Hytter rommer ofte slike spor av vår egen nære fortid. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

fargen på kjøkkenet? Hvem av søsknene skal overta, og hva gjør man når ingen av søsknene har råd til å kjøpe ut de andre? Slike små og store spørsmål forteller mye om hvordan vi organiserer forholdet til andre, og framfor alt forteller det noe om forholdet mellom mennesker og ting.

I tillegg til å samtale med hyttefolk og delta i deres praksiser på hytta, undersøker vi også gjenstander og den meningen som i ordets rette forstand "bor i veggene", eller eventuelt henger på dem. Hytta er selvsagt viktig i seg selv, men det er også hytteboka, skismøringen i boden og bestemors gamle gardiner. Vi kan si at de har en emosjonell eller affektiv verdi. I tillegg har både hytter og enkelte deler av innbo en markedsverdi, og dermed også en potensiell økonomisk verdi som man kan velge å realisere. Økonomisk verdi er likevel underordnet for mange, og noe man nødig snakker om. Bare tanken på å selge farfars livsverk kan være splittende i en familie, og hytter med høy markedsverdi kan derfor bli gjenstand for konflikt i ellers harmoniske slektskapsrelasjoner.

Å TA MED TINGENE PÅ MUSEUM

Mens antropologiske forskningsprosjekt som oftest lar tingene være i fred, skal vi med dette prosjektet ta med oss enkelte av tingene på museum. At tingene skal på museum tilfører de meningsbærende hyttegjenstandene en ytterligere dimensjon. Utover det rent etnografiske, skal vi bryte det som lenge har vært et slags mildt antropologisk tabu: Vi skal ta fysiske gjenstander ut fra hytta der de hører hjemme og plassere dem i en helt annen sammenheng, i helt andre rom. Selv om fagets forfedre har gjort dette siden fagets begynnelse - berøvet stammefolk for både hodeskaller og andre betydningsfulle gjenstander for å plassere dem i etnografiske samlinger - er den dominerende praksisen i dag at man helst lar feltet være slik det er. Antropologens rolle er som oftest kun å samle inn kunnskap om tingene, ikke tingene som sådan (et unntak er selvsagt museumsantropologer).

I dette prosjektet skal vi altså plukke enkelte gjenstander

Er denne egentlig noe å ta vare på? Hilde Fagerhaug viser oss et rose malt fat som hun vurderer å kaste. Gjenstander som har liten affektiv og økonomisk verdi kan likevel ha verdi i utstillingen, nettopp fordi de befinner seg i et grenseland mellom verdifull og verdiløs. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

ut fra deres naturlige og tinglige "habitat", men hvordan gjør vi det? Hvilke kriterier ligger til grunn for hva vi velger ut? Og hva skjer med tingene når de etterlater et hvitt felt på den gulnede hytteveggen, for å skulle begi seg ut på biltur til hovedstaden, via et obligatorisk fryselager for museumsgjenstander og til slutt dekkes av et monter for publikums beskuelse og refleksjon? Dette er spørsmål vi stiller oss denne høsten.

De tingene vi velger vil stilles ut fordi vi mener at de har en verdi som del av utstillingen. Ikke fordi de nødvendigvis representerer solid håndverk, eller har en bestemt kulturhistorisk betydning, men fordi de kan belyse det vi ønsker å si om relasjonen mellom hytter, slekt og familie.

Noen slike ting er klenodier med høy affektiv verdi. Vi vil for eksempel stille ut ting som for noen ytterst få mennesker er «ubetalelige», mens de for de aller fleste andre ser ut som «gammelt ræl», og har en økonomisk verdi lik null. Når denne gjenstanden, la oss si det er hornet på veggen eller klokkestrengen etter bestemor, blir satt innenfor Norsk Folkemuseums vegger og kategorisert som utstillingsgjenstand, får gjenstanden utstillingsverdi. Vi kan altså snakke om tre former for verdi: økonomisk, emosjonell og (midlertidig) museumsverdi.

Også ting som ikke har så høy affektiv verdi for eieren, kan likevel være interessante å stille ut. Et eksempel er den rose malte bollen av ukjent opphav, som Hilde ikke vet om hun skal kaste eller ikke. Slik kan en gjenstand med minimal affektiv og økonomisk verdi likevel tilføre noe viktig som del av utstillingen. Det at vi tilfører en slik museumsverdi gir vår etnografiske forskning en ekstra dimensjon. Det er det som gjør at vi med dette prosjektet beveger oss inn i skjæringsfeltet mellom antropologi, kunst- og kulturhistorie, og dette lar oss se den antropologiske forskningen på nye måter. Et resultat av at prosjektet formidler sin forskning gjennom en utstilling på Folkemuseet, blir at vi som antropologer kan se både gjenstander og den antropologiske betydningen av disse som en del av norsk kulturarv, kulturformidling og historie.

Vi har støtt på mange hyttefolk med gjenstander som de selv karakteriserer som både stygge og verdiløse, men som de likevel ikke har hjerte til å kaste. Det er her, i denne hjertens tilknytning til noe tilsynelatende verdiløst, at vi får øye på interessante og mer subtile aspekter ved forhold mellom folk og ting. Og forskningsspørsmålene dukker opp fortløpende: Hva er det da, som gjør at den ikke kan kastes? At den er gammel er ikke i seg selv nok, men det at den ikke har blitt kastet gjennom så mange år sier noe om at den på et tidspunkt har hatt en verdi som så er blitt videreført av etterfølgende generasjoner. Kanskje nettopp fordi denne noen er en person av betydning for de nåværende hyttebrukerne, blir gjenstanden også på et vis besjelet. Hvis det faktisk er slik at bestemor ville snudd seg i grava om det håndbroderte teppet hennes ble dumpet i en container, gjør kanskje barnebarn klokt i å la det ligge i fred? Kanskje man kan si at gjenstandene blir en bro til mennesker som har levd, at de fastholder minner som ikke må glemmes, og representerer idealer for hvordan familien og slekten engang var og helst skal fortsette å være? Samtidig ser vi at det tingene representerer og det de er smelter sammen. Tingene er ikke bare et symbol på en slekt og tradisjon, de er også i seg selv en tradisjon og en fysisk manifestering av noe ved en menneskelig relasjon som ikke finner andre uttrykk. Hvis det er en ånd som lever videre, bor den kanskje nettopp i hytteveggen eller i det gamle trollet på peishylla? Som kjent skal man ikke tukle for mye med gamle ånder.

FOTOGRAFERING OG ETNOGRAFISK FELTARBEID

Foto er en viktig del av formidlingen av prosjektet, og Folkemuseets «husfotograf» Haakon Harriss har reist til hytter i ulike deler av Norge sammen med antropologene. Å jobbe sammen på denne måten gir begge parter nye og interessante perspektiv på det de gjør.

Denne hytta ved Vansjø er høyt elsket av flere generasjoner. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Hyttbøker er også viktig datamateriale. Her er Marianne Lien i samtale med Anne Sigrid Hamran. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Vi som er antropologer har vanligvis hundre prosent oppmerksomhet på personene vi møter, og er lite vant til å tenke på dem som motiver og fotoobjekter. De kan derfor være vanskelig å gi en pekepinn til Haakon, som noen ganger må lete etter motiv før noen av oss har klart for oss hva vi egentlig skal formidle. Det er også vanskelig for ham å finne naturlige fotosituasjoner når informantene er fullt opptatt med det de oppfatter som et intervju. Noe av dette løses når vi kan tilbringe mer tid på hyttene, når vi kan overnatte eller kommer tilbake neste dag eller neste uke. Dette er likevel ikke alltid ønskelig eller mulig på avsidesliggende hytter med liten plass. Vi har også løst disse utfordringene ved å dele oss, slik at vi har 'hytta for oss selv' hver for oss. Men dette er heller ikke optimalt, for det er også fordelene ved å jobbe tett sammen.

En av fordelene med å jobbe sammen, sett fra antropologer-

Vinteren 2018 var spesielt snørik. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Norsk Folkemuseums husfotograf Haakon Harriss i aksjon, her i Øst-Finnmark. Foto: Marianne E. Lien.

«Jeg bruker to forskjellige kameraer til de ulike motivene. Et større kamera til mer oppstilte portretter, og et mindre kamera jeg har rundt halsen til å fange øyeblikkene under hyttebesøkene», forteller Haakon Harriss. Foto: Marianne E. Lien.

nes perspektiv, er at Haakons kamera kan trigge en oppmerksomhet om tingene som et vanlig intervju ikke nødvendigvis gir. Folk blir opptatt av å vise fram noe, eller forklare noe visuelt og materielt som ellers kunne blitt gjemt og glemt. En annen fordel er at vi gjennom Haakons behov for å snakke om mulige motiv selv tvinges til å tenke mer visuelt, og til å være mer observante i relasjon til omgivelsene enn hva vi ellers ville vært. I tillegg kommer et element av iscenesettelse som iblant kan være morsomt, og bringe inn lekenhet og latter i feltarbeids-situasjonen. Men dette kan også virke forstyrrende på samtaler med mer langsomme og krevende tanke-assosiasjoner. De beste felt-besøkene er når vi får til begge deler, og der informantene kan veksle mellom å gi oppmerksomhet til fotograf og antropolog. Da får vi begge pauser, og vi kan skape innsikt i mange lag og langs flere dimensjoner samtidig.

For Haakon, er det å ta bilder som del av antropologisk forskning og formidling en helt ny måte å arbeide på. Det er fint for ham å høre mennesker åpne seg om viktige tema før han går i gang med å fotografere, og han er derfor ofte med på samtaler før han setter i gang. Samtidig er han vant til å forholde seg til bildene på egenhånd, både under fotograferingen og etterpå. I dette prosjektet er det i valget av motiv og bilder ikke primært det fotoestetiske som skal tas hensyn til. Vel så viktig er det å se hvordan bildene fra de ulike hyttene og informantene virker sammen, og hvordan de fungerer sammen med en etnografisk tekst. I tillegg er det etiske hensyn som må ivaretas. Informanter som har sagt ja til å bli fotografert har gitt oss stor tillit, og vi må sørge for at de framstilles på en måte som ivaretar deres verdighet. Dette innebærer at vi ofte velger å dele bilder og billedtekster med dem på forhånd, for å sikre at de representeres på en måte de selv er komfortable med. Dette kan igjen legge begrensninger på hvilke bilder vi velger å stille ut, og virker antagelig også disiplinerte gjennom en slags selvpålagt sensur.

Over venstre: Anita Nordeide er stipendiat ved Sosialantropologisk Institutt og gjør sitt eget feltarbeid. Her på feltarbeid i Valdres. Over høyre: Simone Abram skriver notater etter hyttebesøk i Hallingdal. Begge foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

FAMILIEARV BLIR KULTURARV

Hytta er familie og slekt, men den er også en viktig del av den norske kulturarven. Gjennom hytteprosjektet løfter vi ikke bare fram hytta som en museumsgjenstand i seg selv. Vi retter også fokus mot selve slekta og måten vi som mennesker knytter oss sammen gjennom ting. Ved å studere slektskap og livs-sykluser gjennom hytta og dens materielle innbo, kan vi som antropologer fortelle noe om hva norsk hyttetradisjon er, hvilke verdier vi ønsker å videreføre til senere generasjoner, og hvilke dilemmaer dette medfører. I forskningsmaterialet sitter vi igjen med mange fellestrekk hos ulike hytter og informanter, og i formidlingen av dette gjennom utstillingen vil vi forhåpentligvis kunne fortelle enda en bit av norsk kultur- og hverdagshistorie.

OM FORFATTERNE

Marianne Elisabeth Lien er professor ved Sosialantropologisk Institutt, Universitetet i Oslo, og leder prosjektet: *Materializing Kinship; Cycles of Life at the Norwegian 'Hytte' (MATKIN)*. Hun jobber ellers med naturlandskap, utmarksbruk, husdyrhold og havbruk, og har en særlig interesse for forholdet mellom mennesker og materielle omgivelser.

Catharina Sletner har mastergrad i sosialantropologi fra Sosialantropologisk Institutt, Universitetet i Oslo, og jobber som forsker på MATKIN-prosjektet. Hun jobber ellers med ulike prosjekter innen by- og stedsutvikling, brukermidvirkning og kvalitative undersøkelser i sitt eget firma HABEO.

Hjemme er vi fire som driver på med vårt. Men på hytta er vi fire som har et felles prosjekt, forklarer Kristine Steensen. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Norsk Folkemuseums Venner

Bli medlem av
NORSK FOLKEMUSEUMS VENNER

Som medlem støtter du Norsk Folkemuseum, en av landets eldste kulturinstitusjoner. Du blir invitert til spesielle arrangementer, aktiviteter for barn, omvisning i utstillinger og turer. Medlemmer får medlemsbladet Museumsbulletinen gratis tilsendt i posten. Bladet inneholder interessant fagstoff samt informasjon om museets virksomhet.

Medlemskapet følger kalenderåret.
Vi tilbyr tre forskjellige typer medlemskap:

Enkeltmedlemskap kr. 400

Gratis adgang på museet, gjelder kun for den personen kortet er utstedt for.

Familiemedlemskap kr. 600

Gratis adgang på museet for 2 voksne og barn i følge.

Livsvarig medlemskap kr. 12 000

Gjelder for personen kortet er utstedt for. Medlemmet kan ta med seg en voksen samt barn i følge gratis.

For medlemskap og spørsmål:

Norsk Folkemuseums sentralbord: 22 12 37 00
mandag - torsdag kl. 9 - 15
e-post: venneforeningen@norskfolkemuseum.no

Påmelding til medlemsprogrammene:

Nett: norskfolkemuseum.no/venner-program
E-post: venneforeningen@norskfolkemuseum.no
Tlf: 22 12 37 00
Påmeldinger er bindende.
Avmeldinger meldes innen påmeldingsfristen.

Følg oss også på museets hjemmeside på
www.norskfolkemuseum.no/venner

GI EN GAVE SOM GLEDER I ET HELT ÅR!

Gi et medlemskap i Norsk Folkemuseums Venner.

Kom gratis inn på museet hver eneste dag, bli invitert til spesialarrangementer og få *Museumsbulletinen* fritt tilsendt.
Kontakt oss på venneforeningen@norskfolkemuseum.no

Kjære venner

Vi gratulerer Norsk Folkemuseum og alle som er en del av dette fantastiske museet med 125 år!

I 2019 er det 125 år siden Hans Aall stiftet Norsk Folkemuseum i 1894. I 1901 flyttet museet til Bygdøy, ved siden av Oscar IIs bygningssamling som ble etablert i 1881. Stavkirken fra Gol og Hovestua ligger som en påminnelse om museets første år på Bygdøy. Siden den tid har museet utviklet seg til slik det fremstår i dag.

Bygdøy er blitt stedet med de mange museene og favner om viktige deler av vår norske kulturarv. Folkeparken er også en del av Norsk Folkemuseum og et kjærteftfluktsmål for mange. Tilsammen er denne halvøya en unik kulturskatt som de besøkende kan glede seg over på mange måter.

Beliggenheten til enkelte av museene har opp gjennom årene vært gjenstand for store diskusjoner, men for Norsk Folkemuseum har det aldri vært noe aktuelt tema å flytte. Gradvis er museet utbedret, og i år blir ytterligere to nye hus innlemmet i samlingen.

Gjenreisningshusene fra Finnmark vil fra 2019 være en viktig del av vår kulturhistorie på Norsk Folkemuseum

Det er med glede vi kan lese at besøkstallene på Norsk Folkemuseum har vært økende de siste årene. Turistene i Oslo er fremdeles ivrige på hele Bygdøy. Et av årets store høydepunkter har i mange år vært det suksessrike julemarkedet.

På julemarkedet i 2018 kunne vi tilby en gavepakke for medlemskap i Norsk Folkemuseums venner. Gavepakken med et illustrerende bilde er utarbeidet av publikumsavdelingen ved museet og er lagt i en pen konvolutt. Vi i venneforeningen er glade for dette samarbeidet og er spente på å se effekten av dette felles satsningsområde.

Du kan gjøre en forskjell ved å gi bort en gavepakke til en du vil introdusere et av verdens eldste friluftsmuseer. Bruk også medlemskapet ditt ved å ta med deg gjester og besøk noen av 2019 jubileumsutstillinger og arrangementer.

Med ditt engasjement er du med å gi Norsk Folkemuseum et rikere livsgrunnlag og en mulighet til å ivareta samlingen fra Oscar II og Hans Aalls visjon fra 1894.

Bli en venn få en venn!

Med ønske om et spennende og innholdsrikt jubileumsår 2019

Nina Seeberg

Gi en gave:

Et år med kulturhistoriske opplevelser

Hva med å gi bort et år med opplevelser til en venn, familie eller en annen du vil overraske? Norsk Folkemuseums Venner tilbyr nå gavemedlemskap for 2019 i en eksklusiv gavekonvolutt. Gratis adgang til Folkemuseet, medlemsarrangementer og tidsskriftet Museumsbulletinens tre utgivelser i året kan være «gaven til den som har alt».

Ved siden av alle medlemsfordelene gir gaven tilgang til et spennende program på Folkemuseet. Vi ser særlig frem til å feire Norsk Folkemuseum 125 år i 2019. Da innlemmes vår nordligste landsdel i museet med to gjenreisningshus fra Finnmark. Senere gjenåpner det store satsningsprosjektet «Bybygg», som har vært stengt i 25 år. Her kommer utstillingen «TidsRom», som viser utvikling av bymiljøer og kontakter med utlandet fra 1600 til 1900.

ET GAVEMEDLEMSKAP GIR FØLGENDE FORDELER:

- Gratis inngang hele året på Norsk Folkemuseum
- Invitasjoner til utstillingsåpninger på Norsk Folkemuseum
- Invitasjoner til spesielle arrangementer for medlemmer av Norsk Folkemuseums Venner
- Tidsskriftet Museumsbulletinens 3 utgivelser i året
- Rabatter i museumsbutikken
- Rabatter i museets kaféer
- Gratis inngang til andre friluftsmuseer i Norge og Norden

Kjøp et gavemedlemskap direkte på vår nettside: norskfolkemuseum.no/venner.

Enkeltmedlemskap 400
Familiemedlemskap 600

Send e-post til venneforeningen@norskfolkemuseum.no hvis det er noe du lurer på.

Vi ønsker våre gamle og nye venner velkommen!

Vennlig hilsen Norsk Folkemuseums Venner

Gjenreisningshus fra Finnmark, nytt tilskudd til Friluftsmuseet i jubileumsåret 2019, Åpner for publikum 10. mai.

Foto: Espen Revold, Norsk Folkemuseum.

Bolighuset fra Olderdjord ble bygd i 1947-48, og fjøset fra Indre Billefjord ble bygd på slutten av 1940-tallet.

Foto: Espen Revold, Norsk Folkemuseum.

Frivillige

To ganger i året arrangerer styret i Norsk Folkemuseums Venner en hyldest til de frivillige og det arbeidet de nedlegger på museet. I januar ble den årlige fiskesuppen servert i Gjestestuen, og det var mange som hadde møtt fram. Varmen fra den store peisen og direktørens personlige ord bidro til at det ble en svært hyggelig og verdig ramme for de frivillige og deres arbeide for stiftelsen.

I mai var vi atter samlet og til en interessant utflukt. Ola Heldaas, som er ansvarlig for de frivillige, hadde forberedt et besøk i den vakre kirkesamlingen på Norsk Folkemuseum med påfølgende besøk i konserveringsavdelingen. Jeg var blant deltakerne og var heldig som fikk være med på akkurat disse to fantastiske omvisningene.

Vi fikk spesialomvisning av konservator Marie Fongaard Seim i utstillingen «Norsk kirkekunst». Det er et lokale som vennene kjenner godt fra år med julekonserter. Norsk Folkemuseum har landets største samling av kirkekunst fra tiden etter reformasjonen. I Norsk kirkekunst vises en rekke praktverk fra denne enestående samlingen. Noen av de fremste håndverkerne i Norge fra perioden er representert, og utstillingen gir både et innblikk i kirkenes rike dekor- og symbolbruk og mangfoldet av inventar, samtidig som gjenstandene reflekterer teologiske tanker i tiden. Kirkeutsmykningene, hovedsakelig utført av håndverkere fra byene, var en viktig inspirasjonskilde som ga nye impulser til folkekunstnerne. Til sist fikk vi omvisning i utstillingen «Reformasjonen» Det ble en høydare.

Frederikke Bang Lysgård er avdelingsleder for konserveringsavdelingen. Etter mange år på museet kjenner hun den som sin egen bukselomme. Forskjellen mellom gjenstander i denne avdelingen og våre lommer er at de må behandles med silkehansker og ikke i utrensmål. Det er strenge ritualer hver gang man skal inn i magasinene. Dette er bra for å sikre unødvendig slitasje på gjenstandene og prosedyrer må følges til punkt og prikke. Her lagres gjenstander til glede for publikum i digitalt museum eller etter særlig avtale. I anledning utstillingen «TidsRom» fikk vi en inngående demonstrasjon av konserveringsarbeidet. Malerikonservator Nils Gerhard Johansen delte generøst sin kunnskap med vennene. På veien ut snublet vi over kong Carl Johans hatt som skulle være klar til sommerens utstilling på Slottet. Det hører med til historien at jeg måtte se den i sitt rette element, men synes det er en spesiell glede å kjenne til dens daglige oppholdssted i gjemmene på Norsk Folkemuseum.

Nina Seeberg

Andersnatten i Sigdal.
Foto: A. B. Wilsø, 1936.

Vår årlige vennetur

Til Lauvli og Hagan lørdag 26. mai 2018

Det ble nok en strålende tur for vennene denne forsommerdagen der vi tok veien til Kunstnerdalen eller Eggedal som det også heter. Lauvli var første stoppested og her ble vi tatt imot av Åse Tangerud som er daglig leder av museet. Leder av venneforeningen Thorleif Aaslestad var også møtt frem og delte entusiastisk med seg av utbyggingsplanene. Vi kom til dekket bord på verandaen og nød den vakre utsikten over Soneren med Andersnatten i bakgrunnen mens vi lyttet til historien om Theodor Kittelsen og hans liv. Det var ikke lett å rive seg løs for å dra videre fra dette vakre stedet.

Neste stopp lå litt lenger opp i dalen og det var en spesiell vakker kjøretur med grønne jorder, blanke vann og velstelte hus. Hagan var heller ikke noe unntak. I galleriet var det gjort i stand til lunsj før vi fikk omvisning i utstillingen og i hjemmet til Christian Skredsvig. Den lille stallen med diverse små påbygg i alle retninger ble et sjarmerende hjem for familien Skredsvig og alle deres besøkende venner. Oldebarnet Hege Skredsvig har arbeidet målrettet med å bygge opp museet med det flotte galleriet. Nå tilfredsstillt det kravene til sikkerhet rundt de store og verdifulle bildene og mye er det å ta av. Med Sparebankstiftelsen i ryggen har de sikret utstillinger i hele fem år.

Som vi kjenner fra vår venneforening er det nærheten til museet som skaper engasjementet. Det er tydelig å se på begge museene og vi bøyer oss i støvet for de som er med å bringe vår kulturarv videre. Vi håper og tror besøkende vil være med å sikre at det for all fremtid vil være liv laga på Lauvli og Hagan i Eggedal.

Vi føler å ha fått noen nye venner på vår vei og gleder oss til få ta med gamle og nye venner av Norsk Folkemuseum på nye eventyr.

Nina Seeberg

Program våren 2019

Onsdag 20. mars 2019 kl. 16.00

OMVISNING I MUSEETS KONSERVERINGS-AVDELING

Velkommen til omvisning i avdelingen der de fleste av oss aldri kommer inn uten særskilt avtale. Her oppbevares og konserveres gjenstander ved Norsk Folkemuseum.

Avdelingsleder Frederikke Lysgård vil fortelle om hvordan de jobber med gjenstandene. Vi vil også få en tur inn i sentralmagasinet der vennene får se hvorfor og hvordan gjenstandene oppbevares når de ikke er på utstilling. Velkommen til en ettermiddag bak fasaden!

Pris kr. 250 pr. person.

Enkel servering i Collett- og Cappelengården etter omvisningen.

Bindende påmelding innen 14. mars 2019 til

venneforeningen@norskfolkemuseum.no

Onsdag 12. juni kl. 18.00

ÅRSMØTE FOR NORSK FOLKEMUSEUMS VENNER

Velkommen til årsmøte som holdes i Collett- og Cappelengården på Norsk Folkemuseum. Bispisning i Gartneriet på Kongsgården. Mer informasjon annonseres senere.

Setesdalstunet i Friluftsmuseet den 14. mai 2018.
Foto. Astrid Santa, Norsk Folkemuseum.

Norsk Farmasihistorisk Museum

Bli medlem av
NORSK FARMASIHISTORISK MUSEUM

Norsk Farmasihistorisk Museum er en medlemsforening. Formålet er å bidra faglig og økonomisk til drift av Norsk Farmasihistorisk Museum og skape interesse for farmasihistorie.

Som medlem får du gratis adgang til både Norsk Folkemuseum og Norsk Farmasihistorisk Museum, og *Museumsbulletinen* tilsendt med Norsk Farmasihistorisk Museums sider. Medlemmer har stemmerett ved Norsk Farmasihistorisk Museums årsmøte.

Organisasjoner, bedrifter, enkeltpersoner og familier som ønsker å støtte museet, kan bli medlemmer.

Enkeltmedlemskap kr. 400

Gjelder for den personen kortet er utstedt for.

Familiemedlemskap kr. 600

Gjelder for 2 voksne og barn i følge.

Apotekmedlemskap kr. 1000

Bedriftsmedlemskap kr. 2000

For medlemskap, informasjon og spørsmål:
Norsk Folkemuseums sentralbord: 22 12 37 00.
Mandag - torsdag kl. 9 - 15.
e-post: farmasimuseet@norskfolkemuseum.no

Følg oss på Folkemuseets nettside
med inngang fra forsiden:

www.norskfolkemuseum.no, Om museet,
Norsk Farmasihistorisk Museum.

For å spare tid og penger ved utsendelser og kontakt, oppfordrer vi alle medlemmer til å sende e-postadresse til Farmasimuseets
e-post: farmasimuseet@norskfolkemuseum.no

Husk å melde adresseendring for både bostedsadresse og e-postadresse .

Kjære leser,

Gjennom en lang og varm sommer i 2018 tok gartnerne på Folkemuseet godt vare på urtehagen vår slik at vi kunne ønske velkommen til en velstelt hage under omvisningen på Farmasimuseets dag «Urt = Lurt» den 19. august. Farmasihistorisk museums verter var som vanlig iført apoteker- og pillejomfruantrekk, og vi hadde besøk fra alle verdens kanter. Det vet vi, for vi oppfordrer folk til å skrive i gjesteboken vår. Nytt av året er at mange tegner sitt lands flagg. Det gir oss god oversikt!

Også i år bød vi på ingefær- «shot» i Hjørnerommet, og køen ved «bardisken» var lang. Dette gir mulighet til samtale med mange av de besøkende, herunder informasjon om hvordan ingefær brukes rundt omkring på kloden. Iglene i Hjørten vakte selvfølgelig stor interesse. Det var flere som kom innom bare for å se dem, og pilletrillingen vekker alltid begeistring. I tillegg var det foredrag i Collett- og Cappelengården om dyrking av urter, urter i mat og urter til medisinsk bruk.

Det har vært en travel sesong i Farmasihistorisk museum. I juni arrangerte Folkemuseet 1700-talls dag, og vi deltok med apoteker og pillejomfruer i museet og med omvisning i hagen. I august hadde vi, tradisjonen tro, omvisning for førsteårs farmasistudenter fra Universitetet i Oslo og for bachelorstudenter i farmasi fra Oslo Met. Vi har også hatt omvisning for styret i Norsk Folkemuseums Venner, noe som førte til at de arrangerte besøk for sine medlemmer i Farmasihistorisk museum og urtehagen i september.

Avslutningsvis den vanlige oppfordringen: Kjenner du noen som ikke er medlem? Gjør noe med det! Har du, eller noen du kjenner, lyst å være vert i museet i sommersesongen og på julemarkedet? Gjør noe med det! En dag på museet blir garantert en givende dag!

Man kan melde seg inn på nett via **Norsk Folkemuseum.no/famasimedlem**, eller e-post til farmasimuseet@norskfolkemuseum.no, eller Folkemuseets sentralbord på 22 12 37 00.

Kontakt oss hvis du vil være med og markedsføre museet overfor besøkende eller delta på julemarkedet!

Med farmasihistorisk hilsen, Inger Lise Eriksen, styreleder
ile@pharm.no

«Bartender» Trygve Fjeldstad serverer ingefærshot på Farmasimuseets dag.
Foto: Wenche Strømhaug

Fagmann og samfunnsborger

Om apotekeren i perioden 1600 – 1900

Av Trygve Fjeldstad, Anne Elisabeth Smedstad, Berit Regland og Gjertrud Sæter

Norsk Folkemuseum åpner i 2020 sin nye utstilling «TidsRom 1600 – 1914: Borgerskap og embetsstand». Apotekere og apotekene er en naturlig del av dette. Vi skriver derfor en artikkelserie om apotekrelaterte emner i tiden frem til utstillingsåpning. I den første artikkelen tok vi for oss apotek som institusjon (*Museumsbulletinen* nr 88/2018). I denne artikkelen ser vi nærmere på apotekeren som fagmann og samfunnsborger.

HVA ER EN APOTEKER?

Apotekeren har tradisjonelt vært den som har eiet og drevet et apotek for egen regning og på eget ansvar. Driften var basert på en apotekerbevilling gitt av Kongen.

DE FØRSTE APOTEKENE I NORGE

Mellom 1595 og 1814 var det 130 menn som fikk privilegium til apotekdrift i Norge. Av disse var bare 8 av norsk ætt, 52 var innflyttede utlendinger. De fleste kom fra Danmark og Tyskland. Mange av dem hadde «saare vanskelig for at forstaa almuens sprog.»

For di det stadig var krangel mellom leger, kirurger og apotekere ble det i 1619 utstedt en kongelig forordning som bl.a. klarla apotekernes plikter og arbeidsområde. Apotekene kom nå inn under medisinalvesenet. Noen mener dette innebar at farmasien kom under formynderskap av legestanden.

I 1639 ble det innført en apotekered etter kongelig befaling. I eden lover apotekeren bl.a. å være flittig og å lyde alle kongens forordninger. Han lovet å drive apoteket på en god måte og å lage alle composita i henhold til gjeldende bestemmelser og av riktige råvarer slik legen hadde forskrevet. Han lovet også å ha kvalifisert personale på apoteket. Påbudet om edsavleggelse ble opphevet først i 1875.

I et bevillingsbrev fra 1654 presiseres hvilke varer apotekerne skulle ha monopol på, bl.a. «Alle rødde udi samme Taxt undertagendis Huideløg og Gulerod, Alle Urter i forne Taxt, Tobach og Humble undertagendis alle Blomster, Alle Conserver eller Sucker, Alle gemeene Olier, uden Linolie, Bomolie og Roeolie, Edicker oc adtschillige Slagz Wiin undertagendis Wiin-Edicke, Piller oc andet som brugeligt er». Til gjengjeld skal apotekeren bli fritatt for «al kongelig og borgerlig og Bys Tyngde og Besværing» så lenge han holder apoteket i forsvarlig og tilbørlig stand.

HÅNDVERKEREN OG KJEMIKEREN

Apotekeren ble opprinnelig sett på som en håndverker med de nødvendige tekniske ferdigheter til å lage medisiner. Han hadde kunnskaper om kjemi, og han hadde mystiske og farlige stoffer og gifter i sine krukker og skuffer. Yrket bar på tradisjoner fra alkymien og var også omspunnet av myter og mystikk. Dette gav apotekeryrket en viss prestisje. Fra ca. 1850 begynte patenterte syntetiske stoffer og preparater å overta. Samtidig ble apotekeren en person med ordentlig utdanning. Han hadde

I forrige artikkel om apoteket omtalte vi apoteker Ole Andreas Scheen i Risør. Silhuetten viser apoteker Scheen med sin frue og noen av deres mange barn. Fremstillingen viser klart en borgerlig familie. Nærmest apotekeren står antagelig hans eldste datter. Hun giftet seg Hopstock, og ble dermed en tidlig forgjenger til apotekerfamilien Hopstock i Kragerø.

Foto: Norsk Folkemuseum.

«Apotekerne som kjøper droger må ha to øyne. Det er tilstrekkelig for legen som skal anvende disse å ha ett øye. Pasienten kan være blind.» Det kinesisk ordspråket illustrerer godt apotekeren som kjemiker og håndverker.

Maleriet «Apotekeren» er av Conrad Herrmann. Avfoto: Conrad Herrmann.

Vimpel med motiv fra apoteker de Besches hus og hage i Bergen. I 1779 fortelles det om en hage som målte 132 ganger 45 meter, og strakte seg over dagens Ole Bulls plass og hele Torgalmenningen - den vakreste hagen Bergen hadde sett! Dens størrelse og prakt vitner om stor rikdom.

Foto: Nina Aldin Thune

eksamen fra universitetet og forsto latin. Dette styrket apotekerens rent faglig, mens apotekdriften begynte å ligne ordinær handelsvirksomhet.

AKADEMIKEREN

Farmasi og apotekervirksomhet var fra gammel tid ikke regnet som et akademisk fag og ble ikke undervist ved universitetene, selv om apotekereksamen ble avlagt ved de medisinske fakulteter. Omkring år 1800 var dette i endring i mange europeiske land, farmasi ble universitetsfag, eller det ble knyttet til uavhengige fagvitenskapelige institutter. Norsk farmasi var dårlig stilt; vi hadde ikke universitet, og apotekereksamen måtte avlegges i København. I 1814 håpet man at farmasi skulle bli et fag ved det nye universitet i Christiania. Dette lyktes ikke, sannsynligvis fordi man av økonomiske grunner måtte prioritere de rene embetsmannsutdannelse, jus, teologi og medisin.

Norske kvinner fikk rett til å studere farmasi først i 1884. Det tok likevel ytterligere 30 år før Johanne Ring som landets første kvinnelige apoteker fikk bevilling til å drive Rakkestad apotek i Østfold i 1914.

ARVELIGE PRIVILEGIER

Privilegiesystemet var basert på at et fåtall farmasøyter ble tildelt privilegium til å drive eller opprette apotek. Privilegiene kunne arves eller selges. Arvelige privilegier innebar bl.a. at enker kunne arve apotek og videreføre driften. I Fredrikstad endte det for eksempel med at apotekerenken ved Kong Salomons Apotek ble gift med tre apotekere. Johanne Catharina Jørgensdatter Wielsgaard var først gift med apoteker Christoffer Teppe. Da han døde, solgte hun apoteket til Nicolaus Johan Walther, som hun siden giftet seg med. Da så Walther også gikk bort, giftet hun seg med neste eier, Holger Fernley Sinding. I dette ekteskapet var det Johanne Catharina som døde først. Da var hun ikke mer enn 36 år.

I andre del av 1800-tallet ble de arvelige privilegiene erstattet av personlige privilegier gjeldende for apotekerens levetid. Dette skulle øke konkurransen mellom søkere, føre til flere apotekoppsettelsler, og sikre staten større kontroll med hvem som ble apotekere. Disse endringene i privilegiesystemet gjorde at det mot slutten av 1800-tallet fantes mange typer apotekere i Norge.

APOTEKERDYNASTIENE

Som et resultat av det arvelige privilegiesystemet, ble det mulig for familier å drive samme apotek i flere generasjoner. Ved Svaneapoteket i Bergen var det flere slike dynastier.

DE BESCHE

De Besche, en svensk-norsk slekt av nederlandsk opprinnelse, kjent fra før 1400, innvandret til Sverige på 1500-tallet. Slekten ble naturalisert som adelig i Sverige i 1678. En gren av slekten kom via Sverige til Norge.

Flere personer drev salg av apotekvarer i Bergen mellom 1588 og 1688. I 1688 ble to salgssteder kjøpt av Johan de Besche som var den første apoteker med formell utdanning. Da Bergen i 1705 fikk sitt andre offisielle apotek, Løveapoteket, ga Johan de Besche sitt apotek navnet Svaneapoteket.

Strandgaten var Bergens hovedgate, og Svaneapoteket har sannsynligvis alltid ligget i Strandgaten. I bygningen var apoteket, og her bodde apotekeren med sin familie og tjenestefolk.

Johan de Besche eide og drev Svaneapoteket i Bergen fra 1688 til han døde i 1712. Hans enke Karen Samuelsdatter (f. Schreuder) drev så apoteket inntil sønnen, Johan Peter de Besche, overtok i 1731. Da Johan Peter de Besche døde i 1746, var det hans enke Rebekka Joachime (f. V. D. Lippe) som fikk bevilling til å fortsette driften med bestyrer i 16 år, til hennes sønn Johan Carl de Besche overtok i 1762.

Den første i apotekerdynastiet Bull, Ole Bornemann Bull (1747-1810), fikk bevilling til å drive Svaneapoteket i Bergen i 1796. Fram til 1848 eide og drev familien Bull apoteket og var en av landets fremste familier.

Avfoto: Eva Brænd, Norsk Folkemuseum

Johan Carl ble den siste de Besche. I 1787 solgte han apoteket til sin svigersønn, som drev det til 1796 da det ble solgt ut av familien. Apoteket tilhørte dermed familien i 112 år.

Både Johan Peter, født i 1702, og hans sønn Johan Carl, født i 1737, studerte i sine unge år flere år i utlandet. Johan Peter de Besche avla sin eksamen i 1730, mens Johan Carl de Besche avla sin eksamen i København i 1760. Han studerte deretter et år under Linné i Uppsala og studerte så «Lægekunsten» i Tyskland, Holland og England før han returnerte til Bergen og overtok Svaneapoteket i 1762. I Johan Carl de Besches begravelse omtalte Biskop Johan Nordahl Brun den avdøde som «en Mand av fin Dannelse og ædel Karakter», og «hans Hus var av de mest glimrende i Bergen.»

BULL

Fra 1796 til 1848 var Svaneapoteket i Bergen eid av familien Bull, en av landets fremste familier. En rekke sentrale personer i norsk kultur- og samfunnsliv vokste opp i apotekgården, eller er etterkommere av dem.

Den første, Ole Bornemann Bull, hadde blant mange ting vært skipslege i den hollandske marinen, regimentskirurg i Fredrikstad og Bergen, og vært apoteker i Kristiansund før han fikk bevilling og kjøpte Svaneapoteket i 1796.

Hans sønn Johan Storm Bull overtok Svaneapoteket i 1811, etter farmasiutdanning i Hamburg, Erfurt og Paris og apotekereksamen i København. Som sin far ble han en sentral person i byens sosiale liv, og apoteket ble en møteplass for impulser fra hele verden. Bull var bl.a. medlem av direksjonen i Bergen Museum, og medutgiver av det vitenskapelige tidsskriftet Urda.

Johan Storm Bull fikk ti barn, mange av dem svært talentfulle musikere og malere. Fiolinisten Ole Bull var hans eldste sønn. En av sønnene, Johan Storm Bull (1812-1883) utdannet seg til farmasøyt, men ble aldri apoteker. Han bestyrte Svaneapoteket i 10 år for sin mor, etter at faren døde i 1838. Johan

Reseptkonvolutt fra Svaneapoteket i Bergen med apoteker Johan Lothes navn. De første reseptkonvoluttene i Norden er fra 1870-årene. De var enkle, kanskje bare med et stempel med apotekets navn. Konvoluttene fikk etter hvert betydning for å profilere apoteket, og de ble fort apotekets ansikt utad. Reseptkonvoluttene ble også et middel til å formidle viktig informasjon om riktig medisinbruk. Foto: Eva Brænd, Norsk Folkemuseum

Storm Bulls enke, Anna Dorothea (f. Geelmuyden), solgte apoteket i 1848 som følge av strid i familien. Sønnen Johan Storm Bull tilbragte etter det mange år i utlandet, gjorde mange kjemiske oppfinnelser og ble en rik mann.

LOTHE

Johan Storm Bulls enke solgte Svaneapoteket i 1848 til Johan Olai Lothe, som var den første av tre apotekere Lothe. De eide apoteket i til sammen 117 år, fra 1848 til 1965.

Apoteker Johan Olai Lothe var medlem av Bergens kommunestyre, og som styremedlem i Bergens Skog- og Træplantningsselskap sørget han for utplanting av trær på Løvstakkens østskråning. En vei, Lotheveien i Solheimsviken, er oppkalt etter Johan Olai Lothe. Han eide fra 1861 lyststedet Urdi, som ligger der. Johan Olai Lothe døde i 1872, og enken Maren Magdalene (f. Halven) drev apoteket i 10 år, først med E. Rosenvinge som bestyrer i 8 år, deretter sønnen Johan Lothe som bestyrer i 2 år før han selv fikk bevilling.

Apoteker Johan Lothe drev apoteket fra 1882 til han døde i 1928. Han var en svært samfunnsengasjert mann med mange offisielle verv i Bergen. Han representerte Bergen på Stortinget, som 1. suppleant 1903-1906, og fast representant 1910-1912. Han ble ridder av St. Olavs orden av 1.klasse for allmennyttig virksomhet i 1896. Johan Lothe opprettet et legat, som fortsatt eksisterer, i dag med formål: «å yte støtte til publisering av kjemiske og biologiske arbeider utført ved UiB». Johan Lothe ble etterfulgt av sin sønn Johan Olaf Lothe, som eide og drev apoteket til 1965.

MASCHMANN

I Cristiania var familien Maschmann eiere og drivere av Elefantapoteket i 125 år. Den første apoteker, Johan Heinrich Maschmann, var tysk, men fikk bevilling til «Elefanten» i 1773. J. H. Maschmann eide Karenslyst, oppkalt etter hans kone

Karenslyst, oppkalt etter J.H. Maschmanns kone Karen. Familien Maschmann var eiere og drivere av Elefantapoteket i 125 år. I forgrunnen ser vi familiens praktfulle bolig på Skøyen. I 1838 kjøpte Nicolai Andresen (1781-1861) eiendommen øverst til høyre i bildet, og de to vennene Hans Maschmann og Nicolai Andresen, som eide og drev et såpekokeri sammen, ble også naboer. Utsnitt av maleriet «Udsigt fra Dronningbjerget paa Ladegaardsøen», malt av Joachim Frich. Privat eie.

Avfoto: Arthur Sand, Norsk Folkemuseum.

Karen. Han døde i 1785, og enken drev frem til 1797, da neste apoteker Maschmann, Hans Henrich Maschmann, overtok. Han var en vel ansett mann med mange oppgaver ved siden av å drive apoteket.

Hans Henrich Maschmann ble utnevnt til professor i 1808, tre år før landet fikk eget universitet. Han var med i sunnhetskollegiet, i en tid da man grunnet Napoleonskrigene manglet medisiner, og han skal ha vært den første som innførte metoden for å lage brennevin av poteter. Han drev også næringsfellesskap med Nicolai Andresen (1781-1861) om et «sæbesyderi» på Hammersborg og solgte såpene i apoteket. Maschmann og Andresen ble naboer da Andresen kjøpte landeiendommen Skøyen like ovenfor Maschmanns praktfulle bolig Karenslyst.

Maschmann deltok i organisering av et statlig opprettet medisinaldepot i Norge, og han ble ridder av den svenske Vasaordenen i 1816. Etter at han fikk i gang damptransport fra Kristiania til Trondheim, ble han valgt inn i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i 1825. Fra 1818 underviste han i kjemi ved Det Kongelige Frederiks Universitet og ved Den Militære Høiskole. Han var med i etablering av et nytt magasin for naturvidenskapene. Fra 1829 til 1850 satt han i Norges Vel. Han fikk St. Olavs Orden i 1853, og døde i 1860. I 1873 fikk han oppkalt Maschmanns gate etter seg. Gaten lå på Hammersborg i Oslo, men er senere bortregulert.

Hans Henrichs sønn, Carl Gustav Maschmann overtok apoteket i 1839. Etter sønnens død i 1848 overtok Hans Henrich igjen. Da han døde i 1860 var det barnebarnet Bernt Anton Maschmann som drev apoteket videre, inntil det ble solgt ut av familien i 1898. Bernt Anton Maschmann var styremedlem, fra 1890 formann, i den nystiftede Den norske Apotekerforening.

Elefantapoteket lå i Tollbodgaten 12 fra det ble opprettet i 1672. Den siste av de fire apotekere Maschmann flyttet apoteket til Stortorvet i 1879. Bygningen ble revet og apoteket nedlagt i 1972.

APOTEKERØKONOMI

En oversikt fra 1877 over inntekter og formuer for de seks største Christiania-apotekene viser at det slett ikke sto så dårlig til med apotekerne i hovedstaden. Mens en arbeider kunne tjene 500 kroner per år, tjente apotekerne fra 10 000 kroner og oppover. Eieren av Løveapoteket tjente dette året hele 60 000 kroner og hadde en formue på 800 000 kroner. De aktuelle apotekene var Apoteket ved Rigshospitalet (H S von Ditten), Løveapoteket (H C Thaulow), Elefantapoteket (B A Maschmann), Svaneapoteket (W F W Eckell), Apoteket Nordstjernen (H H Hvoslief) og Apoteket

Hjorten (S Haanshuus).

Like lukrativt var det ikke alle steder i landet. I artikkelen om apoteket (Museumsbulletinen nr. 88, 3/2018) omtaler vi som eksempel apoteker Scheen i Risør som måtte drive gjestgiveri for å klare seg økonomisk. Løveapoteket i Kristiansund ble opprettet i 1746. Apotekdrift her var de første hundre årene ingen lukrativ forretning, selv om byen hadde flere dyktige apotekere. For nesten samtlige apotekere endte driften med konkurs eller salg. Andre næringer blomstret, men apotekerne slet. Forholdene i Kristiansund burde ligget til rette for en særs lønnsom aktivitet for et apotek, men var det altså ikke.

NOEN GRÜNDERE

Apoteker Helge Thomassen Offerdahl (1855-1948) er et viktig eksempel på farmasøytens rolle innen næringsmiddelvirksomhet. Han ble apoteker i Larvik i 1905, og kom senere til å spille en betydelig rolle ved grunnleggelsen av De-No-Fa i 1912, og ikke minst for utviklingen av norsk margarinindustri.

I historien om den medisinske bruken av tran står Christiania-apotekeren Peter Møllers innsats i sentrum. Han utviklet nye metoder, slik at tidligere tiders tran av vekslende og tvilsom kvalitet kunne erstattes av en vare som på alle måter var bedre. Peter Møller (1793-1869) var apoteker på Svaneapoteket i Christiania. I tillegg til å skjytte sin apotekergjerning, deltok han aktivt i farmasien og samfunnslivet for øvrig. Bl.a. var han medlem av den kommisjonen som stod bak Norges første nasjonale farmakopé.

Peter Møllers sønn, Frantz Peckel Møller, overtok både apotek og tranfirma etter sin far, og som sin far ble han delaktig i å forfatte en norsk farmakopé. Han solgte apoteket etter noen år, og konsentrerte seg om tran. Hans livsverk ble kronet med utgivelsen av en omfattende og lærd bok om tran og tranens kjemi i 1895.

Norges første sykehusapoteker, Hans Selchier von Ditten (1821-1891), regjerte på Rikshospitalets apotek, grunnlagt i 1856. Ditten var en dyktig kjemiker og komponerte selv flere legemidler som naturlig nok også bar hans navn: Dittens afførende Piller, Dittens Haarvann, Dittens Frostsalve, Dittens Saarbalsam, og ikke minst Dittens Hovedtraaper.

SAMFUNNSBORGEREN

Fra senmiddelalderen av har apotekeren og hans handel vært et kjent trekk i enhver by av noe størrelse. En fellesnevner for mange av apotekerne i Norge, er at de har vært samfunns-

Flere apotekere ble gründere med produkter som fortsatt lever i dag. Eksempelvis margarin, og tran naturell og tran i sårsalve.

Foto: Norsk Folkemuseum

gasjert. Vi finner mange av dem i diverse kommunale råd og utvalg, i bankdireksjoner og i lokalpolitikken. Noen blir ordførere. Mange har generelt vært opptatt av det lokale næringsliv. I tillegg til å være apotekere, var mange ivrige skribenter og debattanter, og deltok aktivt i datidens samfunnsdebatter.

Apotekerne var standspersoner det sto respekt av, sosialt plassert på linje med leger. Og hva svarte ikke konfirmanten som under en overhøring i Borgund kirke ble spurt om hvem som var «det høyeste vesen»? «Det er apoteker P J Øvre i Ålesund, det.»

NORGES APOTEKERFORENING 1881

Den Pharmaceutiske Forening ble stiftet i 1858 som en forening for både apotekere og ansatte farmasøytter. Etter hvert ble det behov for å skille de to gruppene i hver sin forening. Mangelen på en egen forening for apotekerne ble fra mange hold beskrevet som et «følelig savn», og den 16. mai 1881 ble Den norske Apotekerforening stiftet på Grand Hotel i Kristiania. Selv om foreningen var åpen for alle landets apotekere, ble det i starten en hovedstadsbasert organisasjon. Med årene ble foreningen mer tilpasset apotekere i andre deler av landet, bl.a. ved opprettelse av geografiske kretser, flere i år 1900. Foreningens landsmøte i 1912 stod sentralt i prosessen med å gjøre foreningen landsdekkende.

Norges Apotekerforening 1916. I midten Augusta Mejdell fra Svelvik. Hun fikk apotekbevilling til Svelvik apotek i 1915.

Foto: Eva Brænd, Norsk Folkemuseum.

KILDER

Demokraten, 4. februar.

Fylket, 4. februar 1995.

Hopstock, Carsten 1970: *Apoteket i det medisinske liv i en norsk småby gjennom 200 år: Kragerø apotek 1770-1970*.

Jermstad, Axel 1995: «Kort oversikt over farmasiens historie».

Johannessen Finn Erhard og Jon Skeie 1995: *Bitre piller og sterke dråper. Norsk apotek gjennom 400 år 1595-1995*. Oslo.

Kjos, Torgeir u.å.: Utstillingstekst i NFMs Systematisk offisin.

Magasinet, Klassekampen, 25. februar 1995.

Flod, Ingeborg og Leif A. Brendel (red) 1953-1960: *Norges Apotek og deres innehavere*. Oslo.

Refsum, Nina (red) 2006: *Sykehusapotek i 150 år*.

Samler & antikkbørsen nr 3 1995.

Sverre, Nic. Aagaard 1982: *Et studium av farmasiens historie*.

Thune, Bjarne G 2012: «Farmasihistorie i Bergen». Forelesning 22. aug. UIB.

Torud, Yngve 1995: «Apoteket 400 år 1595-1995. Program Festforestillingen 18. september».

Torud, Yngve 2000: *Apotekeren, apoteket og apoteksystemet*. Oslo.

Torud, Yngve 2009: «Norske farmasøytter og vitenskapelig aktivitet på 1800-tallet» i: *Cygnus* hefte 15.

<http://realforum.no> (13.09.2018)

<http://www.kunstmaler-herrmann.de> (13.09.2018)

<http://farmasihistorie.com> (14.09.2017)

Norsk Folkemuseums Venners program 2019

Onsdag 20. mars kl. 16.00

OMVISNING I KONSERVERINGEN PÅ MUSEET

Frederikke Lysgård, avdelingsleder for konserveringsavdelingen, vil ta oss med bak kulissene og vise oss noe av alt det som ikke er å se i utstillingene på museet. Velkommen til en ettermiddag bak fasaden!

Pris kr. 250. Enkel servering i Collett- og Cappelengården. Påmelding innen 14. mars.

Torsdag 25 april. kl. 17.30

VÅRDUGNAD

I forkant av dugnaden inviteres du til et varmt måltid i kafé Arkadia kl. 16.30 – 17.30. Påmelding innen 16. april.

Onsdag 12. juni kl. 18.00

ÅRSMØTE FOR NORSK FOLKEMUSEUMS VENNER

Velkommen til årsmøte som holdes i Collett- og Cappelengården på Norsk Folkemuseum. Bispising i Gartneriet på Kongsgården. Mer informasjon annonseres senere.

Les mer om programmene og påmeldinger i neste nummer og på museets nettside.

www.norskfolkemuseum.no/venner

Påmelding og spørsmål:

Kontakt Norsk Folkemuseums Venner på tlf. 22 12 37 00

e-post: venneforeningen@norskfolkemuseum.no

